

DE GEESTESSTOORNIS ALS GROND VAN ONTOEREKENINGSVATBAARHEID:
EEN ANALYSE EN RECHTSVERGELIJKEND ONDERZOEK

Aantal woorden: 49.891

Romanie DE PELSEMAEKER

Studentennummer: 01505160

Promotor: Prof. dr. Tom Vander Beken

Commissaris: Laurens van Puyenbroeck

Masterproef voorgelegd voor het behalen van de graad master in de rechten

Academiejaar: 2020-2021

** Deze masterproef is een examendocument dat niet werd gecorrigeerd voor eventueel vastgestelde fouten. **

DANKWOORD

Deze masterproef werd geschreven als slotstuk in het kader van de masteropleiding rechten aan de Universiteit Gent. Hierbij dient uiteraard een speciaal woord van dank uit te gaan naar mijn promotor, Professor Vander Beken, die ervoor gezorgd heeft dat ik mij een jaar lang kon verdiepen in een vakgebied dat mij reeds sinds het begin van mijn opleiding ontzettend interesseert. Hij was mijn centrale aanspreekpunt bij het schrijven van dit werk en zorgde steeds voor snelle en constructieve feedback. Zonder hem was dit eindwerk niet mogelijk geweest.

Daarnaast neem ik graag de kans om de correspondenten, die zo vrijwillig waren om mee te werken aan dit onderzoek, te bedanken om tijd vrij te maken en bereidheid te tonen om samen met mij tot nieuwe inzichten en kennis te komen. De boeiende gesprekken die hieruit volgden, hebben mijns inziens een grote meerwaarde voor de uiteindelijke conclusie van dit onderzoek betekend, waardoor een deel van dit werk aan hen te danken is.

Woorden schieten te kort om mijn ouders te bedanken om mij vooreerst de kans te geven deze studies aan te vatten, maar ook om tijdens de looptijd van mijn rechtenopleiding steeds in mij te geloven, mij te steunen op de moeilijkste momenten en mij onvoorwaardelijke steun en liefde te geven. Bedankt mama en papa, jullie zijn mijn rotsen in de branding.

Ook Miranda en Katrijn verdienen een woord van dank. Bedankt om altijd in mij te geloven en mij af en toe die extra duwtjes in de rug te geven. Jullie zijn ware schatten.

Bovendien mag mijn vriend, Emiel, evenmin worden vergeten. Niet alleen voor de motiverende en bemoedigende woorden, het oneindige begrip en het luisterend oor, maar ook voor het nalezen van dit werkstuk. Tot slot, dankuwel lieve vrienden en vriendinnen, om van mijn studentenjaren een onvergetelijke periode in mijn leven te maken. De goede, maar ook de minder goede tijden, hebben we steeds zij aan zij meegemaakt. Dankzij jullie zal ik voor altijd met een brede lach en vol voldoening terugkijken naar mijn studententijd.

Romanie De Pelsemaeker, 1 mei 2021

** Ondergetekende verklaart dat de inhoud van deze masterproef mag worden geraadpleegd en/of gereproduceerd voor persoonlijk gebruik. Het gebruik van deze masterproef valt onder de bepalingen van het auteursrecht en bronvermelding is steeds noodzakelijk. **

SAMENVATTING

Is Kim De Gelder toerekeningsvatbaar en bijgevolg schuldig of geestesgestoord en dus ontoerekeningsvatbaar? Een vraag waar de afgelopen jaren druk over gediscussieerd en gedebatteerd werd. En dan vormt de zaak De Gelder slechts een fractie van het debat. De vraag naar de schuld en strafrechtelijke verantwoordelijkheid en de daarmee gepaard gaande vraag naar toerekeningsvatbaarheid in hoofde van de dader van een misdrijf is een essentieel gegeven binnen het strafrechtelijk systeem, daar het zal beslissen of de dader de gevangenis in moet, dan wel in een psychiatrische instelling thuishoort en juridisch gezien dus 'geïnterneerd' moet worden. In dit laatste geval wordt de dader opgesloten met het oog op het beschermen van de maatschappij, maar de genezings- en verzorgingscomponent staan hier eveneens centraal. Het maatschappelijk belang in combinatie met de moeilijkheden die omtrent dit concept bestaan, zorgt ervoor dat de ontoerekeningsvatbaarheid sinds jaar en dag voorwerp van discussie en brandende kritiek uitmaakt.

Naast de vaststelling dat het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip de afgelopen decennia als ongeschreven notie ingevuld diende te worden door de rechtsleer en rechtspraak, bestaat daarenboven de wezenlijke zwart-wit kwestie zoals door de strafwet geponeerd. Hiermee wordt bedoeld dat er slechts twee mogelijkheden zijn: een dader is toerekeningsvatbaar, of hij is het niet. Dientengevolge wordt een zwart-wit beoordeling vooropgesteld voor de vaststelling van een geestesstoornis, hetgeen een quasi-onmogelijke opdracht is voor gerechtspychiaters, daar de geestestoestand van personen zich doorgaans in het grijze continuüm situeert. Maar wat dan met verminderd of gedeeltelijk toerekeningsvatbaren? Bij deze discussie spelen twee cruciale kernartikelen een rol, met name artikel 71 van het Strafwetboek en artikel 9 van de interneringswet. De gecompliceerde wisselwerking tussen beide wetsbepalingen en de daarmee samenhangende vraag naar graduele toerekeningsvatbaarheid, staan dan ook centraal in dit werkstuk.

Daarnaast rijst de vraag hoe in andere landen wordt omgegaan met geestesgestoorden binnen het strafrechtelijk systeem. Gelden de Belgische problematieken eveneens in andere rechtsstelsels? Dit wordt nagegaan aan de hand van een uiteenzetting en analyse van het Franse systeem, waarbij een blik op de wettelijke verankering van de figuur van de verminderde toerekeningsvatbaarheid een prominente rol speelt. Dit concept wordt ontleed en geëvalueerd. Waarom heeft België, ondanks de tientallen pleidooien en een aantal bescheiden pogingen, nog steeds niet voorzien in meer nuancering in de wetgeving? Aan de hand van interviews van een aantal belangrijke actoren binnen de juridische wereld, wordt getracht dit onderzoek meer tot leven te wekken en tot een meer adequate conclusie te komen.

INHOUDSOPGAVE

DANKWOORD.....	I
SAMENVATTING.....	II
INHOUDSOPGAVE.....	III
LIJST MET AFKORTINGEN.....	VI
LIJST MET FIGUREN.....	VII
INLEIDENDE BESCHOUWING.....	1
HOOFDSTUK 1: ONDERZOEKSOPZET.....	1
1. Onderwerp.....	1
2. Probleemstelling.....	3
2.1. Algemeen.....	3
2.2. Wisselwerking tussen de strafwet en de interneringswet.....	4
2.3. Wisselwerking tussen recht en psychiatrie en de tweedeling van het Belgische ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip.....	6
HOOFDSTUK 2: ONDERZOEKSMODEL EN ONDERZOEKSVRAGEN.....	9
HOOFDSTUK 3: ONDERZOEKSMETHODE.....	11
HOOFDSTUK 4: RELEVANTIE EN BEPERKINGEN VAN HET ONDERZOEK.....	14
1. Relevantie.....	14
1.1. Belgische ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip.....	14
1.2. Franse ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip.....	15
2. Beperkingen.....	16
DEEL 1: DE ONTOEREKENINGSVATBAARHEID VAN GEESTESGESTOORDEN NAAR BELGISCH RECHT.....	17
HOOFDSTUK 1: ORIËNTERING VAN HET ONTOEREKENINGSVATBAARHEIDSCONCEPT BINNEN DE STRAFRECHTELIJKE MISDRIJFSTRUCTUUR.....	19
1. De constitutieve elementen van het misdrijf.....	19
1.1. Materieel element.....	20
1.2. Moreel element.....	20
1.2.1. Schuld in de enge zin van het woord.....	21
1.2.2. Schuld in de brede zin van het woord.....	23
1.3. Een derde (en vierde?) element.....	24
1.3.1. Wederrechtelijkheid.....	24
1.3.2. Strafwaardigheid en wettelijk element.....	25
2. De strafuitsluitingsgronden als tegenindicaties voor een bestraffing.....	27
2.1. Algemeen.....	27
2.2. Grond van schulduitsluiting of grond van niet-toerekeningsvatbaarheid?.....	28
3. Voorstel tot Strafwetboek.....	31
4. Conclusie.....	34
HOOFDSTUK 2: HISTORISCHE EVOLUTIE IN VOGELVLUCHT.....	35
1. De eerste vermeldingen van het strafrechtelijke ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip.....	35
1.1. Romeinse periode.....	35

1.2. Middeleeuwse periode.....	36
2. Latere invloeden van de overheersende rechtsscholen.....	37
2.1. Klassieke leer.....	37
2.2. Sociaal verweer.....	38
2.3. Nieuw sociaal verweer.....	39
3. Krankzinnigen in de 19 ^{de} eeuw.....	40
3.1. Krankzinnigenwet van 1850.....	40
3.2. De praktijk van de gedeeltelijk toerekeningsvatbaren.....	41
4. De eerste interneringswetten van de 20 ^{ste} eeuw.....	43
4.1. Wet van 9 april 1930: de allereerste interneringswet.....	43
4.2. Wet van 1 juli 1964 (WBM): veel hoop, weinig resultaat.....	44
5. De interneringswetten van de 21 ^{ste} eeuw.....	46
5.1. De (spook)wet van 21 april 2007: de veelbelovende wet die nooit in werking is getreden.....	46
5.2. Wet van 5 mei 2014: beter laat dan nooit?.....	47
5.3. De reparatiewet van 4 mei 2016: meer dan een loutere reparatie.....	49
6. Conclusie.....	53
HOOFDSTUK 3: EEN DIEPGRAVENDE ANALYSE VAN HET HUIDIGE ONTOEREKENINGSVATBAARHEIDSBEGRIIP.....	55
1. De moeizame wisselwerking.....	55
1.1. Een verschillend toepassingsgebied <i>ratione materiae</i>	55
1.2. Een verschillend toepassingsgebied <i>ratione personae</i> : de volledige ontoerekeningsvatbaarheid vs. de verminderde toerekeningsvatbaarheid.....	58
2. Voorstel tot Strafwetboek: een kentering van de ontoerekeningsvatbaarheid?.....	67
3. Conclusie.....	69
DEEL 2: DE ONTOEREKENINGSVATBAARHEID VAN GEESTESGESTOORDEN NAAR FRANS RECHT.....	71
HOOFDSTUK 1: ORIËTERING VAN HET ONTOEREKENINGSVATBAARHEIDSCONCEPT BINNEN DE STRAFRECHTELIJKE MISDRIJFSTRUCTUUR.....	72
HOOFDSTUK 2: EVOLUTIE NAAR HET HUIDIGE STELSEL VAN TOEREKENINGSVATBAARHEID.....	75
1. Van artikel 64 naar artikel 122-1 Code pénal als kernbepaling voor de geestesstoornis.....	75
2. Het lot van de geestesgestoorde delinquent.....	80
2.1. De volledig ontoerekeningsvatbare dader.....	80
2.2. De gedeeltelijk ontoerekeningsvatbare dader.....	83
HOOFDSTUK 3: DE HUIDIGE REGELING MET DE FIGUUR VAN DE VERMINDERDE TOEREKENINGSVATBAARHEID.....	86
1. Toepassingsgebied.....	87
2. Zon zijde van de figuur van de verminderde toerekeningsvatbaarheid.....	91
3. Keerzijde van de medaille: kritieken en moeilijkheden omtrent de figuur van de verminderde toerekeningsvatbaarheid.....	92
3.1. Vanuit de Franse doctrine.....	92
3.2. Vanuit het standpunt van de onderzoeker.....	97
DEEL 3: EINDBALANS.....	100
HOOFDSTUK 1: EEN BOCHT VAN 180 GRADEN RICHTING DE VERMINDERDE TOEREKENINGSVATBAARHEID?.....	100
HOOFDSTUK 2: ALTERNATIEVEN EN AANBEVELINGEN.....	102
1. Vanuit de literatuur.....	102
1.1. Het pleidooi van de gerechtspsychiater.....	102
1.2. Voorstellen van enkele juristen.....	105

2. Van de onderzoeker.....	106
2.1. Autonome probatiestraf	106
2.2. Analogie met jeugdstrafrecht: positief project.....	107
BESLUIT.....	110
BIBLIOGRAFIE.....	I
WETGEVING	I
VOORBEREIDENDE DOCUMENTEN	III
RECHTSPRAAK	IV
RECHTSLEER	VI

LIJST MET AFKORTINGEN

WBM	Wet van 1 juli 1964 tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen, gewoontemisdadigers en plegers van bepaalde seksuele strafbare feiten, <i>BS</i> 17 juli 1964
Interneringswet	Wet van 5 mei 2014 betreffende de internering van personen, <i>BS</i> 9 juli 2014
Reparatiewet	Wet van 4 mei 2016 houdende internering en diverse bepalingen inzake Justitie (Potpourri III), <i>BS</i> 13 mei 2016
Sw.	Strafwetboek van 8 juni 1867, <i>BS</i> 15 oktober 1867
C.P.	Code Pénal
Cassatie	Hof van Cassatie
EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens
Wetsvoorstel 54-3651/001	Wetsvoorstel tot invoering van een nieuw Strafwetboek - Boek 1 en 2, <i>Parl.St.</i> Kamer 2018-19, nr. 54-3651/001
Wetsvoorstel 55- 0417/001	Wetsvoorstel tot invoering van een nieuw Strafwetboek – Boek 1 en 2, <i>Parl.St.</i> Kamer 2019, nr. 55- 0417/001
Wetsvoorstel 55-1011/001	Wetsvoorstel tot instelling van een nieuw Strafwetboek – Boek 1 en Boek 2, <i>Parl.St.</i> Kamer 2019-20, nr. 55- 1011/001
Circulaire (Chaumié)	Circulaire du Garde des Sceaux Chaumié van 12 december 1905

LIJST MET FIGUREN

Figuur 1 – Oriëntering van de geestesstoornis binnen de tegenindicaties voor bestrafing

Figuur 2 – De verschillen *ratione materiae* tussen artikel 71 Strafwetboek en artikel 9 interneringswet

Figuur 3 – Tabel inzake de verschillende uitkomstmogelijkheden in functie van de toepassingsvoorwaarden van de strafwet enerzijds en de interneringswet anderzijds

Figuur 4 – Schematisch overzicht van de verschillende uitkomstmogelijkheden in functie van de toepassingsvoorwaarden van de strafwet enerzijds en de interneringswet anderzijds

Figuur 5 – Gelijkenissen tussen de Franse en Belgische geestesstoornis als grond van strafuitsluiting

Figuur 6 – Verschillen tussen de Franse en Belgische geestesstoornis als grond van strafuitsluiting

Figuur 7 – Schematisch overzicht van de verschillende uitkomstmogelijkheden in functie van de Franse wetgeving

Figuur 8 – Een overzicht van artikel 122-1 Code Pénal

*"God of blinde Natuur, u die mij getekend heeft met lijden en waanzin, die mij stemmen laat horen en situaties laat interpreteren, die mijn hartstocht verheft, die mijn ik verdeelt, die de gewaarwordingen van mijn lichaam vertroebelt, die mij tot mishandeling drijft, die mij zonder hoop laat, die mij een slecht verstand gaf, laat mijn misdaad, waartoe ik geen vrije keuze en wil had, rechtvaardig in aanmerking komen. Mogen de dokter en de rechter medelijden hebben, mogen ze me zien zoals ik was in de gruwel van mijn daad, angstig, wanhopig, in het nauw gedreven, een vreemdeling voor mezelf. Zorg dat allen mij vergeven en dat ik met zachtmoedigheid, geduld en toewijding behandeld zal worden tot de grotere glorie van de mensheid."*¹

- FORENSISCHE SMEEKBEDE VAN EEN MOORDDADIGE GEK

(vertaling uit het Frans)

¹ M. BÉNÉZECH, "Folie où-est tu?: Libre dissertation critique sur la responsabilité des psychotiques", *Annales Médico-Psychologiques* 2010, vol. 168, nr. 1, (48) 56.

INLEIDENDE BESCHOUWING

HOOFDSTUK 1: ONDERZOEKSOPZET

1. ONDERWERP

1. Het Belgische strafrecht dient ertoe de meest essentiële regels die aan de grondslag van de samenleving liggen, op te leggen aan actoren binnen de gemeenschap. Om dit te operationaliseren, worden misdrijven met bijbehorende straffen omschreven in het Strafwetboek² en dienen overtreders van deze misdrijven vervolgd en bestraft te worden. De strafrechtsbedeling is aldus een reactie op een bepaald onrecht, waarbij het als instrument dient om bepaalde gedragingen die door de gemeenschap als voldoende ernstig worden beschouwd met een straf te sanctioneren. Uit de traditionele opsplitsing van het misdrijf in twee constitutieve elementen volgt dat het Belgische strafrecht een 'schuldstrafrecht' en geen 'pech-strafrecht' uitmaakt. Overeenkomstig het Latijnse adagium '*nullum crimen sine culpa*' is er immers geen straf zonder schuld.³ Er zal met andere woorden slechts een straf worden opgelegd als er schuld is, en de mate van de straf zal in eerste instantie ook afhangen van de mate van schuld.⁴ De definitie en conceptuele uitwerking van de schuld en de strafrechtelijke verantwoordelijkheid, die zich in de kern van het strafrecht bevinden en dus een gouden regel binnen het strafrechtelijk systeem vormen, betreft echter één van de meest omstreden leerstukken binnen het huidige strafrecht, mede omdat dit nergens op uitdrukkelijke en systematische wijze in de wet wordt bepaald. Weinig begrippen als deze roepen zoveel vragen en controverse op. Bijgevolg zorgen deze dubieuze en ongeschreven noties voor verschillende opvattingen en interpretaties in de rechtsleer en rechtspraak, waardoor potentiële discussies over de concrete inhoud ervan niet ver te zoeken zijn.⁵

2. Het uitgangspunt luidt dat enkel diegene die verantwoordelijk kan worden gesteld voor zijn daden, kan worden gestraft. Dit gaat echter niet op voor alle categorieën van delinquenten, daar de maatschappij in belangrijke mate wordt geconfronteerd met criminaliteit gepleegd door minderjarigen en geestelijk minder bedeelden.⁶ Bij de juridische vormgeving van het begrip 'strafrechtelijke verantwoordelijkheid', stelt zich dan ook

² Belgisch Strafwetboek van 8 juni 1867, BS 9 juni 1867.

³ K. HAFFMANS, *De berechting van de psychisch gestoorde delinquent: handleiding voor juristen bij vraagstukken op het raakvlak van strafrecht en psychiatrie*, Amsterdam, Arnhem Gouda Quint, 1989, 1-2.

⁴ J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht: de geschiedenis van het Belgische strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 90.

⁵ C. VAN DEN WYNGAERT en S. VANDROMME, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, II dln., Antwerpen, Maklu, 2014, 180 en 290.

⁶ K. HAFFMANS, *De berechting van de psychisch gestoorde delinquent: handleiding voor juristen bij vraagstukken op het raakvlak van strafrecht en psychiatrie*, Amsterdam, Arnhem Gouda Quint, 1989, 1-2.

de vraag hoe 'schuld' van minderjarigen en geestesgestoorden moet worden geconcipieerd. Beide categorieën zijn door een gebrek aan strafrechtelijke verantwoordelijkheid immers ontoerekeningsvatbaar.⁷

3. Zoals de titel van deze scriptie reeds aangeeft, handelt dit werkstuk over de ontoerekeningsvatbaarheid van geestesgestoorde delinquenten binnen het strafrecht. Algemeen wordt hiermee verwezen naar de situatie die zich voordoet wanneer een persoon wegens een geestesstoornis een misdrijf heeft gepleegd, maar hem geen straf kan worden opgelegd omwille van het gebrek aan strafrechtelijke verantwoordelijkheid. Wanneer bepaalde vermogens ontbreken en een misdrijfpleger niet ten volle beseft wat hij doet, dan kan de persoon in kwestie immers ontoerekeningsvatbaar of anders gezegd, schuldonbekwaam worden verklaard. De toerekeningsvatbaarheid doelt dus op de mate waarin een dader moet instaan voor zijn daden in verhouding tot zijn geestelijke vermogens en het inzicht in zijn handelingen. Het betreft *de facto* het beantwoorden van de vraag vanwaar 'het kwaad' afkomstig is. Is deze inherent aan een stoornis waaraan de dader lijdt, dan kan deze hiervoor niet strafrechtelijk verantwoordelijk worden gesteld. Deze opvatting van het ontbreken van strafrechtelijke verantwoordelijkheid bestaat, zoals reeds aangehaald, tevens ten aanzien van minderjarigen, waardoor het ontoerekeningsvatbaarheidsconcept *an sich* in twee delen kan worden gesplitst. Bij de minderjarigheid wordt ervan uitgegaan dat het misdrijf wordt gepleegd louter en alleen omwille van de minderjarigheid en dus omwille van de immaturiteit en het gebrek aan schuldinzicht bij de dader. Deze grondslag voor ontoerekeningsvatbaarheid is makkelijk vast te stellen, daar ze wordt vastgekoppeld aan een objectief criterium, zijnde de leeftijd van de betrokkene. Bijgevolg wordt zij vermoed. Dit in tegenstelling tot de geestesstoornis, dewelke gelinkt dient te worden aan een psychiatrisch deskundigenverslag en dus aan meer subjectiviteit onderhevig is, waardoor deze niet wordt vermoed en er telkens een appreciatie *in concreto* is vereist.⁸

4. Hoewel de ontoerekeningsvatbaarheid een strafrechtelijke bestraffing in de weg staat, belet dit niet dat de ontoerekeningsvatbare dader toch kan worden vervolgd en aan niet-repressieve controlemechanismen wordt onderworpen.⁹ Hierin schuilt dan ook het belang van deze gronden. Ontoerekeningsvatbaren worden immers onttrokken aan het gewone strafrecht en onderworpen aan een niet-strafrechtelijke maatregel die de bescherming van de maatschappij beoogt, maar eveneens de genezing en verzorging van de dader tracht na te streven.¹⁰ Dit is vereist, daar een gebrek eraan een schending van fundamentele mensenrechten impliceert.¹¹

⁷ C. VAN DEN WYNGAERT, P. TRAEEST en S. VANDROMME, *Strafrecht en Strafprocesrecht*, Antwerpen, Maklu, 2017, 300-301.

⁸ A. DE NAUW, *Inleiding tot het algemeen strafrecht*, Brugge, die Keure, 2008, 86 en 116-117.

⁹ A. DE NAUW, *Inleiding tot het algemeen strafrecht*, Brugge, die Keure, 2008, 117; C. VAN DEN WYNGAERT en S. VANDROMME, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, II dln., Antwerpen, Maklu, 2014, 290-291.

¹⁰ Art. 2 wet van 5 mei 2014 betreffende de internering van personen, BS 9 juli 2014.

¹¹ C. VAN DEN WYNGAERT en S. VANDROMME, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, II dln., Antwerpen, Maklu, 2014, 196.

2. PROBLEEMSTELLING

2.1. ALGEMEEN

5. De ontoerekeningsvatbaarheid is een controversieel juridisch begrip dat niet weg te denken valt uit de actualiteit van de voorbije jaren. Ten tijde van beruchte assisenprocessen, zoals deze van Léopold Storme (2010) en Kim De Gelder (2013), wordt de gehele samenleving overspoeld met mediaberichten omtrent de geestestoestand en de al dan niet toerekeningsvatbaarheid van de betrokken dader van gruwelfeiten, waardoor het debat niet alleen bij juristen, maar ook bij leken de tongen losmaakt. Ook Vlaamse tv-programma's zoals 'misdaaddokters' en 'ontoerekeningsvatbaarheid' zijn niet uit den boze, waardoor de bevolking meer en meer in contact komt met en inzicht verwerft in de juridische wereld. Dit maakt dat zowat iedereen op vandaag de dag weleens geconfronteerd wordt met de notie ontoerekeningsvatbaarheid of schuldonbekwaamheid. Doch weten leken vaak niet hoe complex het achterliggende juridische concept is.¹²

6. Ook de rechtsgeleerde praktijk wordt in toenemende mate geconfronteerd met de vraag naar de al dan niet aanwezigheid van schuldbeekwaamheid in hoofde van een beklagde of beschuldigde. Onze maatschappij worstelt immers al eeuwen met de vraag hoe moet worden omgegaan met geestesgestoorde daders. Het antwoord op de kwestie hoe onze wetgeving met betrekking tot ontoerekeningsvatbare delinquenten het best kan worden ingevuld, varieerde dan ook door de jaren heen, teneinde tegemoet te komen aan bepaalde onvolmaaktheden en striemende kritieken vanuit allerhande hoeken. Dat de temperatuur van het debat de afgelopen jaren alleen maar is gestegen, werd nogmaals duidelijk met de recentelijke hervormingen onder leiding van voormalig minister van Justitie Koen Geens in het kader van zijn fameuze 'hink-stap-sprongbeleid'.¹³ De nood aan een diepgaand theoretisch en praktijkgericht onderzoek van dit concept lijkt dan ook steeds groter en groter te worden.¹⁴ Deze bijdrage beoogt derhalve een onderzoek te doen naar twee samenhangende twistpunten met betrekking tot het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip, met name de wisselwerking tussen de strafwet en de interneringswetgeving enerzijds, en de daarmee gepaard gaande problematiek van de verminderde toerekeningsvatbaarheid anderzijds. Op die manier tracht dit werkstuk een toevoeging aan het levendige debat te vormen.

¹² DE MORGEN, "Experts zijn het oneens over ziektebeeld Storme", 14 oktober 2010, www.demorgen.be/nieuws/experts-zijn-het-oneens-over-ziektebeeld-storme~bc93028f/; HET NIEUWSBLAD, "Te weinig gradaties om toerekeningsvatbaarheid De Gelder te omschrijven", 15 maart 2013, www.nieuwsblad.be; DE MORGEN, "Drievoudig moordenaar Léopold Storme heeft de gevangenis verlaten", 28 februari 2017, www.demorgen.be/nieuws/drievoudig-moordenaar-leopold-storme-heeft-de-gevangenis-verlaten~b3a87adc/; VRT NIEUWS, "Analyse: waarom zat Kim De Gelder eerst 10 jaar in de gevangenis en wordt hij nu pas geïnterneerd?", 24 mei 2019, www.vrt.be/vrtnws/nl/2019/05/24/waarom-zat-kim-de-gelder-eerst-10-jaar-in-de-gevangenis-en-wordt/.

¹³ Wet van 4 mei 2016 houdende internering en diverse bepalingen inzake Justitie (Potpourri III), *BS* 13 mei 2016.

¹⁴ E. GOOSSENS, "Psychopaten zijn ontoerekeningsvatbaar", *Jura Falc.* 2010-11, nr. 1, (3) 3.

2.2. WISSELWERKING TUSSEN DE STRAFWET EN DE INTERNERINGSWET

7. Het principe van de ontoerekeningsvatbaarheid wordt vastgekoppeld aan twee kernartikelen, met name artikel 71 Strafwetboek¹⁵ en artikel 9 interneringswet¹⁶. Artikel 71 Sw. vormt één van de belangrijkste artikelen uit het Belgische strafrecht. Naast het feit dat uit deze wetsbepaling *a contrario* kan worden afgeleid dat het strafrecht een schuldstrafrecht is, is het tevens het kernartikel met betrekking tot de ontoerekeningsvatbaarheid. Het bepaalt dat mensen die aan een geestesstoornis lijden, ontoerekeningsvatbaar zijn en bijgevolg geen schuld, noch strafrechtelijke verantwoordelijkheid kunnen treffen aan hun gestelde daden. Zij gaan aldus vrijuit. Doch is deze ontoerekeningsvatbaarheidsgrond zeer bekritiseerd, mede omdat de term 'geestesstoornis' bewust niet in de wet wordt omschreven en moet worden ingevuld volgens de gebruikelijke medisch-wetenschappelijke betekenis.¹⁷ Het begrip maakt bijgevolg ononderbroken het voorwerp uit van talrijke discussies over de interpretatie en draagwijdte ervan. Voor de volledigheid kan worden opgemerkt dat ook de dwang als schulduitsluitingsgronden vervat zit in het huidige artikel 71 Sw.

8. Conform artikel 71 Sw., dient de krankzinnigheid principieel te worden beoordeeld op het ogenblik van de feiten. In theorie is het dus mogelijk dat een persoon die op het ogenblik van de berechting normaal is, maar op het ogenblik van de feiten aan een geestesstoornis leed, vrijgesproken wordt op grond van dit artikel. Dit komt in de praktijk echter zelden voor. In de overgrote meerderheid van de gevallen wordt de ontoerekeningsvatbaar verklaarde dader immers geïnterneerd overeenkomstig de interneringswet.¹⁸ Artikel 9 van deze wet stelt dan ook de voorwaarden voorop opdat een internering kan worden bevolen.

9. Beide wetsbepalingen – en dan vooral de interneringswet – hebben reeds een aantal keer het voorwerp van een wijziging uitgemaakt. Zo werden de artikelen gewijzigd naar aanleiding van kritieken en veelvuldige veroordelingen van België door het EHRM¹⁹ wegens mensenrechtenschendingen ten aanzien van geïnterneerde personen. Op die manier tracht men steeds tegemoet te komen aan bepaalde knelpunten. Desondanks bestaan er op vandaag de dag nog steeds fundamentele verschilpunten tussen beide bepalingen, waardoor de onontkoombare wisselwerking allesbehalve van een leien dakje loopt. Sommigen menen dat artikel 71 Sw. en

¹⁵ Art. 71 Sw.

¹⁶ Art. 9 wet van 5 mei 2014 betreffende de internering van personen, *BS* 9 juli 2014.

¹⁷ L. DUPONT, en R. VERSTRAETEN, *Handboek Belgisch Strafrecht*, Leuven, Acco, 1990, 247; F. VERBRUGGEN en R. VERSTRAETEN, *Strafrecht en strafprocesrecht voor bachelors*, I, Antwerpen, Maklu, 2006, 77.

¹⁸ Wet van 5 mei 2014 betreffende de internering van personen, *BS* 9 juli 2014.

¹⁹ O.a. EHRM 22 oktober 2012, nr. 2281/08, L.B./ België; EHRM 10 januari 2013, nr. 43418/09, Claes/België; EHRM 10 januari 2013, nr. 53448/10, Swennen/België; EHRM 10 januari 2013, nr. 43653/09, Dufort/België; EHRM 9 januari 2014, nr. 50658/09, Saadouni/België.

artikel 9 interneringswet elkaars spiegelbeeld vormen, maar zoals uit dit werkstuk zal blijken, is dit geenszins het geval.²⁰

10. Één van de meest cruciale punten van kritiek, betreft het gegeven dat er voor de schuldontbekwaamheid van artikel 71 Sw. op vandaag de dag 'een geestesstoornis die zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden tenietdoet' vereist is, terwijl in artikel 9 van de interneringswet thans wordt gesproken over 'een geestesstoornis die zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden tenietdoet of ernstig aantast'. Hierdoor wordt er een wezenlijk verschil gecreëerd tussen beide wetsbepalingen, hetgeen de wisselwerking bemoeilijkt. Meer concreet wordt het toepassingsgebied van artikel 9 interneringswet ruimer en kunnen er in theorie meer personen worden geïnterneerd dan er ontoerekeningsvatbaar kunnen worden verklaard volgens het Strafwetboek. Toch werd met een recente wetwijziging een nieuwe interneringsdrempel ingevoerd in artikel 9 interneringswet, dewelke tot doel heeft het toepassingsgebied van de internering te beperken tot 'de meest ernstige gevallen'.²¹ Bijgevolg is het toepassingsgebied van de internering op vandaag de dag enerzijds uitgebreid, maar anderzijds beperkt. Het komt er *de facto* op neer dat door de invoering van 'een ernstige aantasting' in artikel 9 interneringswet een soort van verminderde toerekeningsvatbaarheid wordt gecreëerd, hetgeen niet teruggevonden kan worden in artikel 71 Sw. Overeenkomstig dit laatste artikel is de dader ofwel toerekeningsvatbaar, ofwel niet. Er is geen middenweg voorzien in het Strafwetboek, maar wel een strikte dualiteit. Uit de doctrine blijkt zeer duidelijk dat de tussencategorie van de verminderd toerekeningsvatbare delinquenten en hun afwezigheid in artikel 71 Sw. reeds van bij het prille begin van de Belgische wetgeving vraagtekens oproep.²² Aanvankelijk bestond de rechtspraak erin om deze categorie van verminderd toerekeningsvatbare personen te aanvaarden als een verzachtende omstandigheid. Omwille van de felle kritiek die door de opkomst van het positivisme en het sociaal verweer veel aandacht kreeg, werd deze aanpak uit de Belgische rechtspraak geweerd.²³ De laatste decennia laaide de belangstelling hiervoor echter terug op, aangezien steeds duidelijker werd dat de juridische verwaarlozing van deze tussencategorie moeilijk in overeenstemming kan worden gebracht met de menselijke realiteit.²⁴ Alhoewel enige nuancering door de recente interneringswet in het strafrecht is binnengeslopen, lijkt een afdoende en integrale regeling evenwel te ontbreken en lijkt het zwart-wit verhaal nog steeds de bovenhand te nemen.

²⁰ T. VANDER BEKEN, H. HEIMANS en E. SCHIPAANBOORD, "Eindelijk een echte nieuwe en goede wet op de internering? Deel 3: reparatie", *RW*2016-17, nr. 16, (603) 608.

²¹ *Ibid.*

²² P. COSYNS, "Psychiatrisch deskundigenonderzoek in strafzaken", in P. COSYNS en J. CASSELMAN, *Gerechtelijke psychiatrie*, Antwerpen, Garant, 1995, (39) 49-50.

²³ H. De HOON, *Grondbeginselen van het Belgisch strafrecht*, Aalst, De Seyn-Verhougstraete, 1896, 42.

²⁴ K. HANOULLE, "Te gek om los te lopen of net niet? De vergeten groep van de verminderde toerekeningsvatbare daders in het Belgische strafrecht" in W. BRUGGEMAN, E. DE WREE, J. GOETHALS, P. PONSAERS, P. VAN CASTER, T. VANDER BEKEN, G. VERMEULEN (eds.), *Van pionier naar onmisbaar. Over 30 jaar Panopticon*, Antwerpen, Maklu, 2009, (370) 371.

2.3. WISSELWERKING TUSSEN RECHT EN PSYCHIATRIE EN DE TWEEDELING VAN HET BELGISCHE ONTOEREKENINGSVATBAARHEIDSBEGRIIP

11. Het concept van de ontoerekeningsvatbaarheid bevindt zich op de grens tussen recht en psychiatrie, waardoor een noodgedwongen dialoog tussen beiden ontstaat. De prangende vraag of iemand onder invloed van een bepaalde geestesziekte niet anders kon handelen, betreft immers een vraag binnen het geneeskundige domein, meer bepaald de psychiatrie. Welk strafrechtelijk gevolg de geestesstoornis *in concreto* moet krijgen, is dan weer een vraagstuk voor de strafrechter. Concreet betreft de schuldbequaamheid een juridisch begrip dat draait om de juridische verantwoordelijkheid en niet rechtstreeks in verband kan worden gebracht met de medische wereld, daar waar de geestestoestand wel een medische kwestie betreft. Wanneer er dan ook twijfel bestaat over het geestesvermogen van een beklaagde of beschuldigde, dient de rechter een deskundige aan te stellen om hierover te oordelen. De rechter zal in principe het uiteindelijke oordeel over de toerekeningsvatbaarheid vellen, maar zal zich in de praktijk doorgaans op ondubbelzinnige wijze baseren op het deskundigenverslag. Dit is logisch en kan de rechtspraak niet worden verweten, daar zij zelf niet over de kennis en capaciteiten beschikken om de geestestoestand te beoordelen. Bijgevolg bezitten de gerechtsdeskundigen *de facto* het monopolie inzake de beoordeling van de geestestoestand en de al dan niet strafrechtelijke verantwoordelijkheid, waardoor de problematiek wordt verschoven van recht naar psychiatrie.²⁵ Dit is in de praktijk zeer hinderlijk. Gerechtspsychiaters dienen aldus een medisch onderzoek te vertalen naar een juridisch fictie, hetgeen niet wordt vereenvoudigd door het achterhaalde duale systeem dat naar Belgisch recht thans wordt gehandhaafd. Toch wordt gevraagd hier een uitspraak over te doen, hoewel sommigen aangeven dit niet te kunnen. Want dat wordt nu eenmaal van hen verwacht. Bovendien bestaat er binnen de medische wereld geen eenduidige zienswijze omtrent het toerekeningsvatbaarheidsbegrip en is er een toenemende invloed van gerechtspsychiaters bij de beoordeling van de geestestoestand, waardoor er steeds meer kans is op onenigheid tussen de verschillende deskundigen.²⁶ Dit creëert een spanningsveld tussen recht en psychiatrie, waardoor de basis van de complexiteit van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid en de ontoerekeningsvatbaarheid niet ver te zoeken is.

12. Zoals in het vorig randnummer reeds aangehaald, wordt deze gehele kwestie niet eenvoudiger gemaakt door in de strafwetgeving het ongenueanceerde dichotome karakter van de ontoerekeningsvatbaarheid als uitgangspunt voorop te stellen. Dit leidt tot een soort van tweesporenbeleid op het vlak van bestraffing: internering

²⁵ J. ROZIE, "De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de geestesgestoorde delinquent" in M. ADAMS, R. BARBAIX, H. BRAECKMANS *et al* (eds.), *Verantwoordelijkheid en recht*, Mechelen, Kluwer, 2008, (217) 237.

²⁶ M. VANDENBROUCKE, "De psychiatrische expertise in strafzaken: vaak vergeten, maar niet altijd onbelangrijk", *RW*1994-95, nr. 40, (1353) 1359; E., GOOSSENS, "Psychopaten zijn ontoerekeningsvatbaar", *Jura Falc* 2010-11, nr. 1, (3) 8-9.

voor ontoerekeningsvatbaren enerzijds, en bestraffing voor toerekeningsvatbaren anderzijds.²⁷ Voor juristen lijkt dergelijke manier van denken logisch, aangezien zij immers redeneren vanuit de idee dat iets bewezen is of niet, iemand strafbaar is of niet. Ondanks het feit dat dergelijke tweedeling niet aansluit bij de psychiatrische realiteit, is een absoluut antwoord binnen het recht steeds noodzakelijk.²⁸ Vanuit psychiatrisch oogpunt is toerekeningsvatbaarheid echter geen kwestie van aan- of afwezigheid, maar strekt het zich vaak uit tussen de twee uitersten. Psychiatrie is nu eenmaal geen exacte wetenschap. Bijgevolg dienen gerechtsdeskundigen principieel een zwart- wit beoordeling te geven aan iets dat zich voor een groot deel in een grijze zone situeert. Deze juridische zwart-wit benadering en gebrek aan gradatie in het Belgische strafrecht wordt dan ook als een grote beperking ervaren bij de beoordeling van de toerekeningsvatbaarheid.²⁹ Zo stelt gerechtspychiater Chris Dillen dat er in de psychiatrie nu eenmaal in gradaties wordt gedacht, maar dat zij door het dichotome karakter van de ontoerekeningsvatbaarheid telkens de grijstinten moeten reflecteren op een kleurschaal, om uiteindelijk te beslissen of de grijstint dichter aansluit bij wit of bij zwart.³⁰ Dat dit in de praktijk aanleiding kan geven tot merkwaardige taferelen, werd nog maar eens duidelijk in de zaak De Gelder. De gerechtspychiateren struikelden immers over het begrip 'toerekeningsvatbaarheid'.³¹ Ze waren het niet met elkaar eens en verwoordden hun conclusie met betrekking tot de toerekeningsvatbaarheid uiteindelijk als volgt: "*als het ja of neen moet zijn, dan is het ja*".³² De strijd en discussie omtrent de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de veelvuldige moordenaar ging echter niet rusten met deze beslissing en jaren later, in 2019, werd uiteindelijk beslist dat De Gelder geïnterneerd diende te worden in een psychiatrische instelling.³³

13. Volgens bepaalde gerechtspychiateren durven veel gerechtsdeskundigen de beslissing tot schuldontvrijheid niet te nemen. En dit juist omwille van het gebrek aan gradatie. Zij pleiten voor meer nuance, daar de medische realiteit nu eenmaal veel genuanceerder is: er zijn wel degelijk gradaties mogelijk tussen de aanwezigheid van een volledig oordeels- en controlevermogen enerzijds, en het volledige verlies van elk

²⁷ S. DERAËVE, *De ontoerekeningsvatbaarheid: vraagtekens op het kruispunt van justitie en psychiatrie*, masterproef Criminologische Wetenschappen UGent, 2001-2002, https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/049/595/RUG01-002049595_2013_0001_AC.pdf, 130 p.

²⁸ H. DE HOON, *grondbeginselen van het Belgisch strafrecht*, Aalst, De Seyn-Verhougstraete, 1896, 42.

²⁹ M. VANDENBROUCKE, "De nieuwe interneringswet: enkele kanttekeningen", *Fatit* 2007, nr. 114, (21) 22; D. LEESTMANS, "Men geeft ons meer expertise dan we hebben", *Juristenkrant* 2013, nr. 270, (8) 8.

³⁰ DE STANDAARD, "Interview met gerechtspychiater Chris Dillen: vechten tegen de bierkaai-een mens is zelden volledig normaal", 31 maart 2012, www.standaard.be/cnt/7s3o7cp2.

³¹ D. LEESTMANS, "Men geeft ons meer expertise dan we hebben", *Juristenkrant* 22 mei 2013, (8) 8.

³² HET NIEUWSBLAD, "Te weinig gradaties om toerekeningsvatbaarheid De Gelder te omschrijven", 15 maart 2013, www.nieuwsblad.be.

³³ DE STANDAARD, "Kim De Gelder wordt geïnterneerd in Turnhout of Merkplas", 1 oktober 2019 www.standaard.be/cnt/dmf20191001_04638672.

geestelijk bewustzijn anderzijds.³⁴ Dit blijkt eveneens uit de medische verslagen van de deskundigen, die opgemaakt worden met enorm veel nuance en detail, om uiteindelijk tot een juridisch oordeel te komen dat uitmondt in een simpele 'ja' of 'neen'.³⁵ Dat de dichotomie van het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip wegens het gebrek aan gradatie hevig ter discussie staat binnen het Belgische strafrechtssysteem, lijkt dan ook onbetwist.

14. Deze gehele problematiek is er echter eentje die niet alleen in België discussie en kritieken doet oplaaien. Ook over de landsgrenzen heen werd de voorbije decennia reeds bijzondere aandacht besteed aan de zoektocht naar een rechtvaardige en billijke regeling omtrent daders die met een psychiatrische problematiek te kampen hebben. Wanneer een blik wordt geworpen op een aantal Europese landen, kan worden vastgesteld dat het huidige België een fundamenteel verschillend systeem hanteert in vergelijking met bijvoorbeeld Nederland, Spanje, Italië en Frankrijk, waar geopteerd wordt voor een meer genuanceerde aanpak. België staat dus veel terughoudender ten aanzien van nuance en gradatie, waardoor de Belgische werkwijze in schril contrast komt te staan met bepaalde buitenlandse rechtssystemen. Zo bijvoorbeeld kan in Frankrijk wel rekening worden gehouden met delinquenten wiens geestesvermogen slechts in beperkte mate is aangetast, daar de figuur van de verminderde toerekeningsvatbaarheid er wettelijk is verankerd. Zij zijn het er immers reeds jaar en dag over eens dat de rechtvaardigheid de erkenning van gradatie in de geestestoestand vereist.³⁶

³⁴ S. VANKEERBERGHEN, "Het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip naar Belgisch recht: over de noodzaak aan herdefiniëring en oplossingen uit het buitenland", *Jura Falc.* 2013-14, afl. 2, (261) 316; DE STANDAARD, "Toerekeningsvatbaarheid is geen zwart-witverhaal", 18 juli 2019, www.standaard.be/cnt/dmf20190717_04514918.

³⁵ DE STANDAARD, "Toerekeningsvatbaarheid is geen zwart-witverhaal", 18 juli 2019, www.standaard.be/cnt/dmf20190717_04514918.

³⁶ I. VERDUYN, "Het culpa-in-causabeginsel in rechtsvergelijkend perspectief met Nederland en Frankrijk", *NC* 2018, (80) 99-100.

HOOFDSTUK 2: ONDERZOEKSMODEL EN ONDERZOEKSVRAGEN

15. Een grondig onderzoek vereist uiteraard een solide onderzoeksvraag. Rekening houdend met de hierboven uiteengezette problematiek, heeft dit onderzoek tot doel een antwoord te formuleren op de centrale onderzoeksvraag waarover deze scriptie handelt, dewelke als volgt luidt: **'wat zijn de juridische knelpunten met betrekking tot het huidige ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip en kan het Franse systeem een potentiële inspiratiebron bieden met het oog op een herziening van het begrip?'** In dit korte hoofdstuk wordt een overzicht geboden van hoe dit onderzoek concreet in elkaar zit en welke deelonderzoeksvragen beantwoord dienen te worden om op de hierboven geformuleerde onderzoeksvraag stap voor stap een antwoord te formuleren.

16. In de centrale onderzoeksvraag staan twee rechtsstelsels centraal: het Belgische en het Franse. Dit werkstuk wordt parallel hiermee opgedeeld in twee grote luiken, waarbij elk deel van deze masterproef een luik representeert. Het Belgische onderdeel **(deel 1)** tracht een antwoord te bieden op het eerste deel van de centrale onderzoeksvraag, zijnde welke huidige juridische knelpunten zich situeren op het niveau van het Belgische ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip. Om hierop een antwoord te kunnen formuleren, wordt het eerste deel opgedeeld in drie hoofdstukken, waarin per hoofdstuk telkens een deelvraag wordt beantwoord. Vooreerst wordt een antwoord geformuleerd op de vraag naar de oriëntering van de geestesstoornis binnen de misdrijfstructuur **(hoofdstuk 1)**. Deze algemene schets is leerrijk en nuttig, doch niet noodzakelijk met het oog op het beantwoorden van de centrale onderzoeksvraag. Dit geldt eveneens voor het tweede hoofdstuk en dus de tweede deelvraag, waarbij een terugkeer naar de basis van ons strafrecht een logische stap is alvorens tot het huidige systeem te komen. Dit is bevorderlijk voor een beter begrip van de huidige problematieken en kritieken. In dit tweede hoofdstuk rijst dan ook de vraag naar de evolutie van het toerekeningsvatbaarheidsbegrip doorheen de tijd en de pijnpunten die zich door de jaren heen gemanifesteerd hebben, alsook de wijze waarop de wetgever deze knelpunten al dan niet heeft aangepakt **(hoofdstuk 2)**. Op die manier wordt tot het derde en tevens meest cruciale hoofdstuk gekomen, waarbij de vraag naar de invulling van het huidige ontoerekeningsvatbaarheidsconcept en de daarmee gepaard gaande problematieken zich stelt **(hoofdstuk 3)**. Bovendien wordt in elk van deze hoofdstukken een blik geworpen op het toekomstige strafrecht. Voormalig minister van Justitie Geens had immers ambitieuze plannen tot hervorming van het strafrechtelijke landschap onder de slogan 'de sprong naar het recht van morgen'. Primair werd getracht aan de hand van de zogenaamde Potpourri-wetten her en der een aantal belangrijke aanpassingen door te voeren, om vervolgens tot daadwerkelijke ontwerpen voor nieuwe wetboeken te komen. Een paar Potpourri-wetten later staat een hervorming van het strafrecht eindelijk om de hoek te wachten. Maar wat is er nu concreet veranderd? En belangrijker: welke impact zal dit hebben op het Belgische ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip?

17. Met de kennis van het Belgisch concept in het achterhoofd, kan in een tweede groot luik van dit onderzoek met een Belgische bril over de Zuidelijke landsgrenzen heen worden gekeken **(deel 2)**. Dit met het oog op het verruimen van het gezichtsveld, daar het innemen van een ander standpunt een leerrijke oefening kan vormen. De uitkomst kan immers een potentieel alternatief bieden en een mogelijke bijsturing van de eigen rechtsregels op de voorgrond plaatsen. De vraag rijst of het gras wel degelijk groener is aan de overkant. Dit tweede deel wordt opgesplitst in vier hoofdstukken, dewelke grotendeels analoog zijn met het eerste deel. Doch lopen de deelonderzoeksvragen in dit tweede deel – in tegenstelling tot het Belgische luik – niet parallel met de hoofdstukken. In een eerste hoofdstuk wordt eveneens een algemeen beeld geschetst van de Franse geestesstoornis, waarbij op zoek wordt gegaan naar de oriëntering ervan binnen de misdrijfstructuur **(hoofdstuk 1)**. In een tweede hoofdstuk wordt een korte evolutie doorheen de tijd weergegeven, inclusief de voornaamste wetswijzigingen **(hoofdstuk 2)**. Op die manier kan in een volgend hoofdstuk een vierde deelonderzoeksvraag worden beantwoord, zijnde de vraag naar de huidige invulling van het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip naar Frans recht. Hierbij zal de focus worden gelegd op de figuur van de verminderde toerekeningsvatbaarheid en de voor- en nadelen ervan **(hoofdstuk 3)**. Tot slot wordt in een laatste deel **(deel 3)** een eindbalans opgemaakt, waarbij wordt getracht de bevindingen uit dit werkstuk samen te leggen en te analyseren. Derhalve kan een antwoord worden geformuleerd op een vijfde – en laatste – onderzoeksvraag, met name of de bevindingen uit de vorige deelvraag relevant kunnen zijn voor België. Op die manier wordt eveneens het tweede luik van de centrale onderzoeksvraag beantwoord **(hoofdstuk 1)**. In dit laatste deel staat dus centraal hoe het Belgische systeem zou kunnen evolueren naar een systeem met minder problematieken omtrent de geestesgestoorden en of het Franse stelsel hier een inspiratiebron voor kan bieden. Om af te sluiten, worden enkele alternatieven en aanbevelingen aangereikt. Deze aanbevelingen beogen echter louter een aanzet te geven, aangezien een concreet en onderbouwd voorstel uitgebreid onderzoek *an sich* vereist **(hoofdstuk 2)**. Elk van de deelvragen die over de verschillende hoofdstukken heen worden verspreid, dragen bij tot de uiteindelijke conclusie en het antwoord op de kernvraag van dit onderzoek.

18. Doorheen dit werkstuk zijn er eveneens een aantal citaten van experts binnen het strafrechtelijk systeem geïntegreerd, dewelke werden bekomen aan de hand van interviews. Op die manier wordt de analyse en discussie onderbouwd met een aantal praktijkgerichte bevindingen en inzichten. Het uiteindelijke doel hiervan is om tot een meer adequate conclusie te komen. Dit zal in volgend hoofdstuk nader worden toegelicht (*infra* 12, nr. 24).

HOOFDSTUK 3: ONDERZOEKSMETHODE

19. De onderzoeksmethode in het kader van een masterproef is fundamenteel, daar het doelt op het vergaren van relevant materiaal om te verwerken tot valide antwoorden op de in vorig hoofdstuk uiteengezette onderzoeksvragen.³⁷ Het opzet is om een antwoord te formuleren op deze vragen aan de hand van verschillende onderzoeksmethoden naargelang de onderzoeksvraag. Over het algemeen wordt in deze scriptie een **kwalitatief diepte-onderzoek aan de hand van literatuur** gevoerd.

20. Voor de eerste, tweede en derde beschrijvende onderzoeksvragen zal gebruik worden gemaakt van een klassieke literatuurstudie als variant op het bureauonderzoek. Een bureauonderzoek is een onderzoeksstrategie waarbij gebruik wordt gemaakt van door ander geproduceerd materiaal, waar via reflectie en het raadplegen van literatuur tot nieuwe inzichten tracht te worden gekomen. Een literatuuronderzoek bestaat geheel en al uit een bestudering van literatuur.³⁸ Er zal dus aan de hand van zowel wetgeving, rechtspraak als rechtsleer onderzoek worden verricht, waarbij door middel van de sneeuwbalmethode³⁹ op zoek wordt gegaan naar alle relevante bronnen voor dit werkstuk. Door bestaand materiaal te combineren met een eigen, diepgaande reflectie en het materiaal te gebruiken vanuit een ander perspectief dan deze waarvoor het geproduceerd werd, wordt getracht tot nieuwe inzichten te komen.⁴⁰

21. Om een antwoord te formuleren op de vierde deelonderzoeksvraag, zal naast een literatuurstudie logischerwijs gebruik worden gemaakt van de rechtsvergelijking als kwalitatieve methode. De relevantie van dit rechtsvergelijkend onderzoek wordt in volgend hoofdstuk verder toegelicht (*infra* 15, nrs. 28-29). Omwille van pragmatische redenen wordt hier geopteerd voor een horizontale, functionele rechtsvergelijking. Het horizontale luik houdt in dat er gemeenschappelijke aanknopingspunten en verschillen worden gezocht tussen beide rechtssystemen.⁴¹ Aan de hand van de functionele rechtsvergelijking zal worden uitgegaan van de problemen die zich in de praktijk stellen, om zo na te gaan op welke manier deze problemen worden opgelost.⁴² Er wordt immers

³⁷ W. HARDYNS, *Onderzoeksmethoden: niet gepubliceerde syllabus*, Gent, Institute for International Research on Criminal Policy UGent, 2018, 153.

³⁸ *Ibid.*, 194-195.

³⁹ De sneeuwbalmethode houdt in dat de onderzoeker bepaalde verwijzingen in een publicatie gebruikt om andere relevante publicaties te vinden. Hierdoor treedt er op een bepaald moment verzadiging op van de gewenste opgezochte informatie.

⁴⁰ W. HARDYNS, *Onderzoeksmethoden: niet gepubliceerde syllabus*, Gent, Institute for International Research on Criminal Policy Ugent, 2018, 193.

⁴¹ J. VAN DOOREN, *Samenvatting rechtsvergelijking*, Gent, 2013, https://vrg-gent.be/media/bestanden/5_samenvattingjvd-rechtsvergelijking.pdf (consultatie op 6 april en 20 oktober 2020).

⁴² J. DE METS, *Samenvatting rechtsvergelijking*, 2018-2019 https://vrg-gent.be/media/bestanden/13_rechtsvergelijking_-_inleiding.pdf (consultatie op 6 april en 20 oktober 2020).

steeds met een Belgische bril naar het Franse stelsel gekeken, waardoor België steevast als uitgangspunt zal dienen bij de uiteenzetting van het Franse systeem. Bijgevolg zal het Franse luik beperkter zijn dan het Belgische luik. Om tot een integraal onderzoek te komen, zal zowel de wetgeving, de rechtsleer, als de rechtspraak van beide stelsels naast elkaar worden gelegd.

22. Om een antwoord te bieden op de eerste vier onderzoeksvragen, wordt gebruik gemaakt van de bronnen die terug te vinden zijn in de bibliotheek van de faculteit Rechtsgeleerdheid te Gent, alsook online bronnen die geopend kunnen worden in de bibliotheek of via het online platform Athena (Jura, Google Scholar, etc.). Een deel van de te consulteren bronnen zal uiteraard, omwille van het rechtsvergelijkend onderzoek, Franstalig zijn. Er zijn meer dan voldoende toegankelijke Franstalige bronnen te vinden om een antwoord te formuleren op de onderzoeksvragen.

23. De vijfde onderzoeksvraag vereist opnieuw een grondig bureauonderzoek. Ditmaal zal een analyse aan de hand van de verzamelde informatie uit de vorige onderzoeksvragen aan de orde zijn. Na de vergaarde informatie nauwgezet en kritisch bestudeerd te hebben, kan een constructief antwoord op deze laatste deelonderzoeksvraag worden geformuleerd.

24. Om een weergave vanuit verschillende juridische invalshoeken te creëren, en de analyse en daaruit voortvloeiende conclusie van deze masterproef meer tot leven te wekken, werden een aantal experts geïnterviewd die een prominente rol vervullen binnen het strafrechtelijk apparaat. Ooghoogte krijgen van het ontoerekeningsvatbaarheidsconcept in de praktijk stond hier centraal, daar zij diegenen zijn die met deze discussie worden geconfronteerd in het werkveld. Er werd dan ook gezocht naar respondenten die reeds enkele decennia meedraaien in de praktijk en de evolutie van het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip van dichtbij hebben ervaren. De zoektocht naar respondenten verliep vrij vlot. Ik kreeg steeds een enthousiast en geïnteresseerd antwoord, waaruit ik reeds de twist en discussie die omtrent het onderwerp heerst, kon afleiden. Er werden vier experts uit de juridische wereld bevroegd: gerechtspsychiater Kurt Audenaert, een magistraat die liever anoniem wenst te blijven en die dus benoemd zal worden als respondent A, strafrechtpleitster Nina Van Eeckhaut en strafrechtexpert Tom Van Wynsberge. De interviews dienden omwille van de *COVID-19* restricties evenwel online te gebeuren. Er werd hierbij gebruik gemaakt van online-methoden zoals Microsoft Teams en Zoom. Vanzelfsprekend werd elk interview goed voorbereid. Meer bepaald werd de specifieke positie en rol van de concrete actor binnen het bestudeerde concept onder de loep genomen. Ook werden eventuele publicaties uitgaande van de respondenten omtrent deze thematiek voorafgaandelijk aan het interview bestudeerd, zodat deze eventueel doorheen het

interview besproken en bediscussieerd konden worden. De interviews namen de vorm aan van semi-gestructureerde diepte-of elite-interviews. Meer concreet werden er vooraf open vragen opgesteld die tijdens het interview aan bod kwamen.⁴³ Evenwel is een té strikte vasthouding aan de vooropgestelde vragen niet wenselijk. Er werd dan ook rekening gehouden met de specifieke positie van de betrokken actor binnen het rechtssysteem, en bovendien werd enige ruimte gelaten voor een eigen inbreng namens hen, waardoor een dialoog tussen interviewer en respondent kon ontstaan. Door middel van opnames van de gesprekken – waarvoor uiteraard voorafgaandelijke toestemming werd gevraagd aan de hand van een *informed consent* – werden enkele passages nadien in de scriptie verwerkt.⁴⁴ De voordelen van de opname van het interview zijn tweërlei. Enerzijds zorgt dit ervoor dat de interviewer het gesprek met volle aandacht kan volgen, waardoor bijvoorbeeld kan worden ingepikt op concrete zaken die de respondent aanhaalt zonder dat er voortdurend genoteerd dient te worden. Anderzijds zorgt het voor een betrouwbare en correcte reproductie achteraf. Er werd steeds getracht om gepaste en relevante *quotes* uit het gesprek te filteren en deze als citaten bij passages in dit werkstuk te plaatsen. Dit ter verduidelijking of als onderbouwing van bepaalde delen, dan wel als extra informatie. De citaten vormen een integrale weergave van de bewoordingen van de respondent. Toch werden stopwoorden weggelaten en werd de zinsbouw aangepast waar nodig, zonder evenwel de inhoud en betekenis van de boodschap te wijzigen. Dit met als enige doel de leesbaarheid van de tekst te vergroten.⁴⁵

⁴³ D. MORTELMANS, *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden*, Leuven, Acco, 2013, 225.

⁴⁴ T. DECORTE en D. ZAITCH, *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie*, Leuven, Acco, 2016, 217.

⁴⁵ D. MORTELMANS, *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden*, Leuven, Acco, 2013, 279-287.

HOOFDSTUK 4: RELEVANTIE EN BEPERKINGEN VAN HET ONDERZOEK

1. RELEVANTIE

1.1. BELGISCHE ONTOEREKENINGSVATBAARHEIDSBEGRIIP

25. Meer dan eens werd ik doorheen mijn rechtenstudies geconfronteerd met begrippen zoals 'schuld' en 'toerekeningsvatbaarheid'. Niet enkel op de universiteitsbanken, maar ook in het dagelijks leven. Hoe er in rechtszaken wordt omgegaan met krankzinnigen, is iets wat mij altijd al heeft geboeid. Ik ben dan ook altijd sterk voorstander geweest van het principe van schuldonbekwaamheid en internering van geestesgestoorde delinquenten. De controverse en moeilijkheden die de thematiek naar boven brengen, hebben er echter voor gezorgd dat ik mij reeds menigmaal de vraag heb gesteld of het niet beter kan.

26. Er is wereldwijd al veel inkt gevloeid aangaande het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip. Ook binnen ons rechtssysteem kwam de vraag naar een herdefiniëring van het begrip de laatste jaren veelvuldig ter sprake. De vele kritieken en aanhoudende discussie hieromtrent wijzen mede op de relevantie ervan binnen het strafrecht. Het maatschappelijk belang is dan ook onbetwist. Is een beschuldigde of beklaagde schuldig aan zijn daden en moet de straf worden uitgezeten in de gevangenis (of op een alternatieve wijze), of is de persoon in kwestie dermate 'ziek' dat er geen schuldbekwaamheid kan worden toegerekend voor de gestelde handelingen, waardoor de betrokkene geïnterneerd dient te worden? Samengevat kent de Belgische wetgeving een dubbele dichotomie: verantwoordelijk en strafbaar, of onverantwoordelijk en een beschermingsmaatregel.

27. De combinatie van het maatschappelijk belang van dit concept enerzijds en de moeizame wisselwerking tussen recht en psychiatrie anderzijds, maken van dit geheel één van de meest omstreden leerstukken binnen het strafrechtelijk systeem. Een goede regeling hiervan is hoe dan ook cruciaal in het kader van enkele fundamentele principes binnen ons recht, zoals rechtszekerheid en rechtvaardigheid. Zolang immers onvoldoende aandacht wordt geschonken aan deze problematiek, blijft ze een voedingsbodem voor eindeloze discussies die strafprocessen rekken, en doet ze afbreuk aan de grondslagen binnen het rechtssysteem.⁴⁶

⁴⁶ K. HANOULLE, *Internering en toerekeningsvatbaarheid*, Antwerpen, Intersentia, 2018, 5.

1.2. FRANSE ONTOEREKENINGSVATBAARHEIDSBEGRIJF

28. Aangezien de oorsprong van het huidige Belgische strafrecht nog steeds terug te vinden is in het Franse strafrecht, is de relevantie van dergelijk rechtsvergelijkend onderzoek onbetwist. De grondslag van het kernartikel 71 Sw. is immers terug te vinden in artikel 64 van de Franse Code Pénal van 1810^{47,48}. Toch is de evolutie van beide rechtsstelsels niet geheel gelijklopend gebeurd, met als gevolg dat er thans fundamentele verschillen bestaan tussen Frankrijk en België. Ook het toerekeningsvatbaarheidsbegrip wordt op heden anders ingevuld, daar in Frankrijk de figuur van de verminderde toerekeningsvatbaarheid een prominente rol vervult. Het lijkt opmerkelijk dat een land waarmee we zoveel gelijkenissen delen, op zo een wezenlijk punt binnen de strafrechtsstructuur verschilt.

29. De verwantschap tussen beide rechtssystemen en de vergelijkbare culturele achtergrond maken het dan ook interessant om te kijken naar de wijze waarop Frankrijk omgaat met geestesgestoorden binnen hun strafrechtelijk systeem.⁴⁹ Om deze reden, en omwille van de vaststelling dat beide rechtssystemen omtrent deze thematiek nog maar weinig naast elkaar zijn gelegd – in tegenstelling tot bijvoorbeeld Nederland en België – lijkt de keuze voor een vergelijking met het Franse systeem *in casu* pertinent.

⁴⁷ Art. 64 Code Pénal, 1810.

⁴⁸ J-S-G. NYPELS en J. SERVAIS, *Le Code pénal belge interprété principalement au point de vue de la pratique*, Bruxelles, Bruylant, 1938, 324.

⁴⁹ F. GORLÉ, G. BOURGEOIS, H. BOCKEN, W. REYNTJES, W. DE BONDT en K. LEMMENS, *Rechtsvergelijking*, Mechelen, Kluwer, 2007, 34.

2. BEPERKINGEN

30. Een analyse van het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip kan zeer ver gaan, doch niet alles kan in deze scriptie worden onderzocht. Niettegenstaande het ongetwijfeld tot zeer interessante vaststellingen zou kunnen leiden, zal niet dieper worden ingegaan op het psychiatrische en neurowetenschappelijke luik aangaande deze thematiek. Ook de moraalfilosofie en de daarmee samenhangende discussie omtrent de vrije wil, wordt links gelaten. Alhoewel deze domeinen een autonome invulling geven aan het concept en het fenomeen beïnvloeden, zou een analyse hiervan te ver reiken.

31. Omtrent de constitutieve elementen van het misdrijf zal een ruim en algemeen beeld worden geschetst en zullen relevante discussies worden aangehaald. Toch zal een allesomvattende uiteenzetting hieromtrent buiten beschouwing worden gelaten, daar dit te ver zal leiden. Ook wat het specifiek moreel element van het misdrijf betreft, moet rekening worden gehouden met het feit dat de bespreking ervan beperkt zal worden tot wat relevant is in het kader van het onderwerp van deze masterproef. Een algehele reflectie van de verschillende opvattingen, interpretaties en discussies, zou de relevantie van deze scriptie immers te boven gaan. Ook de overige schulduitsluitingsgronden en gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid die binnen het Belgische strafrecht bestaan, zullen niet worden behandeld: zowel de minderjarigheid, de dwang en de dwaling blijven onbesproken. Enkel de geestesstoornis als tegenindicatie voor bestraffing zal in hoofdstuk 1 van deel 1 worden uiteengezet.

32. Evenmin kan de gehele geschiedenis op integrale wijze worden weergegeven. Dit zou te tijdrovend zijn, maar zou eveneens de relevantie van dit werk te boven gaan. Toch wordt er niettemin getracht een overzicht te bieden van de meest belangrijke visies en wetten die de regeling van de geestsgestoorden stap voor stap vorm hebben gegeven.

33. Vervolgens zal er niet dieper worden ingegaan op de internering *an sich* als beveiligingsmaatregel en de concrete werking daarvan. Hoewel artikel 9 interneringswet wel uitgebreid aan bod komt, zal de eigenlijke werking, uitvoering, etc. van de interneringsmaatregel buiten beschouwing worden gelaten. Tot slot, wat het rechtsvergelijkend onderzoek aanbelangt, zal louter worden gekeken naar het Franse rechtssysteem. Terwijl een analyse van andere rechtssystemen hier tevens potentieel interessante resultaten kan opleveren, is dit omwille van tijdsgebrek niet mogelijk.

DEEL 1: DE ONTOEREKENINGSVATBAARHEID VAN GEESTESGESTOORDEN NAAR BELGISCH RECHT

34. In dit eerste deel van deze scriptie wordt, zoals in de inleidende beschouwing uit de doeken gedaan en zoals de titel reeds aangeeft, ingegaan op het eigenlijke dubieuze ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip naar Belgisch recht. Vooreerst wordt ter inleiding een uiteenzetting aangereikt van de oriëntering van de geestesstoornis binnen de Belgische misdrijfstructuur aan de hand van de constitutieve elementen van het misdrijf en de tegenindicaties voor een bestraffing (**hoofdstuk 1**). Bij het onder handen nemen van een specifieke strafrechtelijke problematiek, lijkt een voorafgaande uiteenzetting van het algemeen strafrecht wenselijk. Het strafrecht streeft immers naar rechtvaardigheid. Het straffen van mensen die louter hebben gehandeld buiten hun wil om, omdat hun geestesstoornis de bovenhand neemt, lijkt dan ook strijdig te zijn met ons rechtvaardigheidsgevoel, waardoor niet strafrechtelijk opgetreden kan worden ten aanzien van dergelijke criminelen. Dit klinkt vrij logisch, maar hoe dienen we dit te conceptualiseren binnen het strafrechtelijk systeem? Wat volgt, is een uitgebreid overzicht vanuit een historische invalshoek en de evolutie van het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip binnen het strafrecht tot op vandaag. Er wordt op zoek gegaan naar de oorsprong ervan. De plaats die het strafrecht door de eeuwen heen toebedeeld heeft aan geestesgestoorde delinquenten, hangt nauw samen met de functies en overheersende stromingen die het strafrecht volgens de overeenstemmende tijdsgeest moest dienen.⁵⁰ Hierbij komen alle relevante wetwijzigingen doorheen de jaren, die tot doel hadden de invulling en de regeling rond de schuldombekwaamheid meer vorm te geven, aan bod (**hoofdstuk 2**). Dit tweede hoofdstuk kadert bovendien onder het motto dat er lessen kunnen worden getrokken uit het verleden. Op die manier wordt tot de eindbestemming van dit onderdeel gekomen, met name de uiteenzetting en analyse van het huidige ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip en de voornaamste twistpunten die het momenteel kent (**hoofdstuk 3**).

35. Alvorens tot de eigenlijke uiteenzetting van dit eerste onderdeel over te gaan, dient het wezenlijke onderscheid tussen ontoerekeningsvatbaarheid of schuldombekwaamheid en geestesstoornis te worden benadrukt. Ontoerekeningsvatbaarheid omvat de juridische term, terwijl geestesstoornis de medische term vertaalt. Als algemene stelregel kan worden gestipuleerd dat niet elke geestesgestoorde ontoerekeningsvatbaar wordt verklaard, waardoor beide begrippen *in se* niet als synoniemen kunnen worden gebruikt. Deze regel geldt echter niet *vice versa*, daar de geestesstoornis een vereiste is voor de ontoerekeningsvatbaarheid en elke

⁵⁰ K. HANOULLE, *Interneringswet en ontoerekeningsvatbaarheid*, Antwerpen, Intersentia, 2018, 15; J. CASSELMAN, "De interneringswetgeving in historisch perspectief. Komt er nooit een einde aan de syfusarbeid?" in J. CASSELMAN, B. ANCIAUX en K. GEENS (eds.), *Interneringswet en organisatie van de zorg*, Brugge, die Keure, 2015, (5) 5- 6.

ontoerekeningsvatbare aldus principieel aan een geestesstoornis lijdt. Om ontoerekeningsvatbaar te worden verklaard, is de vereiste van een geestesstoornis met andere woorden een noodzakelijke, doch geen voldoende voorwaarde, daar een aantal andere voorwaarden eveneens dienen te worden vervuld.⁵¹ Geen van beide noties worden wettelijk gedefinieerd, maar hoewel de wet de geestesstoornis vermeldt, wordt de ontoerekeningsvatbaarheid geheel onbesproken gelaten. Er dient hierbij nog te worden opgemerkt dat, zoals in de inleidende beschouwing reeds werd aangehaald, het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip eveneens de minderjarigheid omvat. In deze masterproef slaat de ontoerekeningsvatbaarheid evenwel steeds op de geestesgestoorden, tenzij expliciet wordt verwezen naar de minderjarigheid. Tot slot kan bij deze inleidende opmerking nog worden aangestipt dat de term 'geestesgestoorden' in de plaats is gekomen van voorheen wettelijk verankerde termen als 'krankzinnigen' en 'zwakzinnigen'. Deze laatste begrippen zijn echter compleet verouderd, waardoor ze werden vervangen door de wetgever.⁵² Dit zal verder in dit onderdeel nog duidelijk worden.

“De ontoerekeningsvatbaarheid is een juridisch begrip. Wetenschappelijk snijdt dat geen hout. En dat is juist de reden dat er in de rechtbanken vaak tegenstrijdige opinies aan het licht komen.”

- RESPONDENT A

⁵¹ E. GOOSSENS, “Psychopaten zijn ontoerekeningsvatbaar”, *Jura Falc.* 2010-11, nr. 1, (3) 12.

⁵² A. DECROO, *Artikel 71 Sw. behouden of afschaffen? Is artikel 71 Sw. een wenselijk artikel? Hebben wij nood aan de schulduitsluitingsgrond 'dwang'?*, masterproef Rechten UGent, 2014-2015, https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/213/507/RUG01-002213507_2015_0001_AC.pdf, 65.

HOOFDSTUK 1: ORIËTERING VAN HET ONTOEREKENINGSVATBAARHEIDSCONCEPT BINNEN DE STRAFRECHTELIJKE MISDRIJFSTRUCTUUR

1. DE CONSTITUTIEVE ELEMENTEN VAN HET MISDRIJF

36. Hoewel de oorspronkelijke wetgever van 1867 zelf geen algemene definitie heeft voorgeschreven van het begrip 'misdrijf', vereist het Belgische strafrecht de aanwezigheid van een aantal cumulatieve elementen die als constitutief worden beschouwd voor de totstandkoming van een misdrijf. Zij gelden bijgevolg als voorwaarden voor een bestraffing.⁵⁵ Het gebrek aan definiëring heeft ervoor gezorgd dat er verschillende visies en stromingen binnen de rechtsleer zijn ontstaan aangaande de definiëring en indeling van de constitutieve elementen, waardoor vele auteurs hieromtrent een andere mening zijn toegedaan.⁵⁴ De vraag rijst naar de situering van het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip hierbinnen, hetgeen wenselijk is met het oog op de kadering en het verdere verloop van dit onderzoek. Waar dient de ontoerekeningsvatbaarheid derhalve gecatalogeerd te worden?

37. Traditioneel wordt het misdrijf in twee elementen onderverdeeld, met name een materieel en moreel element. Deze gebruikelijke opsplitsing weerspiegelt het klassieke 19de eeuwse mensbeeld, waarin de dualiteit tussen lichaam en geest centraal staat.⁵⁵ Over deze klassieke tweedeling van het misdrijfbegrip heerst een vrij algemene consensus binnen het Belgische rechtssysteem. Meer discussie bestaat echter over het onderscheiden van een derde - en eventueel vierde - element, aangezien deze niet sinds het begin waren geïncorporeerd in de rechtsorde en dus niet tot de klassieke elementen behoren. Toch is er doorheen de jaren meer en meer overeenstemming gekomen omtrent de aanwezigheid van een derde element, met name de wederrechtelijkheid. Op vandaag de dag wordt dit dan ook door de meerderheid van de doctrine aanvaard.⁵⁶ Overige elementen, zoals de strafwaardigheid en de wettelijkheid, zijn dan weer zeer omstreden en worden in dit hoofdstuk slechts raketings behandeld, ter volledigheid.

⁵³ L. DUPONT, "De constitutieve elementen van het misdrijf" in P. ARNOU en A. VANDEPLAS, *Om deze redenen. Liber Amicorum Armand Vandeplas*, Gent, Mys en Breesch, 1994, (201) 206-207.

⁵⁴ *Ibid.*, 201.

⁵⁵ C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen. Deel I: Strafrecht*, Antwerpen, Maklu, 2009, 180.

⁵⁶ C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht, strafprocesrecht & internationaal strafrecht*, I, Antwerpen, Maklu, 2006, 152 en 198-235; R. VERSTRAETEN en F. VERBRUGGEN, *Strafrecht en strafprocesrecht voor bachelors*, I, Antwerpen, Maklu, 2006, 40; A. JEURISSEN, "Het morele element in hoofde van de geestesgestoorde delinquent", *NC2011*, Volume 6, nr. 2, (127) 142-143; L. DUPONT, "De constitutieve elementen van het misdrijf" in P. ARNOU en A. VANDEPLAS, *Om deze redenen. Liber Amicorum Armand Vandeplas*, Gent, Mys en Breesch, 1994, (201) 213.

1.1. MATERIEEL ELEMENT

38. Het materieel of wettelijk element is de uiterlijk waarneembare verschijningsvorm van het misdrijf, met name de gedraging (een handeling of verzuim) waardoor de strafwet *in concreto* wordt overtreden.⁵⁷ Zo zal de levensberoving bijvoorbeeld het materieel element uitmaken bij een moord (artikel 394 Sw.⁵⁸).⁵⁹ Dit is echter een van de meest eenvoudige omschrijvingen omtrent dit constitutief element. Auteurs geven, net zoals de rechtspraak, verschillende interpretaties en definities. Er bestaat dan ook geen unanimité omtrent de definiëring. Wel is er een consensus over het feit dat het louter voornemen om een strafbaar feit op te leveren, niet volstaat: het voornemen moet immers daadwerkelijk veruiterlijkt zijn in een gedraging die met een strafrechtelijke delictsomschrijving overeenkomt. Dit betreft het fundamenteel legaliteitsbeginsel zoals bekend onder het Latijnse adagium '*nullum crimen sine lege*' (geen misdrijf zonder wet).⁶⁰

39. Ook wanneer een gedraging door een geestesgestoorde dader wordt gesteld, is er wel degelijk een materieel element aanwezig in hoofde van de betrokkene. De geestesstoornis ontnemt de uiterlijk waarneembaar gestelde gedraging niet. Dit wordt mede aangetoond door de interneringswet⁶¹, dewelke bepaalt dat de internering van een geesteszieke kan worden uitgesproken wanneer de verdachte een feit heeft gepleegd dat als een misdaad of wanbedrijf in de wet wordt omschreven, waarin bijgevolg de vereiste van een materieelrechtelijk element kan worden gevonden. De ontoerekeningsvatbaarheid van een dader slaat aldus niet op het materieel bestanddeel van een misdrijf.

1.2. MOREEL ELEMENT

40. Uit de loutere aanwezigheid van het materieel element kan echter nog niet worden beslist tot het bestaan van een misdrijf. Hiervoor dient er immers naast een materieel element tevens een moreel element aanwezig te zijn. Deze zienswijze werd uitdrukkelijk bevestigd door een primordiaal arrest van het Hof van Cassatie⁶², waarin werd vastgesteld dat er geen zogenaamde 'materiële misdrijven' bestaan. Ook het EHRM⁶³ heeft zich reeds in deze zin uitgesproken. Deze uitspraak van Cassatie – en dus ook van het EHRM – is echter een loutere bevestiging van het principiële schuldstrafrecht dat in België reeds eeuwen wordt gehanteerd. Zoals in de inleidende beschouwing

⁵⁷ L. DUPONT en R. VERSTRAETEN, *Handboek Belgisch Strafrecht*, Leuven, Acco, 1990, 187-189; C. VAN DEN WYNGAERT en S. VANDROMME, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, II dln., Antwerpen, Maklu, 2014, 180.

⁵⁸ Art. 394 Sw.

⁵⁹ C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen. Deel I: Strafrecht*, Antwerpen, Maklu, 2009, 186-187.

⁶⁰ O.a. L. DUPONT en R. VERSTRAETEN, *Handboek Belgisch Strafrecht*, Leuven, Acco, 1990, 303-304.

⁶¹ Art. 9, § 1 wet van 5 mei 2014 betreffende de internering van personen, BS 9 juli 2014.

⁶² Cass. 12 mei 1987, *Arr. Cass.* 1986-87, 1194; Cass. 12 maart 1987, *RW* 1987-88, 538, Concl. J. DU JARDIN.

⁶³ EHRM 7 oktober 1988, nr. 10519/83, *Salabiaku*/Frankrijk; EHRM 20 januari 2009, nr. 75909/01, *Sud Fondi Srl et al*/Italië.

van deze masterproef werd verduidelijkt, kent het Belgische strafrecht principieel geen 'pech-strafrecht', maar beschikt elk individu over een vrije wil en kiest elk individu vrij en autonoom tussen goed en kwaad en bijgevolg voor het al dan niet plegen van misdrijven. Het moreel element van het misdrijf slaat dan ook op de schuld in hoofde van diegene die de wettelijk omschreven gedraging heeft gepleegd.⁶⁴

41. Aangezien de wetgever in 1867 volledig nagelaten heeft om het schuldbegrip te definiëren, werd de invulling ervan in de loop der jaren aan de rechtspraak en rechtsleer overgelaten. Dit was geen eenvoudige oefening, mede omwille van de subjectiviteit van het begrip. Hierdoor bestaan er tot op vandaag heel wat moeilijkheden en discussies omtrent de invulling en interpretatie van het schuldbestanddeel van het misdrijf en vormt het schuldelement één van de meest omstreden leerstukken binnen het strafrechtelijk gebeuren. Wat wel vaststaat, is dat het schuldbegrip een meerduidige notie is die verschillende betekenissen en interpretaties kan dekken. Om toch enige duidelijkheid en rechtszekerheid te scheppen, wordt er traditioneel een onderscheid gemaakt tussen schuld in de enge zin van het woord enerzijds en schuld in de ruime zin van het woord anderzijds.⁶⁵

1.2.1. SCHULD IN DE ENGE ZIN VAN HET WOORD

42. In de enge betekenis verwijst het schuldbegrip naar het moreel element *an sich*, met name naar de psychologische band tussen dader en gedraging. In deze visie wordt verwezen naar de begrippen 'opzet' (*dolus*) en 'onachtzaamheid' (*culpa*) als twee mogelijk schuldvormen binnen de schuld als constitutief element van het misdrijf.⁶⁶ Dit is althans de klassieke opvatting zoals vooropgesteld door J.J. Haus, de grondlegger van het Belgische Strafwetboek.⁶⁷

43. Dat deze benadering van het schuldbegrip in hoofde van een geestesgestoorde kan bestaan, werd reeds bevestigd door rechtspraak.⁶⁸ Cassatie stelde dit standpunt voorop⁶⁹, hetwelk achteraf werd bevestigd door lagere

⁶⁴ L. DUPONT en R. VERSTRAETEN, *Handboek Belgisch Strafrecht*, Leuven, Acco, 1990, 238-239.

⁶⁵ L. DUPONT en R. VERSTRAETEN, *Handboek Belgisch Strafrecht*, Leuven, Acco, 1990, 239; J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht: de geschiedenis van het Belgische strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 6.

⁶⁶ A. DE NAUW en F. DERUYCK, *Overzicht van het Belgisch algemeen strafrecht*, Brugge, die Keure, 2015, 40.

⁶⁷ Deze tweeledige indeling binnen het moreel element, hetgeen gezien wordt als de algemene klassieke opvatting, wordt echter weerlegd door prof. R. Legros. Hij meent dat wanneer de wetgever in de delictomschrijving geen concrete omschrijving heeft gegeven van het moreel element, dit element bestaat in de loutere overtreding van de strafwet. Dit wordt ook wel 'schuld door wetsinbreuk' genoemd. Het bestaan van dergelijke "materiële misdrijven" wordt echter door een deel van de rechtsleer niet aanvaard. Ook cassatierechtspraak volgt deze visie niet. zie o.a. A. DE NAUW, *Inleiding tot het algemeen strafrecht*, Brugge, die Keure, 2008, 48-49.

⁶⁸ S. VANKEERBERGHEN, "Het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip naar Belgisch recht: over de noodzaak aan herdefiniëring en oplossingen uit het buitenland", *Jura Falc.* 2013-14, afl. 2, (261) 277-278.

⁶⁹ *In casu* ging het over iemand die onder invloed van een ernstige paranoia een persoon heeft gedood in een waan dat het zijn vijand is. Het Hof oordeelde dat een ernstige paranoia en dus een ontoerekeningsvatbare delinquent, geen afbreuk doet aan het opzet om te doden. Het moreel element in hoofde van een geestesgestoorde dader blijft met andere woorden onaangetaast, ongeacht de geestestoestand. Zie Cass. 10 december 1941, *Arr. Cass.* 1941, 252, noot HOEBRECHTS.

rechtspraak⁷⁰, alsook door het Hof⁷¹ zelf. De rechtspraak is het hier dus unaniem over eens.⁷² In het verlengde hiervan moet worden beklemtoond dat de geestesstoornis het opzettelijk misdrijf in hoofde van de dader nooit automatisch kan veranderen in een onopzettelijk misdrijf. Deze uitgangspunten werden in de verf gezet in een cassatiearrest van 2008⁷³. Zo kan de geestesgestoorde delinquent perfect het schuldbestanddeel van artikel 520 Sw.⁷⁴ vervullen (vernietigen of pogen te vernietigen van een gebouw door het veroorzaken van een ontploffing), zelfs indien zou blijken dat hij zichzelf door verstikking om het leven wou brengen en op het ogenblik van de feiten in een ernstige geestesstoornis verkeerde die hem ongeschikt maakte tot het controleren van zijn daden.⁷⁵

44. De rechtsleer is dan weer verdeeld bij het beantwoorden van voornoemde vraag omtrent de aanwezigheid van het moreel element ten aanzien van geestesgestoorden. Een deel van de auteurs is namelijk de mening toegedaan dat er geen moreel element kan bestaan in hoofde van de ontoerekeningsvatbare delinquent en dat daders met een psychiatrische problematiek zodoende geen misdrijf in al haar constitutieve elementen kunnen plegen. Binnen deze groep dient nogmaals een onderscheid gemaakt te worden tussen auteurs die eerst de ontoerekeningsvatbaarheid en dan het moreel element onderzoeken, en auteurs die eerst het moreel element en pas dan de al dan niet aanwezigheid van een geestesstoornis in hoofde van de dader onderzoeken. Beide groepen leiden evenwel tot hetzelfde resultaat. Bij de eerste subcategorie wordt de toerekeningsvatbaarheid als een *conditio sine qua non* aanzien voor de totstandkoming van het moreel element, waardoor de ontoerekeningsvatbaarheid een beletsel vormt voor de totstandkoming van het misdrijf. Binnen de tweede subcategorie zal het moreel element dat oorspronkelijk wel aanwezig was, verdwijnen in geval van ontoerekeningsvatbaarheid. Een andere groep van auteurs aanvaardt dan weer de mogelijkheid tot bestaan van een moreel element in hoofde van een geestesgestoorde. Zij kunnen derhalve wel een misdrijf plegen in al haar constitutieve elementen, waardoor de ontoerekeningsvatbaarheid het moreel element zodoende niet doet verdwijnen.⁷⁶

⁷⁰ KI Brussel 24 juni 1944, *JT*1944-45, 259; KI Bergen 15 juni 1999, *Rev.dr.pén.* 2000, 742: in deze laatste zaak wijzigde de Kamer van Inbeschuldigingstelling de kwalificatie van onopzettelijke slagen en verwondingen naar opzettelijke slagen en verwondingen.

⁷¹ Cass. 14 september 1983, *Arr.Cass.* 1983-84, 35; Cass. 12 februari 2008, AR. P.07.1185.N.

⁷² A. DE NAUW, "De niet-toerekeningsvatbaarheid sluit niet noodzakelijkerwijze het opzet uit" in F. DERUYCK, M. DE SWAEF, J. ROZIE, M. ROZIE, P. TRAEEST, R. VERSTRAETEN en L. HUYBRECHTS (eds.), *De wet voorbij. Liber amicorum Luc Huybrechts*, Antwerpen, Intersentia, 2010, (65) 65.

⁷³ Cass. 12 februari 2008, AR. P.07.1185.N.

⁷⁴ Art. 520 Sw.

⁷⁵ F. TULKENS en M. VAN DE KERCHOVE, *Introduction au droit pénal, aspects juridiques et criminologiques*, Brussel, Kluwer Story-Scientia, 1993, 294.

⁷⁶ Auteurs die tot de eerste grote groep behoren zijn o.a. Van Den Wyngaert, Tulkens en Van De Kerckhove. Gezaghebbende auteurs die onder de tweede groep kunnen worden gecatalogeerd zijn o.a. Bekaert, Dupont, De Nauw, Rozie, Verbruggen en Verstraeten. Zie A. DE NAUW, "De niet-toerekeningsvatbaarheid sluit niet noodzakelijkerwijze het opzet uit" in F. DERUYCK *et al.* (eds.), *De wet voorbij. Liber amicorum Luc Huybrechts*, Antwerpen, Intersentia, 2010, (65) 68-74.

45. Het is hoe dan ook duidelijk dat er wel eens verwarring en onenigheid wordt gezaaid omtrent het moreel element van het misdrijf en de ontoerekeningsvatbaarheid.⁷⁷ Men kan zich terecht de vraag stellen naar de aanwezigheid van een moreel element in hoofde van een geestesgestoorde delinquent. Kan een persoon met een geestesstoornis een gedraging wel wetens en willens stellen? Kan het schuldbestanddeel in hoofde van deze dader met andere woorden worden 'aangerekend' aan de betrokkene? Uit de Belgische wetgeving⁷⁸, de meerderheid van de rechtspraak⁷⁹ en rechtsleer⁸⁰, kan voldoende eensgezindheid worden afgeleid om deze vraag positief te beantwoorden. Wanneer geestesgestoorde delinquenten een gedraging stellen die beantwoordt aan een delictsomschrijving, dan plegen zij wel degelijk een misdrijf in al haar bestanddelen. Het materieel en moreel element zijn dus aanwezig. Derhalve kan de geestesgestoorde delinquent niet onder de schuld in de enge zin van het woord, oftewel het moreel element van het misdrijf, ressorteren.

1.2.2. SCHULD IN DE BREDE ZIN VAN HET WOORD

46. De hierboven beschreven benadering van het schuldbegrip moet steeds meer aan belang inboeten ten gunste van de zogenaamd normatieve schuldleer, waarbij met het schuldbegrip wordt verwezen naar de verwijtbaarheid van een gedraging aan de dader. Dit gaat dus verder dan het moreel element van het misdrijf, daar het niet behoort tot de constitutieve elementen *sensu stricto*. Dergelijk uitgangspunt vanuit de brede betekenis van het woord, impliceert dat een materieelrechtelijke gedraging slechts tot strafrechtelijke verantwoordelijkheid kan leiden indien de gedraging aan de dader kan worden verweten. Indien het misdrijf werd gepleegd in de wettelijk bepaalde schuldvorm, maar er zijn bepaalde omstandigheden die de schuld van de dader uitsluiten, dan

⁷⁷ A. DE NAUW, *Inleiding tot het algemeen strafrecht*, Brugge, die Keure, 2008, 38 en 117.

⁷⁸ Rechtsleer wijst erop dat de wet van 21 april 2007 (betreffende de internering van personen met een geestesstoornis, BS13 juli 2007) niet handelt over de internering van een persoon die het materieel bestanddeel van een misdrijf heeft gepleegd, maar van een verdachte die een als misdaad of wanbedrijf omschreven feit heeft gepleegd, *i.e.* een feit dat beantwoordt aan een wettelijk delictsomschrijving en bijgevolg zowel het materieel als moreel element van het misdrijf omhelst (A. DE NAUW, *Inleiding tot het algemeen strafrecht*, Brugge, die Keure, 2008, 117). Ook de huidige wet van 5 mei 2014 (betreffende de internering van personen, BS9 juli 2014) heeft het over een 'misdaad of wanbedrijf'. Bovendien stelt het toekomstige strafrecht voorop om in artikel 71 Sw. de bewoordingen 'er is geen misdrijf' te vervangen door 'is niet strafrechtelijk verantwoordelijk' (wetsvoorstel tot invoering van een nieuw Strafwetboek - Boek 1 en 2, *Parl.St.* Kamer 2018-19, nr. 54-3651/001, 93-94). Dit omdat het terminologisch correcter zou zijn. De wetgever maakt in elk van deze gevallen dus duidelijk dat er wel degelijk een misdrijf is, en dat alle constitutieve elementen in hoofde van een geestesgestoorde dader zodoende vervuld zijn.

⁷⁹ In 1983 stelde Cassatie reeds voorop dat het onderzoeksgerecht dat uitspraak hoeft te doen over de regeling van de procedure, in de eerste plaats moet onderzoeken of het feit als een misdaad of een wanbedrijf wordt omschreven en of uit het onderzoek blijkt dat tegen de verdachte aanwijzingen van schuld bestaan. Pas na deze vaststellingen mag het onderzoeksgerecht eventueel uitspraak doen over de mogelijke internering van de verdachte (Cass. 14 september 1983, *Arr.Cass.* 1983-84, 35.). Ook de Kamer van Inbeschuldigingstelling van Bergen besliste later dat een geestesgestoorde toestand niet uitsluit dat de betrokkene opzettelijk een verkeersongeval veroorzaakte (KI Bergen 15 juni 1999, *Rev.dr.pén.* 2000, 742.). Tot slot bevestigde Cassatie in 2002 nogmaals haar standpunt door in het kader van een verzekeringsgeschil aan te nemen dat de geestesstoornis het bedrieglijk opzet in hoofde van de dader niet wegneemt (Cass. 21 maart 2002, *T.Verz.* 2002, afl. 4, 878).

⁸⁰ O.a. H. BEKAERT, *Handboek voor studie en praktijk van het Belgisch strafrecht*, Antwerpen, Uitgeverij Ontwikkeling, 1965, 282; A. DE NAUW, *Inleiding tot het algemeen strafrecht*, Brugge, die Keure, 2008, 38 en 117; L. DUPONT, "De constitutieve elementen van het misdrijf" in P. ARNOU en A. VANDEPLAS, *Om deze redenen. Liber Amicorum Armand Vandeplass*, Gent, Mys en Breesch, 1994, (201) 212.

is deze gedraging niet verwijtbaar aan de betrokken dader en is er bijgevolg geen strafrechtelijke verantwoordelijkheid. De gedraging moet de dader met andere woorden kwalijk kunnen worden genomen. Bijgevolg is de loutere aanwezigheid van een schuldvorm (lees: het schuldbegrip in de enge betekenis, zijnde opzet of onachtzaamheid) in deze visie niet voldoende opdat een veroordeling voor een strafbare gedraging kan worden uitgesproken. Er moet eveneens een afwezigheid zijn van de zogenaamde schulduitsluitingsgronden en eventuele gronden van ontoerekeningsvatbaarheid.⁸¹ In volgend hoofdstuk wordt dieper ingegaan op deze tegenindicaties van bestraffing, beter bekend als de strafuitsluitingsgronden. In het kader van dit werkstuk is vooral het inzicht in deze bredere, normatieve betekenis van het schuldbegrip van belang. Samengevat worden in deze visie twee verschillende elementen gevonden in het schuldbegrip: enerzijds het moreel element als positieve voorwaarde en anderzijds de afwezigheid van bepaalde tegenindicaties voor bestraffing als negatieve voorwaarde voor het bestaan van een misdrijf.⁸²

1.3. EEN DERDE (EN VIERDE) ELEMENT?

1.3.1. WEDERRECHTELIJKHEID

47. De klassieke auteurs maken dus een onderscheid tussen twee constitutieve elementen binnen het misdrijf. Doorheen de jaren is er – onder invloed van de rechtspraak – echter een quasi-consensus gekomen over het onderscheiden van een derde element, waardoor op vandaag de dag volgens een groot deel van de rechtsleer⁸³ een derde constitutief element van het misdrijf kan worden gevonden in de zogenaamde ‘wederrechtelijkheid’. Hiermee wordt bedoeld op de vereiste van het onrechtmatig karakter van de gestelde gedraging, dewelke in strijd moet zijn met de wet. Zo verwijzen een aantal auteurs naar een reeks van gedragingen die, hoewel ze formeel voldoen aan een concrete delictsomschrijving, niet wederrechtelijk zijn.⁸⁴ Het misdrijf is in dit opzicht niet voltrokken door de loutere aanwezigheid van het in de wet bepaalde materieel en moreel element. Het klassieke voorbeeld hierbij betreft de chirurgische ingrepen.⁸⁵ In theorie impliceert dit opzettelijke slagen en verwondingen,

⁸¹ R. VERSTRAETEN en F. VERBRUGGEN, *Strafrecht en strafprocesrecht voor bachelors*, I, Antwerpen, Maklu, 2006, 68-69; C. VAN DEN WYNGAERT en S. VANDROMME, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, II dln., Antwerpen, Maklu, 2014, 183.

⁸² C. VAN DEN WYNGAERT en S. VANDROMME, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, II dln., Antwerpen, Maklu, 2014, 182-183.

⁸³ O.a. C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht, strafprocesrecht & internationaal strafrecht*, I, Antwerpen, Maklu, 2006, 152 en 198-235; R. VERSTRAETEN en F. VERBRUGGEN, *Strafrecht en strafprocesrecht voor bachelors*, I, Antwerpen, Maklu, 2006, 40; A. JEURISSEN, “Het morele element in hoofde van de geestesgestoorde delinquent”, *NC2011*, Volume 6, nr. 2, (127) 142-143; L. DUPONT, “De constitutieve elementen van het misdrijf” in P. ARNOU en A. VANDEPLAS, *Om deze redenen. Liber Amicorum Armand Vandeplas*, Gent, Mys en Breesch, 1994, (201) 213; J. ROZIE, “De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de geestesgestoorde delinquent” in M. ADAMS, R. BARBAIX, H. BRAECKMANS *et al.* (eds.), *Verantwoordelijkheid en recht*, Mechelen, Kluwer, 2008, (217) 221.

⁸⁴ C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht, strafprocesrecht & internationaal strafrecht*, I, Antwerpen, Maklu, 2006, 152 en 198-235; L. DUPONT, “De constitutieve elementen van het misdrijf” in P. ARNOU en A. VANDEPLAS, *Om deze redenen. Liber Amicorum Armand Vandeplas*, Gent, Mys en Breesch, 1994, (201) 213.

⁸⁵ L. DUPONT en R. VERSTRAETEN, *Handboek Belgisch Strafrecht*, Leuven, Acco, 1990, 165.

maar ons rechtvaardigheidsgevoel doet uiteraard al vermoeden dat dit niet als een strafrechtelijk misdrijf kan worden omschreven. De vereiste van wederrechtelijkheid kan *de facto* worden gelijkgesteld aan de afwezigheid van rechtvaardigheidsgronden, met name omstandigheden die het misdrijf rechtvaardigen waardoor het toch wordt geoorloofd en de dader wordt gerechtigd tot het stellen van bepaalde gedragingen.⁸⁶ Andere auteurs achten dit achterhaald, daar de aanwezigheid van een wederrechtelijke gedraging of de afwezigheid van rechtvaardigheidsgronden de logica zelve is, waardoor deze visie niet door iedereen wordt onderschreven.⁸⁷

48. Het is duidelijk dat de ontoerekeningsvatbaarheid niet onder het element van wederrechtelijkheid kan worden gesitueerd, aangezien dit laatste element potentieel betrekking heeft op de al dan niet aanwezigheid van rechtvaardigingsgronden. Er dient echter te worden opgemerkt dat een rechtvaardigingsgrond wel aanwezig kan zijn in hoofde van een geestesgestoorde dader, in welk geval de betrokken ontoerekeningsvatbare net zoals 'normale' delinquenten de rechtvaardigingsgrond kan inroepen en bij aanvaarding ervan, vrijuit kan gaan.

1.3.2. STRAFWAARDIGHEID EN WETTELIJK ELEMENT

49. De strafwaardigheid wordt door bepaalde auteurs – al dan niet bovenop het element van de wederrechtelijkheid – aangestipt als constitutief element van het misdrijf.⁸⁸ Dit element is volgens deze strekking het typische kenmerk waarmee het strafrechtelijke van het civielrechtelijke onrecht wordt onderscheiden. In uitzonderlijke omstandigheden zijn er immers situaties waarover de wetgever heeft geoordeeld dat zij niet tot bestraffing mogen leiden, zelfs al hebben zij betrekking op gedragingen die aan een delictsomschrijving beantwoorden, aan schuld te wijten zijn én eventueel wederrechtelijk zijn. Het grootste deel van de auteurs aanvaardt dit echter niet en houdt de strafwaardigheid ver buiten de constitutieve elementen en laat het pas ter sprake komen op het niveau van de strafmaat, waardoor ze als strafuitsluitingsgronden vigeren. Hiermee wordt bedoeld op de eventuele aanwezigheid van mogelijke verschoningsgronden en verzachtende omstandigheden. Onder deze gronden – of omstandigheden – wordt de strafwaardigheid van een delictuele gedraging aldus – geheel of deels – opgeheven. Bijgevolg dient de ontoerekeningsvatbare geestesgestoorde zonder twijfel ook buiten dit potentieel constitutief element, dan wel strafuitsluitingsgrond te worden gelaten.⁸⁹

⁸⁶ C. VAN DEN WYNGAERT en S. VANDROMME, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen. Boek 1: Strafrecht*, Antwerpen, Maklu, 2017, 181 en 191.

⁸⁷ L. DUPONT, "De constitutieve elementen van het misdrijf" in P. ARNOU en A. VANDEPLAS, *Om deze redenen. Liber Amicorum Armand Vandeplas*, Gent, Mys en Breesch, 1994, (201) 210.

⁸⁸ F. COLLIN, *Strafrecht*, Brussel, Larcier, 1948, 141; L. DUPONT en R. VERSTRAETEN, *Handboek Belgisch Strafrecht*, Leuven, Acco, 1990, 165; R. VERSTRAETEN en F. VERBRUGGEN, *Strafrecht en strafprocesrecht voor bachelors*, I, Antwerpen, Maklu, 2006, 82.

⁸⁹ *Ibid.*, 287.

50. Tot slot wordt in een minderheidsstrekking van de doctrine soms, naar Frans voorbeeld, een wettelijk element als derde constitutief bestanddeel ontwaard. Dit element vult het materieel en moreel element aan, en slaat op de geschonden wet. Volgens deze visie is dit element tweeledig. Enerzijds wordt verwezen naar de strijdigheid van de gedraging met de wet of het schenden van de wet door de dader, en dus naar de wederrechtelijkheid van het misdrijf. Anderzijds heeft het wettelijk element ook betrekking op het bestaan van een straf conform de wet. De rechtvaardigingsgronden kunnen bovendien het wettelijke karakter van het misdrijf wegnemen, waardoor dit element *de facto* dicht aansluit bij het reeds besproken wederrechtelijk element.⁹⁰ Het behoeft dan ook geen verder betoog dat de geestesstoornis ook hier niet dient gesitueerd te worden.

⁹⁰ F. TULKENS en M. VAN DE KERCHOVE, *Introduction au droit pénal, aspects juridiques et criminologiques*, Brussel, Kluwer Story-Scientia, 1993, 253-254; L. DUPONT, "De constitutieve elementen van het misdrijf" in P. ARNOU en A. VANDEPLAS, *Om deze redenen. Liber Amicorum Armand Vandeplas*, Gent, Mys en Breesch, 1994, (201) 212.

2. DE STRAFUITSLUITINGSGRONDEN ALS TEGENINDICATIES VOOR EEN BESTRAFFING

51. Hierboven werd uiteengezet waaraan een misdrijf moet voldoen om strafbaar te zijn, waarbij werd geconcludeerd dat de geestesgestoorde onder geen van de constitutieve elementen *sensu stricto* kan worden ondergebracht. Klassiek wordt aangenomen dat de ontoerekeningsvatbaarheid dient te worden gesitueerd op het niveau van de verwijtbaarheid, waarbij reeds gewag werd gemaakt van de zogenaamde schulduitsluitingsgronden en gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid. De vraag rijst wat er concreet onder deze gronden dient te worden begrepen en wat het precieze onderscheid is tussen beiden. Bovendien kan men zich de vraag stellen onder welke categorie de ontoerekeningsvatbaarheid uit artikel 71 Sw. nu concreet ondergebracht dient te worden: behelst dit een schulduitsluitingsgrond of een grond van niet-toerekeningsvatbaarheid die een afzonderlijk behandeling vereist naast de klassieke schulduitsluitingsgronden? Hieromtrent bestaat veel discussie in de Belgische rechtspraak en rechtsleer⁹¹, waarbij nog dient aangestipt te worden dat het huidige Strafwetboek evenmin duidelijkheid schept. Artikel 71 Sw. wordt hier immers ondergebracht onder de afdeling 'rechtvaardigingsgronden en verschoningsgronden', waaronder de geestesstoornis hoe dan ook niet kan worden geclassificeerd. Hieronder wordt deze controverse kort toegelicht.

2.1. ALGEMEEN

52. Iets wordt aangeduid als constitutief element dan wel als strafuitsluitingsgrond, waarbij primair de aanwezigheid van de constitutieve elementen dient vastgesteld te worden. Pas als deze voldaan zijn en het misdrijf tot stand is gekomen, moet worden gekeken naar de eventuele aanwezigheid van uitsluitingsgronden, aangezien deze laatsten enkel dan relevant kunnen zijn. Het onderscheid tussen beiden heeft een voornamelijk processueel belang. De bewijslast van het Openbaar Ministerie beperkt zich in het eerste geval immers tot het bewijs van voltooiing van elk van deze elementen in hoofde van de betrokkene. Enkel wanneer de betrokkene het bestaan van een tegenindicatie van bestraffing opwerpt en deze bewering geloofwaardig kan maken, moet het Openbaar Ministerie het tegendeel bewijzen.⁹²

53. Wanneer feiten dus voldoen aan de constitutieve elementen, is de steller ervan principieel schuldig aan het misdrijf en kan hij of zij worden gestraft overeenkomstig het strafrecht. Wanneer deze visie echter radicaal zou worden gevolgd, zouden we in situaties terecht komen die botsen met ons rechtvaardigheidsgevoel. Daarom heeft

⁹¹ A. DECROO, *Artikel 71 Sw. behouden of afschaffen? Is artikel 71 Sw. een wenselijk artikel? Hebben wij nood aan de schulduitsluitingsgrond 'dwang'?*, masterproef Rechten UGent, 2014- 2015, https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/213/507/RUG01-002213507_2015_0001_AC.pdf, 55.

⁹² *Ibid.*, 39.

de wetgever – alsook de rechtspraak – een aantal zogenaamde ‘tegenindicaties voor bestraffing’ of ‘strafuitsluitingsgronden’ ontwikkeld. De voltooiing van de constitutieve elementen impliceert bijgevolg niet noodzakelijk de mogelijkheid om strafrechtelijk op te treden ten aanzien van de dader.⁹³ Klassiek betreft dit de mogelijke aanwezigheid van rechtvaardigingsgronden, schulduitsluitingsgronden, verschoningsgronden, en verzachtende omstandigheden.⁹⁴

2.2. GROND VAN SCHULDUITSLUITING OF GROND VAN NIET-TOEREKENINGSVATBAARHEID?

54. Er bestaat geen twijfel over de schulduitsluitingsgronden, dewelke zich situeren op het niveau van de verwijtbaarheid of het schuldbegrip in de ruime zin van het woord. Een deel van de doctrine⁹⁵ – evenals bepaalde cassatierechtspraak⁹⁶ – maakt binnen de categorie van de schulduitsluitingsgronden een onderscheid tussen respectievelijke gronden van niet-toerekenbaarheid en gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid. De dwang of overmacht ressorteert overeenkomstig het Belgische Strafwetboek⁹⁷ onder de eerste subcategorie binnen de schulduitsluitingsgronden. Rechtspraak en rechtsleer hebben hieraan de onoverwinnelijke dwaling of de onwetendheid toegevoegd. De jeugdige leeftijd (minderjarigheid) en de geestesstoornis worden dan weer gecatalogeerd onder de gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid. Volgens deze strekking behoren de geestesgestoorden aldus tot de specifieke gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid of schuldonbekwaamheid binnen de ruime categorie van schulduitsluitingsgronden als tegenindicatie voor bestraffing. In deze visie dient vooreerst de eventuele aanwezigheid van gronden van niet-toerekenbaarheid te worden nagegaan, en pas daarna de mogelijke ontoerekeningsvatbaarheid.⁹⁸ Volgens Cassatie en het deel van de rechtsleer dat deze visie volgt, dient het terrein van de geestesstoornis te worden betreden op het niveau van de schulduitsluitingsgronden en bijgevolg op het niveau van de schuld in de ruime zin, waardoor de mogelijke verwijtbaarheid aan de dader wordt weggenomen.

⁹³ A. DE NAUW, *Inleiding tot het algemeen strafrecht*, Brugge, die Keure, 2008, 39.

⁹⁴ A. DECROO, *Artikel 71 Sw. behouden of afschaffen? Is artikel 71 Sw. een wenselijk artikel? Hebben wij nood aan de schulduitsluitingsgrond 'dwang'?*, masterproef Rechten UGent, 2014-2015, https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/213/507/RUG01-002213507_2015_0001_AC.pdf, 19.

⁹⁵ O.a. L. DUPONT en R. VERSTRAETEN, *Handboek Belgisch Strafrecht*, Leuven, Acco, 1990, 266-286; F. TULKENS en M. VAN DE KERCHOVE, *Introduction au droit pénal, aspects juridiques et criminologiques*, Brussel, Kluwer Story-Scientia, 1993, 237-238; C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht, strafprocesrecht en internationaal strafrecht in hoofdlijnen*, I, Antwerpen, Maklu, 2006, 260.; R. VERSTRAETEN en F. VERBRUGGEN, *Strafrecht en strafprocesrecht voor bachelors*, I, Antwerpen, Maklu, 2006, 77.

⁹⁶ Cass., 12 februari 2008, AR. P.07.1185.N.

⁹⁷ Art. 71, tweede lid Sw.

⁹⁸ L. LAUWEREYS, *De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van natuurlijke personen en rechtspersonen*, masterproef Rechten UGent, 2008-2009, https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/391/535/RUG01-001391535_2010_0001_AC.pdf, 36.

55. Een ander deel van de auteurs⁹⁹ zijn daarentegen van oordeel dat er een fundamenteel onderscheid bestaat tussen enerzijds de schulduitsluitingsgronden en anderzijds de toerekeningsvatbaarheid van de dader. In deze visie worden de geestesstoornis en minderjarigheid beiden als een afzonderlijke categorie binnen de tegenindicaties beschouwd: er dient een onderscheid te worden gemaakt tussen schulduitsluitingsgronden (dwaling en dwang) enerzijds en ontoerekeningsvatbaarheidsgronden of gronden van schuldonbekwaamheid (geestesstoornis en minderjarigheid) anderzijds.¹⁰⁰ Deze strekking bestempelt zodoende louter de dwang en dwaling als schulduitsluitingsgrond en splitst de ontoerekeningsvatbaarheid hier geheel van af. Een bepaalde strekking¹⁰¹ binnen deze groep blijft het uitgangspunt in stand houden dat beide categorieën – en dus ook de ontoerekeningsvatbaarheidsgronden – zich situeren op het niveau van de verwijtbaarheid. De andere groep¹⁰² binnen deze opvatting meent dan weer dat de ontoerekeningsvatbaarheid zich niet situeert op het niveau van de verwijtbaarheid, maar dat de jeugdige leeftijd of de geestesstoornis verhindert dat de persoon in kwestie vatbaar is voor toerekening. Het wordt gezien als een categorie die zich volledig losrukt van de verwijtbaarheid aan de dader. Concreet houdt dit in dat een ontoerekeningsvatbare delinquent in de opvatting van deze tweede groep van auteurs wel degelijk een misdrijf in al zijn bestanddelen pleegt, dewelke hem bij afwezigheid van de schulduitsluitingsgronden (dwang of dwaling) effectief kan worden verweten, doch niet kan worden toegerekend. Volgens deze strekking situeert de geestesstoornis zich aldus op het niveau van de toerekeningsvatbaarheid aan de dader. Dit maakt dat de gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid niet alleen een plaats innemen na de rechtvaardigingsgronden, maar eveneens na de schulduitsluitingsgronden, waarbij de ontoerekeningsvatbare delinquenten zich uiteraard op deze respectievelijke gronden kunnen beroepen.¹⁰³ Het is pas daarna dat een eventueel onderzoek naar de geestestoestand van de betrokkene aan de orde is, met een mogelijke internering tot

⁹⁹ D. DE CLERCK, *Beginselen van strafrecht en van strafvordering. 1: Strafrecht*, Leuven, Acco, 1996, 92; A. DE NAUW, *Inleiding tot het algemeen strafrecht*, Brugge, die Keure, 2008, 111-112; A. DE NAUW en F. DERUYCK, *Overzicht van het Belgisch algemeen strafrecht*, Brugge, die Keure, 2015, 101 en 110-111; F. DERUYCK en Y. VAN LANDEGHEM, *Overzicht van het Belgisch algemeen strafrecht*, Brugge, die Keure, 2021, 39-41; J. ROZIE, "De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de geestesgestoorde delinquent" in M. ADAMS, R. BARBAIX, H. BRAECKMANS *et al.* (eds.), *Verantwoordelijkheid en recht*, Mechelen, Kluwer, 2008, 222-225;

¹⁰⁰ A. DE NAUW, *Inleiding tot het algemeen strafrecht*, Brugge, die Keure, 2008, 86 en 112.; S. VANKEERBERGHEN, "Het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip naar Belgisch recht: over de noodzaak aan herdefiniëring en oplossingen uit het buitenland", *Jura Falc.* 2013-14, afl. 2, (261) 280-281.

¹⁰¹ D. DE CLERCK, *Beginselen van strafrecht en van strafvordering. 1: Strafrecht*, Leuven, Acco, 1996, 92; J. ROZIE, "De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de geestesgestoorde delinquent", in M. ADAMS, R. BARBAIX, H. BRAECKMANS *et al.* (eds.), *Verantwoordelijkheid en recht*, Mechelen, Kluwer, 2008, 222-225.

¹⁰² A. DE NAUW, *Inleiding tot het algemeen strafrecht*, Brugge, die Keure, 2008, 86 en 112; A. DE NAUW en F. DERUYCK, *Overzicht van het Belgisch algemeen strafrecht*, Brugge, die Keure, 2015, 101 en 110-111; F. DERUYCK en Y. VAN LANDEGHEM, *Overzicht van het Belgisch algemeen strafrecht*, Brugge, die Keure, 2021, 39-41.

¹⁰³ N. DE POORTERE, *Ontoerekeningsvatbaarheid*, masterproef Rechten UGent, 2011-2012, https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/891/970/RUG01-001891970_2012_0001_AC.pdf, 27-28.

gevolg.¹⁰⁴ Dit betekent dat wanneer de aanwezigheid van een rechtvaardigingsgrond of schulduitsluitingsgrond in hoofde van een geestesgestoorde delinquent is bewezen, dit enkel aanleiding kan geven tot de vrijspraak.

56. Deze afzonderlijke bejegening van de ontoerekeningsvatbaarheid naast de gronden van schulduitsluiting, houdt verband met een aantal overwegingen die in relatie staan met het onderscheid tussen toerekenbaarheid en toerekeningsvatbaarheid. Hierdoor voelen sommige auteurs zich genoodzaakt om de gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid in wezen naast de schulduitsluitingsgronden te behandelen, al dan niet op het niveau van de verwijtbaarheid.¹⁰⁵ De toerekenbaarheid houdt verband met de concrete situatie waarin een dader zich bevindt op het ogenblik van het plegen van de delictstypische gedraging. Het betreft incidentele situaties, die ertoe leiden dat een bepaalde gedraging in de concrete omstandigheden niet kan worden aanvaard als zijnde strafbaar, waardoor het slaat op de klassieke schulduitsluitingsgronden van dwang en dwaling. De ontoerekeningsvatbaarheid daarentegen speelt zich af op het niveau van de persoon van de dader en meer specifiek, diens geestelijke vermogens op het ogenblik van het plegen van het misdrijf.¹⁰⁶ Een bijkomend onderscheid waarin deze afzonderlijke bejegening van schulduitsluitingsgronden en gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid zijn oorsprong vindt, relateert aan de mogelijkheid tot het opleggen van beveiligingsmaatregelen als alternatieve bestraffing. Ten aanzien van een niet-toerekeningsvatbare delinquent kan educatief of curatief worden opgetreden door middel van het opleggen van dergelijke beveiligingsmaatregelen. De schulduitsluitingsgronden daarentegen kunnen enkel aanleiding geven tot de vrijspraak van de betrokkene.¹⁰⁷

¹⁰⁴ F. VERBRUGGEN en R. VERSTRAETEN, *Strafrecht en strafprocesrecht voor bachelors*, I, Antwerpen, Maklu, 2006, 70; A. DE NAUW, *Inleiding tot het algemeen strafrecht*, Brugge, die Keure, 2008, 86 en 112; A. DE NAUW en F. DERUYCK, *Overzicht van het Belgisch algemeen strafrecht*, Brugge, die Keure, 2015, 101.

¹⁰⁵ Hoewel DUPONT en VERSTRAETEN de gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid niet onderscheiden van de schulduitsluitingsgronden, wijzen ze wel op het verschil tussen verwijtbaarheid en toerekeningsvatbaarheid. Zie L. DUPONT en R. VERSTRAETEN, *Handboek Belgisch Strafrecht*, Leuven, Acco, 1990, 24; A. DE NAUW, *Inleiding tot het algemeen strafrecht*, Brugge, die Keure, 2008, 86 en 112.

¹⁰⁶ A. DE NAUW, *Inleiding tot het algemeen strafrecht*, Brugge, die Keure, 2008, 86 en 112; A. DECROO, *Artikel 71 Sw. behouden of afschaffen? Is artikel 71 Sw. een wenselijk artikel? Hebben wij nood aan de schulduitsluitingsgrond 'dwang'?*, masterproef Rechten UGent, 2014- 2015, https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/213/507/RUG01-002213507_2015_0001_AC.pdf, 20.

¹⁰⁷ A. DE NAUW, *Inleiding tot het algemeen strafrecht*, Brugge, die Keure, 2008, 117.

3. VOORSTEL TOT STRAFWETBOEK

57. Op 13 maart 2019 dienden twee parlementsleden het wetsvoorstel tot invoering van een nieuw Strafwetboek in¹⁰⁸, waarbij echter benadrukt dient te worden dat dit voorstel op een aantal belangrijke punten verschilt van de voorstellen die de experts geformuleerd hebben en bijgevolg ook van de teksten zoals vooropgesteld door de Raad van State en de Hoge Raad voor Justitie.¹⁰⁹ Gezien in september 2019 een nieuwe legislatuur aanving, diende het wetsvoorstel opnieuw te worden ingediend in het parlement¹¹⁰, daar het nieuwe parlement niet zomaar de stukken van de vorige legislatuur mag behandelen. Beide wetsvoorstellen zijn evenwel nagenoeg identiek. In februari 2020 werd dan weer een wetsvoorstel ingediend die de initiële versie van de experts weerspiegelt¹¹¹, wat maakt dat er thans twee wetsvoorstellen hangende zijn in het parlement. Hieronder wordt kort toegelicht welke implicaties deze voorstellen potentieel kunnen hebben voor de misdrijfstructuur en de daarmee gepaard gaande interpretatiemogelijkheden.

58. Zoals hierboven reeds meermaals aangehaald, bestaat er momenteel heel wat discussie over de indeling van misdrijven volgens de constitutieve elementen. De klassieke elementen, met name het moreel en materieel element, zijn hoe dan ook steeds vereist opdat een gedraging strafbaar kan worden gesteld. In de nieuwe voorstellen wordt echter komaf gemaakt met uiteenlopende standpunten en visies die kunnen bestaan omtrent een eventueel verdere opdeling binnen deze constitutieve elementen. In artikel 11 van het voorstel van 13 maart 2019¹¹² wordt namelijk gewag gemaakt van het feit dat er voor elk misdrijf vier constitutieve elementen aanwezig dienen te zijn, met name:

- *er is sprake van een gedraging*
- *schuld die aan de verdachte te wijten is*
- *de gedraging voldoet aan een wettelijke delictsomschrijving*
- *de gedraging is wederrechtelijk*

Eenzelfde uitgangspunt kan worden teruggevonden in het voorstel van de experts.¹¹³ Beide hangende wetsvoorstellen profileren dat bij de aanwezigheid van deze elementen echter niet noodzakelijkerwijze wordt

¹⁰⁸ Wetsvoorstel tot invoering van een nieuw Strafwetboek - Boek 1 en 2, *Parl.St.* Kamer 2018-19, nr. 54-3651/001 (hierna: wetsvoorstel 54-3651/001).

¹⁰⁹ D. VANDERMEERSCH, J. ROZIE, J. DE HERDT, M. DEBAUCHE en M. TAEYMANS, *Naar een nieuw Strafwetboek? Het voorstel van de Commissie tot Hervorming van het Strafrecht*, Brugge, die Keure, 2019, 5-6.

¹¹⁰ Wetsvoorstel tot invoering van een nieuw Strafwetboek - Boek 1 en 2, *Parl.St.* Kamer 2019, nr. 55- 0417/001 (hierna: wetsvoorstel 55-0417/001).

¹¹¹ Wetsvoorstel tot instelling van een nieuw Strafwetboek - Boek 1 en Boek 2, *Parl.St.* Kamer 2019-20, nr. 55- 1011/001 (hierna: wetsvoorstel 55-1011/001).

¹¹² Art. 11 wetsvoorstel 54-3651/001.

¹¹³ Art. 11 wetsvoorstel 55- 1011/001.

overgegaan tot een bestraffing: de verwijtbaarheid, de toerekeningsvatbaarheid en de strafwaardigheid kunnen worden weggenomen door de respectievelijke aanwezigheid van schuldontheffingsgronden, gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid en strafontheffende verschoningsgronden. Belangrijk is dus dat de wetsvoorstellen het debat omtrent de oriëntering van de gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid, al dan niet binnen de schulduitsluitingsgronden, tracht weg te nemen. De indieners stellen expliciet voorop dat er een onderscheid dient te worden gemaakt tussen de schuldontheffingsgronden – er wordt niet langer gesproken over schulduitsluitingsgronden – enerzijds en de gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid anderzijds, waardoor er aldus een duidelijk onderscheid wordt gecreëerd tussen beiden. Dit is een belangrijke verduidelijking, aangezien een groot deel van de rechtsleer de gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid op dit ogenblik als onderdeel van de schulduitsluitingsgronden bestempelt (*supra* 28, nr. 54). Daarnaast wordt een onderscheid gecreëerd tussen de verwijtbaarheid en de toerekeningsvatbaarheid, waarbij duidelijk wordt gesteld dat de toerekeningsvatbaarheidsgronden zich situeren op het niveau van de toerekeningsvatbaarheid en de schulduitsluitingsgronden op het niveau van de verwijtbaarheid. Het wetsvoorstel verduidelijkt bovendien dat de vraag naar de mogelijke aanwezigheid van een grond van niet-toerekeningsvatbaarheid pas aan de orde komt wanneer de aanwezigheid van respectievelijke rechtvaardigingsgronden en schuldontheffingsgronden worden uitgesloten.¹¹⁴

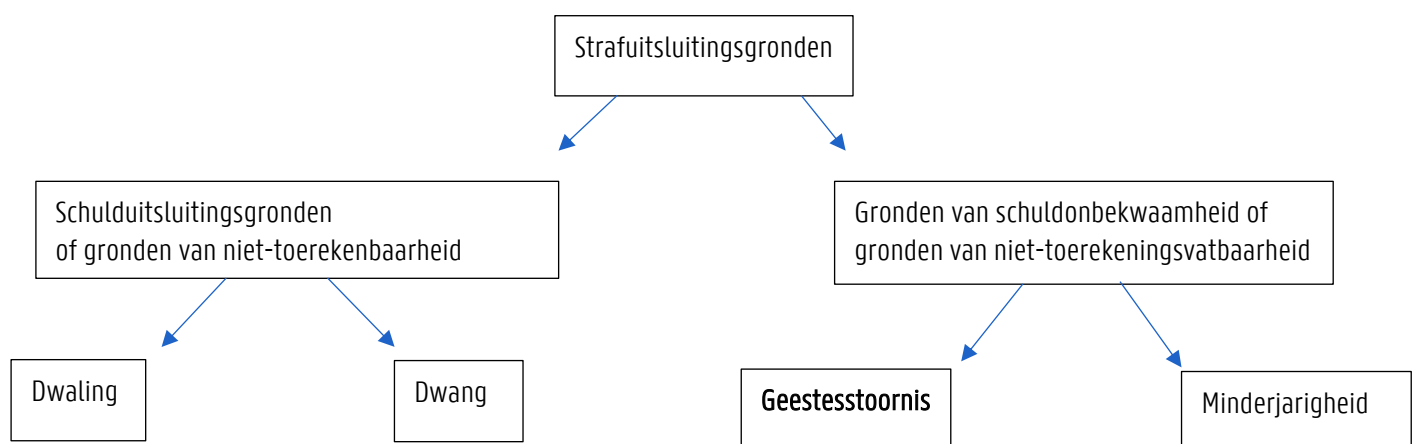
59. Hoe dan ook zou met deze wettelijke verduidelijking elke potentiële discussie en rechtsonzekerheid worden weggenomen. Bovendien weerspiegelt dit eveneens het toenemende belang en de erkenning van de gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid binnen het strafrechtelijk arsenaal, aangezien zij thans worden afgesplitst en een afzonderlijke stempel krijgen. Dit wordt eveneens duidelijk gemaakt doordat de dwang in het toekomstige Strafwetboek in een afzonderlijke bepaling¹¹⁵ (en zelfs in een afzonderlijke afdeling) zal terecht komen en dus niet meer bij de ontoerekeningsvatbare geestesgestoorden¹¹⁶ zal worden ondergebracht zoals momenteel het geval is in het huidige artikel 71 Sw. Dit met het oog op een meer accurate en eenvoudige formulering van beide rechtsfiguren. Omwille van deze redenen, samen met hierboven uiteengezette argumenten (*supra* 30, nr. 56), kan worden aangenomen dat de gronden van ontoerekeningsvatbaarheid als een aparte juridische figuur dienen opgevat te worden, dewelke naast de schulduitsluitingsgronden fungeren. Dit wordt nogmaals weergegeven in onderstaande figuur (*infra* 33).

¹¹⁴ Art. 11 wetsvoorstel 54-3651/001; Art. 11 wetsvoorstel 55- 1011/001.

¹¹⁵ Art. 23 wetsvoorstel 54-3651/001; Art. 23 wetsvoorstel 54-3651/001.

¹¹⁶ Art. 26 wetsvoorstel 54-3651/001; Art. 23 wetsvoorstel 54-3651/001.

60. Bovendien, wat de grond van niet-toerekeningsvatbaarheid van de geestesgestoorde op het ogenblik van het plegen van het misdrijf betreft, wordt er in het toekomstige strafrecht voor geopteerd om de aanhef 'er is geen misdrijf' van het huidige artikel 71 Sw. te schrappen omwille van het feit dat dit juridisch incorrect is.¹¹⁷ Het misdrijf blijft immers in al zijn constitutieve onderdelen bestaan, spijs de grond van schuldontbekwaamheid. De wederrechtelijkheid van een gedraging wordt niet opgeheven. Ook het schuldelement wordt niet beïnvloed.¹¹⁸ Dit wordt juridisch vertaald door de formulering te wijzigen naar 'is niet strafrechtelijk verantwoordelijk'. Er kan hierbij nog worden opgemerkt dat de Franse wetgever eveneens de in het artikel 64 van de Code Pénal van 1810 gebruikte termen '*Il n'y a ni crime ni délit*' heeft gewijzigd naar '*n'est pas pénalement responsable*' in het huidige artikel 122-1 van de Code Pénal van 1994¹¹⁹. België wenst het cruciale artikel 71 Sw. dus naar Frans voorbeeld aan te passen, waardoor in beide rechtssystemen zou worden verwezen naar 'de strafrechtelijke onverantwoordelijkheid'. Dit is mijns inziens een goede wijziging, daar op die manier de rechtszekerheid en accuraatheid van de strafwet wordt nagestreefd en potentiële discussies over de oriëntering van het ontoerekeningsvatbaarheidsconcept binnen het strafrechtelijk arsenaal deels uit de weg worden geruimd. Dit alles is echter nog toekomstmuziek. De bal ligt nu in het kamp van huidig minister van Justitie. Hij belooft althans in zijn beleidsnota dat de lovende initiatieven gevolg zullen krijgen. Zal de sprong er dan toch komen of blijft het bij een loutere hink-stap?

Figuur 1 – Oriëntering van de geestesstoornis binnen de tegenindicaties voor bestraffing

¹¹⁷ *Ibid.*

¹¹⁸ S. VANKEERBERGHEN, "Het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip naar Belgisch recht: over de noodzaak aan herdefiniëring en oplossingen uit het buitenland", *Jura Falc.* 2013-14, (261) 324.

¹¹⁹ Art. 122-1 Code Pénal, 1994.

4. CONCLUSIE

61. Uit dit eerste hoofdstuk is gebleken dat de discussie omtrent het ontoerekeningsvatbaarheidsconcept al aanvangt bij het vraagstuk naar de oriëntering ervan binnen het strafrechtelijk systeem. Om te beginnen bestaat er enorm veel onduidelijkheid en discussie omtrent de invulling en indeling van de constitutieve elementen en de tegenindicaties voor een bestraffing *an sich*. Dit is het gevolg van de nalatigheid van de wetgever, waardoor rechtspraak en rechtsleer hier de hoofdrol dienen te vervullen en eigen accenten en voorstellingen langzaamaan hun intrede hebben gedaan in de rechtsorde. Verschillende opvattingen en terminologische onduidelijkheden zijn bijgevolg niet ver te zoeken. Het situeren van de geestesstoornis hierbinnen lijkt dan ook geen eenvoudige opdracht te zijn, daar er verschillende visies worden onderschreven waarbij elke auteur uiteraard zijn visie profileert als zijnde de correcte. Het inzicht hierin is dan ook van fundamenteel belang.

62. Het antwoord op de centrale vraag binnen dit hoofdstuk, namelijk de positie van het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip binnen de Belgische misdrijfstructuur en meer concreet binnen de constitutieve elementen en de strafuitsluitingsgronden, kan verschillend worden ingevuld naargelang de visie die wordt gevolgd. Een echte consensus werd niet gevonden. Toch lijkt de meerderheid van de rechtsleer en rechtspraak de geestesstoornis binnen de afzonderlijke categorie van de gronden van ontoerekeningsvatbaarheid te oriënteren, die fungeren naast de schulduitsluitingsgronden. Deze laatste situeren zich op het niveau van de verwijtbaarheid of het schuldbegrip in de ruime zin van het woord. Aanvankelijk werd ervan uitgegaan dat ook de ontoerekeningsvatbaarheid zich op het niveau van de verwijtbaarheid situeerde. Meer en meer ontstond echter de opvatting dat ook de verwijtbaarheid van de ontoerekeningsvatbare dader niet wordt weggenomen, maar dat de geestesgestoorde louter en alleen niet vatbaar is voor toerekening. Zo ontstonden er twee visies. Het toekomstig strafrecht zou echter – als het er komt tenminste – toch enige duidelijkheid scheppen door enerzijds de ontoerekeningsvatbaarheidsgronden en de schulduitsluitingsgronden expliciet van elkaar af te scheiden en zodoende in een afzonderlijke grondslag onder te brengen, en anderzijds een duidelijk onderscheid te creëren tussen de verwijtbaarheid en toerekeningsvatbaarheid.

HOOFDSTUK 2: HISTORISCHE EVOLUTIE IN VOGELVLUCHT

1. DE EERSTE VERMELDINGEN VAN HET STRAFRECHTELIJKE ONTOEREKENINGSVATBAARHEIDSBEGRIIP

1.1. ROMEINSE PERIODE

63. Reeds in het Oude Testament en tijdens de Klassieke Oudheid doken de eerste vermeldingen van de psychische stoornissen op.¹²⁰ Doch bleven deze zeer beperkt. Ook bij de Romeinen werd er – ondanks het feit dat er nog geen ontwikkeld strafrecht aan de orde was – reeds gesproken over geesteszieken. Hoewel er aandacht begon te komen voor het schuldbegrip als moreel element van het misdrijf, bleef dit over het algemeen vrij beperkt en primitief. Zo was er voor schuld in de ruime betekenis van het woord (*i.e.* verwijtbaarheid) immers nog geen plaats in het Romeinse tijdperk.¹²¹

64. Het bestaan van ontoerekeningsvatbare delinquenten (lees: krankzinnigen en minderjarigen) werd in deze periode dan ook niet betwist, maar er was simpelweg geen plaats weggelegd voor hen binnen het strafrecht. Er bestonden wel heel wat civielrechtelijke bepalingen omtrent zwakzinnigen. Strafuitsluiting in hunne hoofde betekende dat ze vrij waren van enige aansprakelijkheid en dat de samenleving de last van het delictueel gedrag moest dulden. De krankzinnige of minderjarige kon echter wel worden gecolloqueerd in functie van de publieke veiligheid als de familie er niet in slaagde hem of haar in het gareel te houden.¹²² Dit was echter de uitzondering, de invrijheidstelling was de regel. Dit omwille van de idee dat geesteszieken al genoeg gestraft waren, louter en alleen voor het moeten leven met hun ziekte.¹²³ Er was met andere woorden reeds een subtiel – en minder ontwikkeld – onderscheid terug te vinden tussen ontoerekeningsvatbaren langs de ene kant en toerekeningsvatbaren langs de andere kant. Er werd wel nog geen onderscheid gemaakt tussen beide categorieën van ontoerekeningsvatbaarheid: ze werden in hetzelfde hokje geduwd, waarbij geestesgestoorden werden beschouwd als fysiek volwassen personen, die echter nooit het oordeelsvermogen van een normaal volwassene ontwikkelden en dus mentaal voor eeuwig een minderjarige bleven. Deze homogeniteit hield nog een aantal eeuwen aan.¹²⁴

¹²⁰ J. CASSELMAN, "Wat is Gerechtelijke psychiatrie" in P. COSYNS en J. CASSELMAN (eds.), *Gerechtelijke psychiatrie*, Leuven, Garant, 1995, (9) 11.

¹²¹ K. HANOULLE, *Internering en toerekeningsvatbaarheid*, Antwerpen, Intersentia, 2018, 16-17.

¹²² *Ibid.*, 18.

¹²³ J. CASSELMAN, "Wat is Gerechtelijke psychiatrie" in P. COSYNS en J. CASSELMAN (eds.), *Gerechtelijke psychiatrie*, Leuven, Garant, 1995, (9) 12.

¹²⁴ L. WAELKENS, *Civium causa. Handboek Romeins recht*, Leuven, Acco, 2003, 271.

1.2. MIDDELEEUWSE PERIODE

65. Fundamenteel kenmerkend voor dit tijdperk betrof het op de voorgrond treden van het vermoeden van onschuld. De bewijslast werd omgekeerd, waarbij het niet langer aan de beklaagde was om zijn onschuld te bewijzen, maar wel aan de vervolgende partij om zijn schuld te bewijzen. Hoewel het allemaal nog zeer primitief was uiteraard, werd er over het algemeen veel meer aandacht besteed aan delinquenten en hun positie binnen het strafrecht. Zij waren niet langer een object van het onderzoek, maar vormden werkelijk het voorwerp van het proces, het subject. Bovendien kreeg ook het wilselement als constitutief element van het misdrijf meer aandacht in deze periode, waardoor het traditionele schuldstrafrecht langzaam vorm begon te krijgen.¹²⁵

66. Het basisprincipe tijdens de Middeleeuwse periode omtrent de strafrechtelijke verantwoordelijkheid was het volgende: geen enkele vrije mens streeft uit vrije wil het goede of het kwade na. Bijgevolg zal wie onvoldoende inspanningen levert om aan het slechte te weerstaan en zich met andere woorden overgeeft aan het kwade, schuld treffen.¹²⁶ Deze inspanning kan echter slechts worden geleverd van een persoon met een bepaalde leeftijd, aangezien de mens voorheen nog niet beschikt over voldoende wilsvrijheid, noch over de vereiste vermogens om het onderscheid tussen goed en kwaad te kennen. Een gelijkaardige opvatting bestond ten aanzien van volwassenen. Er heerste een vermoeden van toerekeningsvatbaarheid, hetwelk de betrokkene kon ontcrachten door het tegenbewijs van krankzinnigheid te leveren. De sanctionering van deze groep van ontoerekeningsvatbaren was nihil. Net zoals voorheen gingen zij principieel vrijuit, maar een collocatie was in uitzonderlijke gevallen wel mogelijk.¹²⁷

¹²⁵ C. VAN DEN WYNGAERT en S. VANDROMME, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, II dln., Antwerpen, Maklu, 2014, 9.

¹²⁶ J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgische strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 134.

¹²⁷ H-H. BEEK, *Waanzin in de middeleeuwen. Beeld van de gestoorde en bemoeienis met de zieke*, Haarlem, De Toorts, 1969, 161-164.

2. LATERE INVLOEDEN VAN DE OVERHEERSENDE RECHTSSCHOLEN

2.1. KLASSIEKE LEER

67. In de tweede helft van de 18de eeuw ontstond de klassieke leer als overheersende denkrichting binnen ons strafrecht, dewelke regelrecht een voortbrengsel vormde uit het verlichtingsdenken. De school lag dan ook rechtstreeks aan de oorsprong van de meeste Strafwetboeken die in de loop van de 19de eeuw werden opgesteld. Ook het Belgische Strafwetboek van 1867 is een typisch product van de klassieke denkrichting.¹²⁸

68. Het uitgangspunt binnen deze school is een mechanistisch wereldbeeld, hand in hand gaande met een rationeel mensbeeld. Het mechanistische wereldbeeld impliceert dat de ideale maatschappij een vaste structuur kent, een mechanisme waarin ieder individu een prominente rol speelt. Dit ideaalbeeld komt op de helling te staan wanneer een misdrijf wordt gepleegd, waardoor het strafrecht in deze periode aan belang won. Het rationele, idealistische mensbeeld behelst het principe dat de mens een vrij individu is en op vrijwillige basis kiest voor goed of kwaad. Deze mens wordt aanzien als een *homo economicus* die met volledig vrije wil de keuze maakt tussen goed en kwaad in functie van de kosten en baten die dit gedrag met zich meebrengt.¹²⁹ Bijgevolg kiest elk individu vrij voor het al dan niet stellen van strafbare handelingen en het plegen van misdrijven. Rationaliteit en autonomie vormen voor verlichte denkers de componenten van de menselijke verantwoordelijkheid en strafrechtelijke aansprakelijkheid.¹³⁰ De klassieken hechten dus enorm veel belang aan het schuldbegrip, daar de schuld de verantwoording is voor de straf.¹³¹

69. De centrale idee met betrekking tot zowel krankzinnigen als minderjarigen, stelt dat zij niet in staat zijn om wetens en willens te handelen en derhalve geen misdrijven kunnen plegen die worden gestraft, ook niet met het oog op de bescherming van de maatschappij. De strafrechtelijke schuld vereist namelijk een zeker intellect: de misdrijfpleger dient vatbaar te zijn voor toerekening van het door hem gestelde gedrag. De klassieke idee *'les fous ne peuvent être punis, parce qu'ils ne savent pas ce qu'ils font'* verkreeg een wettelijke grondslag in artikel 64 C.P., hetgeen de voorloper is van het huidige artikel 71 Sw.¹³² Indien geestesgestoorden onder het toepassingsgebied van artikel 64 C.P. vielen, werd de betrokkene hetzij buitenvervolgung gesteld op het niveau van de onderzoeksgerechten, hetzij vrijgesproken op het niveau van de vonnisgerechten. Zij werden met andere woorden

¹²⁸ J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht: De geschiedenis van het Belgische strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 5.

¹²⁹ *Ibid.*

¹³⁰ K. HANOULE, *Internering en toerekeningsvatbaarheid*, Antwerpen, Intersentia, 2018, 25.

¹³¹ C. VAN DEN WYNGAERT en S. VANDROMME, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, II dln., Antwerpen, Maklu, 2014, 17.

¹³² J. GOETHALS, *Abnormaal en delinkwent: De geschiedenis en het actueel functioneren van de wet tot bescherming van de maatschappij*, Antwerpen, Kluwer, 1991, 3; A. DE NAUW, *Inleiding tot het algemeen strafrecht*, Brugge, die Keure, 2008, 44.

opnieuw onttrokken aan het strafrecht, aangezien het strafrechtelijk systeem zich simpelweg niet bezighield met 'gekken' in de samenleving. Ze verdienen immers geen plaats in de maatschappij, laat staan in het strafrecht. Er werd evenwel, net zoals in de periode voorheen, voorzien in een mogelijkheid tot opname in een krankzinnigeninrichting¹³³ op vraag van de familie of het Openbaar Ministerie. Dit betrof echter – opnieuw – een louter burgerlijke aangelegenheid met als doel het waarborgen van de publieke veiligheid binnen de samenleving.¹³⁴

2.2. SOCIAAL VERWEER

70. Onder invloed van de sterke opkomst van de exacte wetenschappen en menswetenschappen, ontwikkelde zich in de loop van de 19de eeuw een nieuwe school, met name die van het sociaal verweer, dewelke rechtstreeks voortvloeide uit het positivisme. De leer van het sociaal verweer wordt gekenmerkt door het mensbeeld van de gedetermineerde mens en niet langer door de ideale en fictieve *homo economicus*.¹³⁵ Bijgevolg wordt het – in de klassieke leer zo fundamentele – schuldbegrip verlaten en wordt de klemtoon bij de sociale gevaarlijkheid van de delinquent gelegd. De nadruk ligt hier op het determinisme: het misdrijf is niet het resultaat van een vrije wilskeuze van de delinquent, maar van interne en externe factoren die het gedrag van de betrokkene bepalen.¹³⁶ Aangezien de mens die een misdrijf pleegt vanuit een radicaal andere invalshoek wordt bekeken, wordt er eveneens plaats gemaakt voor noties als genezing, individualisering, persoonlijkheid en bescherming van de maatschappij.¹³⁷

71. De grondlegger van het sociaal verweer, Adolphe Prins (1845-1919), verzette zich zodoende tegen de klassieke school die het schuldstrafrecht als principieel uitgangspunt vooropstelde. Toch verwierp Prins de inzichten uit de klassieke stroming niet volledig. Hij stelde namelijk dat er een onderscheid moest worden gemaakt tussen de normale delinquenten die schuldbequaam waren en bijgevolg strafrechtelijk verantwoordelijk konden worden gesteld enerzijds, en delinquenten die niet schuldbequaam waren en bijgevolg niet strafrechtelijk verantwoordelijk konden worden gesteld anderzijds. Deze laatste categorie, waaronder landlopers, minderjarigen en geestesgestoorden vielen, diende volgens Prins te worden onderworpen aan een niet-strafrechtelijke

¹³³ De zogenaamde "*hospice d'aliénés*" of "*maison de santé*". Zie J. GOETHALS, *Abnormaal en delinkwent. De geschiedenis en het functioneren van de wet tot bescherming van de maatschappij*, Antwerpen, Kluwer, 1991, 3.

¹³⁴ J. GOETHALS, *Abnormaal en delinkwent. De geschiedenis en het actueel functioneren van de wet tot bescherming van de maatschappij*, Antwerpen, Kluwer, 1991, 3; J. CASSELMAN, "De interneringswetgeving in historisch perspectief. Komt er nooit een einde aan de syfusarbeid?" in J. CASSELMAN, B. ANCIAUX en K. GEENS (eds.), *Interneringswet. Nieuwe interneringswet en organisatie van de zorg*, Brugge, die Keure, 2015, (5) 6.

¹³⁵ J. SAPIJN, *De ontoerekeningsvatbaarheid na de nieuwe interneringswet van 5 mei 2014: een kritische en rechtsvergelijkende studie naar het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip*, masterproef Rechten UGent, 2015-2016, https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/272/120/RUG01-002272120_2016_0001_AC.pdf, 20.

¹³⁶ C. VAN DEN WYNGAERT en S. VANDROMME, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, II dln., Antwerpen, Maklu, 2014, 20.

¹³⁷ A. JEURISSEN, "het morele element in hoofde van de geestesgestoorde delinquent", *NC2011*, Volume 6, nr. 2, (127) 151.

maatregel. De onttrekking aan het klassieke strafrecht met het oog op de bescherming van de maatschappij is essentieel binnen de visie van het sociaal verweer.¹³⁸

72. Deze belangrijke principes van het sociaal verweer vonden ingang in het Belgische recht en gaven aanleiding tot het ontstaan van enkele belangrijke wetten, waaronder de essentiële interneringswet van 1930 tot bescherming van de maatschappij (*infra* 43, nrs. 80-82)¹³⁹. Andere voorbeelden betreffen de wet van 31 mei 1888 tot invoering van de voorwaardelijke invrijheidstelling¹⁴⁰ en de wet van 27 november 1891 tot beteugeling van de landloperij en de bedelarij¹⁴¹.¹⁴²

2.3. NIEUW SOCIAAL VERWEER

73. Ter volledigheid dient te worden opgemerkt dat de school van het nieuw sociaal verweer als uitloper van de school van het sociaal verweer fungeerde. Deze 'nieuwe' school kan worden gesitueerd na Wereldoorlog II. De naoorlogse gevoelens van samenhang en solidariteit creëerden deze leer, waarbij werd getracht tot nieuwe inzichten en oplossingen te komen door de twee voorgaande scholen samen te brengen en te combineren.¹⁴³

74. Wat de schuld betreft, wordt in deze visie verwezen naar het schuldstrafrecht van de klassieke school als uitgangspunt. Het determinisme van het sociaal verweer wordt derhalve integraal verworpen. Bovendien wordt de resocialisering van de dader en de verbetering van zijn gedrag vooropgesteld, waarbij de strafindividualisering alle belangstelling krijgt. Dit laatste komt tot uiting in een soort van tweesporenbeleid, waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen gewone delinquenten enerzijds en delinquenten met een geestesstoornis en minderjarigen anderzijds.¹⁴⁴ Beide categorieën worden onderworpen aan een verschillende behandeling, waarbij de eerste groep onder het gewone strafrecht valt en de laatste groep aan een afzonderlijke regeling wordt onderworpen. Ingevolge deze vernieuwde visie, kon een modernisering van het strafrechtelijk kader dan ook niet langer uitblijven. Het is

¹³⁸ J. GOETHALS, *Abnormaal en delinkwent. De geschiedenis en het actueel functioneren van de wet tot bescherming van de maatschappij*, Antwerpen, Kluwer, 1991, 123-128.

¹³⁹ Wet van 9 april 1930 tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen, gewoontemisdadigers en plegers van bepaalde seksuele strafbare feiten, *BS* 11 mei 1930.

¹⁴⁰ Wet van 31 mei 1888 tot invoering van de voorwaardelijke invrijheidstelling in het strafstelsel, *BS* 3 juni 1888.

¹⁴¹ Wet van 27 november 1891 tot beteugeling van de landloperij en de bedelarij, *BS* 3 december 1891.

¹⁴² J. CASSELMAN, "De interneringswetgeving in historisch perspectief. Komt er nooit een einde aan de syfusarbeid?" in J. CASSELMAN, B. ANCIAUX en K. GEENS (eds.), *Interneringswet en organisatie van de zorg*, Brugge, die Keure, 2015, (5) 6.

¹⁴³ C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht, strafprocesrecht & internationaal strafrecht*, I, Antwerpen, Maklu, 2006, 29.

¹⁴⁴ *Ibid.*, 29-31.

bijgevolg onder deze invloed dat de interneringswet van 1930, dewelke zijn ingang heeft gevonden ten gevolge van het sociaal verweer, aangepast en vervangen werd door de WBM¹⁴⁵ (*infra* 43, nrs. 83-84).¹⁴⁶

3. KRANKZINNIGEN IN DE 19DE EEUW

3.1. KRANKZINNIGENWET VAN 1850

75. Alvorens de interneringswet van 1930 ingang vond in de Belgische rechtsorde, werd in 1850 de krankzinnigenwet of collocatiewet¹⁴⁷ opgesteld door Edouard Ducpétiaux (1804 – 1868), die een belangrijke rol heeft gespeeld in de organisatie van zowel het gevangeniswezen als de krankzinnigengestichten ten tijde van de onafhankelijkheid van België. Deze progressieve wet regelde de collocatie oftewel de gedwongen opname van krankzinnigen door het Openbaar Ministerie via een niet-strafrechtelijke procedure. Ducpétiaux wou op deze manier, samen met Joseph Guislain (1797-1860), orde op zaken stellen. De wet was echter niet vrij van kritiek, waardoor deze in 1873 werd gewijzigd door de wet van 28 december¹⁴⁸. Ook dan bleven er kritiekpunten en discussies omtrent deze wettelijke verankering bestaan, onder meer omwille van het beperkte toepassingsgebied en de loutere belangstelling voor de bescherming van de maatschappij, en niet voor de genezing en verzorging van de krankzinnigen.¹⁴⁹ Bovendien werd er principieel geen onderscheid gemaakt tussen geesteszieken die een als misdrijf omschreven feit hebben gepleegd enerzijds, en andere psychiatrische patiënten anderzijds.¹⁵⁰ Dit laatste punt van kritiek werd later aangepakt door de wet te hervormen tot de wet van 26 juni 1990 betreffende de gedwongen opname van personen met een geestesziekte¹⁵¹, waardoor een duidelijk onderscheid werd gecreëerd met de interneringswet, die voorbestemd is voor geesteszieken die een misdrijf hebben gepleegd. Deze laatste categorie wordt dan ook principieel buiten het toepassingsgebied van de wet van 1990 gelaten.¹⁵²

¹⁴⁵ Wet van 1 juli 1964 tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen, gewoontemisdadigers en plegers van bepaalde seksuele strafbare feiten, *BS* 17 juli 1964.

¹⁴⁶ K. GOEMAN, *Toerekeningsvatbaarheid: een evoluerend begrip. Hebben we nood aan een visie die dichter aansluit bij de biologische realiteit?*, masterproef Rechten UGent, 2016-2017, https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/349/621/RUG01-002349621_2017_0001_AC.pdf, 28.

¹⁴⁷ Wet van 18 juni 1850 op de behandeling van de krankzinnigen, *BS* 21 juni 1850.

¹⁴⁸ Wet van 28 december 1873 op de behandeling van geesteszieken, *BS* 31 december 1873.

¹⁴⁹ J. CASSELMAN, "De interneringswetgeving in historisch perspectief. Komt er nooit een einde aan de syfusarbeid?" in J. CASSELMAN, B. ANCIAUX en K. GEENS (eds.), *Interneringswet. Nieuwe interneringswet en organisatie van de zorg*, Brugge, die Keure, 2015, (5) 6.

¹⁵⁰ T. VANDERBEKEN, "Strafrechtsbedeling en wetsovertreders met een psychiatrische stoornis" in C. WITTOUCK, K. AUDENAERT en F. VANDER LAENEN (eds.), *Handboek forensische gedragswetenschappen*, Antwerpen, Maklu, 2015, (31) 35.

¹⁵¹ Wet van 26 juni 1990 betreffende de bescherming van de persoon met een geestesziekte, *BS* 27 juni 1990.

¹⁵² T. VANDERBEKEN, "Strafrechtsbedeling en wetsovertreders met een psychiatrische stoornis" in C. WITTOUCK, K. AUDENAERT en F. VANDER LAENEN (eds.), *Handboek forensische gedragswetenschappen*, Antwerpen, Maklu, 2015, (31) 36.

76. Hoewel het enigszins arbitrair is om het 'startpunt' van onze interneringswetgeving te verbinden aan een concreet jaartal, is het jaar 1873 *de facto* een cruciaal keerpunt in de Belgische geschiedenis. Het was immers dan dat in het parlement, tijdens de besprekingen van de wet tot herziening van de wet van 1850, een debat is ontstaan dat uiteindelijk de eerste concrete interneringswet heeft opgeleverd in 1930.¹⁵³

3.2. DE PRAKTIJK VAN DE GEDEELTELIJK TOEREKENINGSVATBAREN

77. Niet onbelangrijk te vermelden is het wezenlijke verschil dat sinds het ontstaan van het oorspronkelijke artikel 64 C.P. – en later artikel 71 Sw. – bestond tussen theorie en praktijk. In theorie voorzag de wet immers een strikte dualiteit tussen toerekeningsvatbaren en ontoerekeningsvatbaren. Het of-of verhaal leek in de praktijk echter vatbaar voor nuancering. Terwijl de ontoerekeningsvatbaren de vrijspraak of buitenvervolginstelling konden genieten op grond van de strafwet, werd de categorie van de verminderd toerekeningsvatbaren tot verminderde straffen veroordeeld in proportie tot hun strafrechtelijke verantwoordelijkheid en dus tot hun geestestoestand. Dit gebeurde op grond van de wet verzachtende omstandigheden¹⁵⁴, waarbij de geestestoestand van de betrokkene *an sich* een verzachtende omstandigheid kon uitmaken. De psychiaters gingen in hun deskundigenverslagen zo ver dat de krankzinnigheid van de betrokkene op rekenkundige wijze kon worden berekend. Zo werd er bijvoorbeeld gesteld dat een dader slechts voor een derde of de helft verantwoordelijk was, waardoor de gevangenisstraf zo ook werd gereduceerd in verhouding tot de vastgestelde verantwoordelijkheid. De gedeeltelijk toerekeningsvatbaren werden in de praktijk dus wel degelijk gestraft, doch in mindere mate.¹⁵⁵

78. Aangezien deze praktijk van de toepassing van verzachtende omstandigheden als snel het voorwerp uitmaakte van allerhande kritieken uit verschillende invalshoeken, zowel medisch als juridisch, werd deze uiteindelijk afgeschaft.¹⁵⁶ Zo kwam er kritiek op de vaststelling dat deze bijzondere categorie van daders als het ware door de mazen van het net zouden glijpen. Zij zouden namelijk een minder zware straf opgelegd krijgen zonder enige behandeling, niettegenstaande de vaststelling dat zij vaak (minstens) even gevaarlijk kunnen zijn als gewone misdadigers. De sociale gevaarlijkheid van de dader en de daarmee gepaard gaande bescherming van de maatschappij kregen aldus meer en meer aandacht. Bovendien zouden de korte straffen de recidive kunnen aanwakkeren en bleken ze dus compleet nutteloos en zelfs contradictorisch te zijn.¹⁵⁷ Vermits de verminderde

¹⁵³ *Ibid.*

¹⁵⁴ Wet van 4 oktober 1867 op de verzachtende omstandigheden, *BS* 5 oktober 1867.

¹⁵⁵ J-S-G. NYPELS en J. SERVAIS, *Le Code pénal belge interprété principalement au point de vue de la pratique*, Bruxelles, Bruylant, 1938, 328.

¹⁵⁶ J. GOETHALS, *Abnormaal en delinquent: de geschiedenis en het actueel functioneren van de wet bescherming van de maatschappij*, Antwerpen, Kluwer, 1991, 5-7; A. DE NAUW en F. DERUYCK, *Overzicht van het Belgisch algemeen strafrecht*, Brugge, die Keure, 2015, 103.

¹⁵⁷ N. DE POORTERE, *Ontoerekeningsvatbaarheid*, masterproef Rechten UGent, 2011-2012, https://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/891/970/RUG01-001891970_2012_0001_AC.pdf, 32.

bestrafning van de partieel toerekeningsvatbare criminelen bijgevolg al vrij snel als onvoldoende werd geacht, kwam er onder invloed van deze gewijzigde opvattingen geleidelijk aan een eerste interneringswet tot stand (*infra* 43, nrs. 80-82). Deze praktijk van de verminderd geestesgestoorden was dan ook één van de redenen die de aanzet gaf tot de revolutionaire interneringswetgeving.¹⁵⁸

79. Samengevat was de situatie voor de eerste interneringswet van 1930 de volgende: een beklaagde of beschuldigde die zich op artikel 71 Sw. kon beroepen, ging vrijuit. Een collocatie was eventueel mogelijk, waarbij de geestesgestoorde gedwongen kon worden opgenomen tot hij medisch gezien genezen was. De overige daders met een bepaalde vorm van geestesziekte moesten worden gestraft in verhouding tot hun toestand aan de hand van de figuur van de verzachtende omstandigheden.¹⁵⁹ Verminderde bestrafning voor verminderd toerekeningsvatbaren en straffeloosheid voor geheel ontoerekeningsvatbaren. Deze regeling kon echter op heel wat maatschappelijk onbegrip rekenen. Hier trachtte de wet van 1930 aan tegemoet te komen door met de interneringsmaatregel een nieuwe richting in te slaan.¹⁶⁰

¹⁵⁸ A. DE NAUW en F. DERUYCK, *Overzicht van het Belgisch algemeen strafrecht*, Brugge, die Keure, 2015, 40.

¹⁵⁹ Hof van Beroep Antwerpen (10^e kamer) 21 februari 1995, *AJT*1995-98, 108, noot. P. CASIER.

¹⁶⁰ J. ROZIE, "De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de geestesgestoorde delinquent" in M. ADAMS, R. BARBAIX, H. BRAECKMANS *et al.* (eds.), *Verantwoordelijkheid en recht*, Mechelen, Kluwer, 2008, 219.

4. DE EERSTE INTERNERINGSWETTEN VAN DE 20STE EEUW

4.1. WET VAN 9 APRIL 1930: DE ALLEREERSTE INTERNERINGSWET

80. Zoals reeds geschetst, begonnen er geleidelijk aan meer en meer stemmen op te gaan voor een mogelijkheid tot optreden tegen gevaarlijke mensen en dus ook tegen geestesgestoorden. Het was immers al jaren duidelijk dat deze laatste categorie niet thuishoorde binnen het strafrechtelijk systeem en dat zij aan een afzonderlijke behandeling onderworpen dienden te worden. Deze mogelijkheid tot ingrijpen kwam er dan ook met de eerste interneringswet van 9 april 1930¹⁶¹, ook wel de wet op het sociaal verweer genoemd, waardoor de internering van ontoerekeningsvatbare delinquenten aldus een rechtstreeks product van het sociaal verweer vormt.¹⁶² Deze wet werd gezien als een wet die door een compromis het Belgische rechtsstelsel is binnengeslopen. Men wou immers absoluut een wettelijke verankering geven aan de fundamentele uitgangspunten van het sociaal verweer, zonder echter aan de grondslagen van het klassieke schuldstrafrecht te raken.¹⁶³ Sinds de ingang van deze wet bestaat een soort van noodgedwongen wisselwerking tussen de interneringswetgeving enerzijds en de strafwetgeving anderzijds, waardoor deze wetgeving als een startschot van een stormloop aan betwistingen kan worden aanzien.¹⁶⁴

81. De vraag naar de uitvoering van deze wet was hoe dan ook controversieel en zorgde voor talrijke praktische discussies. In eerste instantie ontstond er een contradictie. Langs de ene kant is de categorie van de geestesgestoorde dader gevaarlijk, hetgeen bewezen wordt door het plegen van een bepaald misdrijf, waardoor zij dus in een sterk beveiligde omgeving (lees: gevangenis) moeten worden opgesloten. Langs de andere kant dienen zij de nodige verzorging en therapie te krijgen met het oog op genezing. Het is toch een basisrecht van een patiënt om een behandeling te krijgen voor een bepaalde ziekte? En juist daarom is de wetgever hieromtrent een tussenweg ingeslagen, namelijk door de uitvoering van de internering als beveiligingsmaatregel in een psychiatrische annex. Dit is een afzonderlijke afdeling binnen de gevangenis, waardoor zowel de sterke beveiliging als de gepaste verzorging een centrale rol toebedeeld kreeg binnen de aanpak van geestesgestoorde delinquenten.¹⁶⁵ Enkele auteurs meenden echter dat hierdoor niet ten volle werd voldaan aan de doelstellingen

¹⁶¹ Wet van 9 april 1930 tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen, gewoontemisdadigers en plegers van bepaalde seksuele strafbare feiten, *BS* 11 mei 1930.

¹⁶² T. VANDER BEKEN, "De nieuwe interneringswetgeving" in P. TRAEST, A. VERHAGE, G. VERMEULEN (eds.), *Strafrechtelijk en strafprocesrecht: doel of middel in een veranderde samenleving? Gandaius Postuniversitaire Cyclus Willy*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2017, (341) 343.

¹⁶³ B. DE RUYVER en T. VANDER BEKEN, "Te gek om op te sluiten" in L. DUPONT en F. VERBRUGGEN, *Strafrecht als roeping: Liber amicorum Lieven Dupont*, Leuven, Universitaire pers, 2005, (345) 345.

¹⁶⁴ J. CASSELMAN, "De interneringswetgeving in historisch perspectief. Komt er nooit een einde aan de syfusarbeid?" in J. CASSELMAN, B. ANCIAUX en K. GEENS (eds.), *Interneringswet. Nieuwe interneringswet en organisatie van de zorg*, Brugge, die Keure, 2015, (5) 10.

¹⁶⁵ J. GOETHALS, *Abnormaal en delinkwent. De geschiedenis en het actueel functioneren van de wet tot bescherming van de maatschappij*, Antwerpen, Kluwer, 1991, 18-22.

van de wetgeving, zijnde 'abnormalen' uit het strafrecht lichten, daar zij *de facto* toch in een gevangenis terecht kwamen.¹⁶⁶ Dit betrof slechts één van de vele kritieken op de wet.

82. Wat de gedeeltelijk toerekeningsvatbaren betreft, dient te worden aangestipt dat de wet geen expliciet onderscheid heeft gemaakt tussen gradaties van ontoerekeningsvatbaarheid, waardoor gedeeltelijk toerekeningsvatbare daders *de facto* op dezelfde wijze als schuldontbekwamen werden behandeld.¹⁶⁷ De driedelige terminologie¹⁶⁸ zorgde er immers voor dat de categorie van verminderd toerekeningsvatbare daders wel degelijk – zij het impliciet – werd opgenomen in de interneringswetgeving. Zij werden aldus stilzwijgend erkend. Ook hier kwam heel wat commentaar op, daar de zwakzinnigen en geestesgestoorden (en dus de gedeeltelijk toerekeningsvatbaren) langs de ene kant en de krankzinnigen (de ontoerekeningsvatbaren) langs de andere kant volledig werden gelijkgeschakeld. Zij kregen derhalve dezelfde behandeling volgens dezelfde regeling, hoewel zij principieel verschillend zijn.¹⁶⁹ Dit uitgangspunt werd als onrechtvaardig beschouwd, waardoor de wet op heel wat kritiek kon rekenen. De verminderd toerekeningsvatbaren ontlieden in deze zienswijze immers een straf en werden aan een beschermingsmaatregel onderworpen, terwijl zij wel verantwoordelijk konden worden geacht voor hun daden, zij het in mindere mate. Ook later, bij volgende wetgevende initiatieven, bleef dit debat niet onaangeroerd.¹⁷⁰

4.2. WET VAN 1 JULI 1964 (WBM): VEEL HOOP, WEINIG RESULTAAT

83. Hoewel de wet van 1930 een belangrijke stap vooruit was, verliep de uitvoering in de praktijk niet van een leien dakje. Wat volgde was een golf van kritiek door zowel juristen als medici. De WBM¹⁷¹ trachtte, onder invloed van het nieuw sociaal verweer, hieraan tegemoet te komen en voerde een aantal aanpassingen door in de bestaande wetgeving.¹⁷² In de praktijk bleven de aanpassingen van deze wet – en bijgevolg de relevantie ervan – echter beperkt tot enkele luttele wijzigingen van de wet van 1930.¹⁷³ Een voorbeeld van een wijziging betrof de

¹⁶⁶ B. DE RUYVER en T. VANDER BEKEN, "Te gek om op te sluiten" in L. DUPONT en F. VERBRUGGEN, *Strafrecht als roeping: Liber amicorum Lieven Dupont*, Leuven, Universitaire Pers, 2005, [345] 346.

¹⁶⁷ A. DE NAUW en F. DERUYCK, *Overzicht van het Belgisch algemeen strafrecht*, Brugge, die Keure, 2015, 40.

¹⁶⁸ Art. 1 wet van 9 april 1930 (tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen, gewoontemisdadigers en plegers van bepaalde seksuele strafbare feiten, *BS* 1 januari 1931) maakt gewag van de noties 'zwakzinnigheid', 'krankzinnigheid' en 'delinquenten in een ernstige staat van geestesstoornis'.

¹⁶⁹ S. DERAËVE, *De ontoerekeningsvatbaarheid: vraagtekens op het kruispunt van justitie en psychiatrie*, masterproef Criminologische Wetenschappen UGent, 2001-2002, https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/049/595/RUG01-002049595_2013_0001_AC.pdf, 16.

¹⁷⁰ P. COSYNS, S. KOECK en R. VERELLEN, "De justitiabele met een psychische stoornis in Vlaanderen", *Tijdschrift voor Psychiatrie* 2008, Jubileumnummer 1959-2008, (63) 63- 64.

¹⁷¹ Wet van 1 juli 1964 tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen, gewoontemisdadigers en plegers van bepaalde seksuele strafbare feiten, *BS* 17 juli 1964.

¹⁷² J. CASSELMAN, "De interneringswetgeving in historisch perspectief. Komt er nooit een einde aan de syfusarbeid?" in J. CASSELMAN, B. ANCIAUX en K. GEENS (eds.), *Interneringswet en organisatie van de zorg*, Brugge, die Keure, 2015, (5) 12.

¹⁷³ J. GOETHALS en L. ROBERT, "Een nieuwe interneringswet", *Fatik* 2007, nr. 114, (4) 4.

invoering van de interneringsmaatregel voor onbepaalde duur. Ook de Commissie tot Bescherming van de Maatschappij (CBM), zoals opgericht bij de wet van 1930, kreeg meer bevoegdheden. Wat de verminderd toerekeningsvatbaren en de wisselwerking met de strafwet betreft, werden geen correcties doorgevoerd. Niettemin werd het debat omtrent de categorie van de partieel toerekeningsvatbaren met deze nieuwe wetgeving opnieuw geopend.¹⁷⁴

84. Helaas leverde ook deze wet aanzienlijke commentaar op, waarbij opnieuw een aantal knelpunten naar voren werden geschoven.¹⁷⁵ Dientengevolge werd op 23 september 1996 de Commissie Internering, ook wel de Commissie Delva genaamd, aangesteld. Deze Commissie moest een overzicht maken van de knelpunten die zich in de WBM manifesteerden, en moest eveneens voorstellen formuleren zodat in de toekomst de doeltreffendheid van de wet en de opvolging van de internering kon worden gegarandeerd. De Commissie voldeed ongetwijfeld aan deze doelstellingen en slaagde erin enkele lovenswaardige plannen op tafel te leggen, wat echter niet tot een nieuwe wet heeft geleid. Het enige wat er uit de bus kwam, waren een aantal wettelijke beschikkingen die de WBM licht wijzigden.¹⁷⁶

¹⁷⁴ J. CASSELMAN, "De interneringswetgeving in historisch perspectief. Komt er nooit een einde aan de syfusarbeid?" in J. CASSELMAN, B. ANCIAUX en K. GEENS (eds.), *Interneringswet en organisatie van de zorg*, Brugge, die Keure, 2015, (5) 10.

¹⁷⁵ *Ibid.*, 12.

¹⁷⁶ *Ibid.*, 14 – 15.

5. DE INTERNERINGSWETTEN VAN DE 21STE EEUW

5.1. DE (SPOOK)WET VAN 21 APRIL 2007: DE VEELBELOVENDE WET DIE NOOIT IN WERKING IS GETREDEN

85. Spijts de voorstellen van de Commissie Delva, duurde het enkele decennia alvorens er concrete nieuwe plannen op tafel kwamen. De wet van 2007¹⁷⁷ voorzag vooreerst in een aanpassing van de terminologie van de interneringswet, waardoor de enigszins verouderde terminologie zou worden aangepast aan de hedendaagse maatschappelijke noden en ontwikkelingen in de medische sector.¹⁷⁸ Er werd eveneens getracht de interneringswetgeving aan te passen door het invoeren van een soort van impliciete verminderde toerekeningsvatbaarheid. Meer bepaald werd vooropgesteld om de wet te wijzigen door 'een ernstige aantasting van het oordeelsvermogen' als voldoende te beschouwen opdat een internering kon worden opgelegd.¹⁷⁹ Eenzelfde aanpassing van de bewoordingen van het cruciale artikel 71 Sw. werd vooropgesteld, met als doel deze gelijk te schakelen met de terminologie van de interneringswetgeving.¹⁸⁰ Op die manier moest duidelijk worden dat beide wetten potentieel betrekking hadden op de categorie van gedeeltelijk toerekeningsvatbare delinquenten. Ook het zogenaamde 'gevaarscriterium'¹⁸¹ waaraan de beklagde of beschuldigde moest voldoen opdat een internering kon worden bevolen, was een vernieuwing die getracht werd door te voeren met deze wet.¹⁸²

86. Immers werd ook deze wet ongunstig onthaald door de praktijk. Zo werd er bijvoorbeeld enorm veel kritiek geuit op het feit dat het fundamenteel onderscheid tussen gedetineerden en geïnterneerden amper werd gemaakt. Dit werd mede veroorzaakt door de bijna klakkeloze overname van de regeling inzake de voorwaardelijke invrijheidstelling zoals geregeld door de wet externe rechtspositie van 2006¹⁸³. Aangezien de wet bovendien via een spoedbehandeling door het parlement werd gehaald, werd slechts in beperkte mate rekening gehouden met de geuite kritieken en geformuleerde voorstellen door de Commissie Delva. Bijgevolg waren een aantal aanpassingen vereist alvorens de wet praktisch kon worden uitgevoerd.¹⁸⁴ De wet van 2007 zou – na veel discussie

¹⁷⁷ Wet van 21 april 2007 betreffende de internering van personen met een geestesstoornis, *BS13* juli 2007.

¹⁷⁸ A. DE CLERCK en W. VAN STEENBRUGGE, "Het wetsontwerp internering, het lijden eindelijk verlicht?", *Fatik* 2007, nr. 114, (16) 16; H. HEIMANS, "Is er opnieuw hoop voor de geïnterneerden?", *Fatik* 2007, nr. 114, (10) 15.

¹⁷⁹ E. GOOSSENS, "Psychopaten zijn ontoerekeningsvatbaar", *Jura Falc.* 2010-11, nr. 1, (3) 19.

¹⁸⁰ "De beschuldigde of de beklagde die op het tijdstip van de feiten leed aan een geestesstoornis die zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden heeft tenietgedaan of ernstig heeft aangetast." Zie art. 123 wetsontwerp betreffende de internering van personen die lijden aan een geestesstoornis, *Parl.St. Kamer* 2006 – 07, nr. 2841/1, 69.

¹⁸¹ Er moet een gevaar bestaan in hoofde van de dader waarbij het risico bestaat dat de dader, ingevolge zijn geestesstoornis en desgevallend in samenhang met andere risicofactoren, opnieuw misdrijven zal plegen.

¹⁸² H. HEIMANS, "Is er opnieuw hoop voor de geïnterneerden?", *Fatik* 2007, nr. 114, (10) 12-13.

¹⁸³ Wet van 17 mei 2006 betreffende de externe positie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, *BS1* september 2007.

¹⁸⁴ J. CASSELMAN, "De interneringswetgeving in historisch perspectief. Komt er nooit een einde aan de syfusarbeid?" in J. CASSELMAN, B. ANCIAUX en K. GEENS (eds.), *Interneringswet. Nieuwe interneringswet en organisatie van de zorg*, Brugge, die Keure, 2015, (5) 15 – 16.

en debat – uiteindelijk uitgesteld in werking treden in 2015, maar werd echter nooit van kracht en werd uiteindelijk opgeheven door de wet van 19 december 2014¹⁸⁵ ¹⁸⁶.

5.2. WET VAN 5 MEI 2014: BETER LAAT DAN NOOIT?

87. Ten gevolge van de mislukte wet van 2007 en de verhoogde druk van Straatsburg op België om de internering grondig aan te pakken en in een nieuw jasje te steken, ontstond opnieuw de noodzaak aan een eigentijdse moderne invulling van de internering. Hoewel de limieten en gebreken voornamelijk betrekking hadden op de uitvoering van de interneringswetgeving (namelijk het plaatsen van geïnterneerden in een gevangenisomgeving), eerder dan op de inhoud ervan, zag men het herdenken en herschrijven van de wetgeving *in globo* als een belangrijke prioriteit.¹⁸⁷ Dit heeft zich veruitwendigd in de wet van 2014 betreffende de internering van personen met een geestesstoornis¹⁸⁸, dewelke in grote mate gestoeld is op de krachtlijnen van de 'mislukte' interneringswet van 2007. Deze nieuwe wetgeving, waarvan de inwerkingtreding werd voorzien op 1 januari 2016¹⁸⁹, was een belangrijke gebeurtenis binnen het strafrechtelijk verloop en vervangt na een halve eeuw – eindelijk – de WBM van 1964¹⁹⁰.

88. Er werden zowel kleine reparaties als fundamentele veranderingen beoogd. Onder deze laatste categorie van veranderingen kan bijvoorbeeld de aanpassing van de terminologie naar 'geestesgestoorden' als alternatief voor achterhaalde begrippen als 'krankzinnigheid', 'zwakzinnigheid', en 'ernstige staat van geestesstoornis' worden begrepen, hetgeen reeds werd vooropgesteld door de wet van 2007 (*supra* 46, nr. 85).¹⁹¹ Hiermee werd een soort van koepelbegrip geïntegreerd, hetwelk *de facto* alle vormen van gradaties van aantasting van de geestestoestand omvat, waardoor ook de verminderd toerekeningsvatbaren hieronder kunnen worden begrepen. Ook de vervanging

¹⁸⁵ Wet 19 december 2014 houdende diverse bepalingen betreffende Justitie, *BS* 29 december 2014.

¹⁸⁶ De wet zou echter hoe dan ook worden opgeheven door de nieuwe interneringswet van 5 mei 2014 (art. 133 wet 5 mei 2014 betreffende de internering van personen, *BS* 9 juli 2014), maar hierbij rezen enkele praktische problemen, aangezien de inwerkingtreding van deze nieuwe wet van 2014 zou geschieden op 1 januari 2016, terwijl de wet van 2007 bepaalde dat deze onverminderd in werking zou treden op 1 januari 2015. Dit zou betekenen dat de interneringswet van 2007 één jaar van kracht zou geweest zijn en dit met al zijn onvolmaaktheden en gebreken. Logischerwijs werd er geopteerd voor een vroegere opheffing van de interneringswet van 2007, dewelke dus nooit in werking is getreden. Zie J. SAPIJN, *De ontoerekeningsvatbaarheid na de nieuwe interneringswet van 5 mei 2014: een kritische en rechtsvergelijkende studie naar het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip*, masterproef Rechten UGent, 2015-2016, https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/272/120/RUG01-002272120_2016_0001_AC.pdf, 25.

¹⁸⁷ T. VANDER BEKEN, "De nieuwe interneringswetgeving" in P. TRAEST, A. VERHAGE, G. VERMEULEN (eds.), *Strafrechtelijk en strafprocesrecht: doel of middel in een veranderde samenleving? Gandaius Postuniversitaire Cyclus Willy*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2017, (341) 354.

¹⁸⁸ Wet 5 mei 2014 betreffende de internering van personen, *BS* 9 juli 2014.

¹⁸⁹ Art. 136 wet 5 mei 2014 betreffende de internering van personen, *BS* 9 juli 2014.

¹⁹⁰ Wet van 1 juli 1964 tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen, gewoontemisdadigers en plegers van bepaalde seksuele strafbare feiten, *BS* 17 juli 1964.

¹⁹¹ H. BEKAERT, *Handboek voor studie en praktijk van het Belgisch strafrecht*, Antwerpen, Uitgeverij Ontwikkeling, 1965, 385; J. CASSELMAN, "De interneringswetgeving in historisch perspectief. Komt er nooit een einde aan de syfusarbeid?" in J. CASSELMAN, B. ANCIAUX en K. GEENS (eds.), *Interneringswet. Nieuwe interneringswet en organisatie van de zorg*, Brugge, die Keure, 2015, (5) 17-18.

van de Commissie tot Bescherming van de Maatschappij (CBM) door de Kamer voor de Bescherming van de Maatschappij (KBM), dewelke een meer verregaande bevoegdheid kreeg dan voorheen, kon hieronder worden gecatalogeerd. Cruciaal in het kader van deze scriptie betrof bovendien de grondige aanpak van de interneringsvoorwaarden. Dit werd reeds naar voren geschoven door de wet van 2007. Het centrale artikel 9, §1 interneringswet opperde dan ook de voorwaarden volgens dewelke de internering kon worden bevolen en luidde als volgt:

“§ 1. De onderzoeksgerechten, tenzij het gaat om misdaden of wanbedrijven die worden beschouwd als politieke misdrijven of als drukpersmisdrijven, en de vonnisgerechten kunnen de internering bevelen van een persoon:

a) die een als misdaad of wanbedrijf omschreven feit heeft gepleegd waarop een gevangenisstraf is gesteld, en

b) die op het ogenblik van de beoordeling aan een geestesstoornis lijdt die zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden tenietdoet of ernstig aantast, en

c) ten aanzien van wie het gevaar bestaat dat hij tengevolge van zijn geestesstoornis desgevallend in samenhang met andere risicofactoren opnieuw misdrijven zal plegen.

§ 2. De rechter beslist na uitvoering van het in artikel 5 bedoelde forensisch psychiatrisch deskundigenonderzoek of actualisatie van een eerder uitgevoerd deskundigenonderzoek.”

Vervolgens werd getracht de terminologie van artikel 71 Sw. in overeenstemming te brengen met de terminologie van artikel 9 van de interneringswet, hetgeen in volgende formulering resulteerde:

“Er is geen misdrijf wanneer de beschuldigde of de beklaagde op het tijdstip van de feiten leed aan een geestesstoornis die zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden heeft tenietgedaan of ernstig heeft aangetast, of wanneer hij gedwongen werd door een macht die hij niet heeft kunnen weerstaan.”¹⁹²

Door de invoering van 'een ernstige aantasting' in zowel de interneringswet als de strafwet, werd het traditionele verschil tussen krankzinnigen of volledig ontoerekeningsvatbaren enerzijds en zwakzinnigen en ernstig geestesgestoorden of gedeeltelijk ontoerekeningsvatbaren anderzijds, subtiel gehandhaafd door een onderscheid door te voeren tussen het tenietgaan van het oordeels- of controlevermogen langs de ene kant en de ernstige

¹⁹² Art. 87 wet van 5 mei 2014 betreffende de internering van personen, BS9 juli 2014.

aantasting ervan langs de andere kant.¹⁹³ Hoewel ook deze wijziging reeds terug te vinden was in de wet van 2007, was het wachten tot 2014 vooraleer een parallel werd gecreëerd tussen de interneringswetgeving en de strafwetgeving. Ook het gevaarscriterium in het gewijzigde artikel 9, §1, c) werd reeds vooropgesteld door de wet van 2007.

89. Ondanks deze belanghebbende wijzigingen viel het sterk te betreuren dat er nog steeds onvolmaaktheden en onduidelijkheden konden worden vastgesteld omtrent deze wetgeving. Bijgevolg werd ook deze wet overladen met kritiek. Bovendien leek een grondig debat over een aantal belangrijke kwesties ten tijde van de voorbereiding en stemming van de wetgeving grotendeels uit de weg te zijn gegaan, alsook de discussie omtrent het expliciet invoeren van eventuele graden van toerekeningsvatbaarheid.¹⁹⁴ Dit was voor velen een grote teleurstelling.

5.3. DE REPARATIEWET VAN 4 MEI 2016: MEER DAN EEN LOUTERE REPARATIE

“De nieuwe interneringswet is zeker een verbetering, maar het blijft nog altijd beperkt en multi-interpreteerbaar. Een echte doorslag is het dus zeker niet.”

- RESPONDENT A

90. Het opzet was om de nieuwe interneringswet van 2014 op 1 januari 2016 in werking te laten treden en ter integrale vervanging van de WBM te laten fungeren. Dit diende omwille van de grote organisatorische impact van de nieuwe wetgeving echter te worden uitgesteld tot 1 juli 2016.¹⁹⁵ In de tussentijd werd duidelijk dat de toekomstige wetgeving nog heel wat onvolkomenheden en imperfecties bevatte, zodat Geens van dat uitstel van inwerkingtreding gebruik heeft gemaakt om meteen ook een aantal technische reparaties aan de wet zelf door te voeren. In 2015 richtte hij hiertoe, in de aanloop naar een nieuw Strafwetboek, een werkgroep op die zich moest bezighouden met het voorbereiden van een reparatiewet voor het aanpassen van de wet van 2014. Dit bescheiden streven naar technische correcties werd echter al snel vervangen door een ambitieuze inhoudelijke en conceptuele aanpassing van het wettelijk kader voor de internering, waardoor deze reparatiewet van 2016¹⁹⁶ *de facto* een belangrijke plaats heeft ingenomen in de praktijk van het interneringswezen, alsook in de ontoerekeningsvatbaarheidsproblematiek. In de volgende randnummers worden de meest fundamentele

¹⁹³ B. VAN HYFTE, *Een analyse van het toerekeningsvatbaarheidsconcept in het Belgisch Strafrecht*, masterproef Rechten UGent, 2016-2017, https://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/349/446/RUG01-002349446_2017_0001_AC.pdf, 63.

¹⁹⁴ J. CASSELMAN, “De interneringswetgeving in historisch perspectief. Komt er nooit een einde aan de syfusarbeid?” in J. CASSELMAN, B. ANCIAUX en K. GEENS (eds.), *Interneringswetgeving. Nieuwe interneringswet en organisatie van de zorg*, Brugge, die Keure, 2015, (5) 19.

¹⁹⁵ K. GEENS, *Het justitieplan. Een efficiëntere justitie voor meer rechtvaardigheid*, 18 maart 2015, www.koenqeens.be/news/2015/03/18/het-justitieplan-voor-een-snellere-efficiënte-en-rechtvaardige-justitie (consultatie op 23 februari 2021).

¹⁹⁶ Wet van 4 mei 2016 houdende internering en diverse bepalingen inzake Justitie (Potpourri III), *BS*13 mei 2016.

veranderingen in het kader van de ontoerekeningsvatbaarheid door deze wet – die in werkelijkheid dus meer is dan een loutere reparatie – uiteengezet.

91. De door de reparatiewet gewijzigde interneringsvoorwaarden van artikel 9, § 1, fundamenteel binnen dit onderzoek, luiden voortaan als volgt:

“§ 1. De onderzoeksgerechten, tenzij het gaat om misdaden of wanbedrijven die worden beschouwd als politieke misdrijven of drukpersmisdrijven, behoudens voor drukpersmisdrijven die door racisme of xenofobie ingegeven zijn, en de vonnisgerechten kunnen de internering bevelen van een persoon:
1° die een misdaad of wanbedrijf heeft gepleegd die de fysieke of psychische integriteit van derden aantast of bedreigt en
2° die op het ogenblik van de beslissing aan een geestesstoornis lijdt die zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden tenietdoet of ernstig aantast en
3° bij wie het gevaar bestaat dat hij als gevolg van zijn geestesstoornis, eventueel in samenhang met andere risicofactoren, opnieuw feiten zoals bedoeld in 1° zal plegen.
Het onderzoeksgerecht of het vonnisgerecht beoordeelt op met redenen omklede wijze of het feit de fysieke of psychische integriteit van derden heeft aangetast of bedreigd.”¹⁹⁷

Deze aanpassing beoogde aldus een nieuwe drempel in de wet in te voeren, door de internering enkel nog mogelijk te maken voor ernstige misdrijven en voor personen voor wie deze beschermingsmaatregel echt nodig is en tegen wie de maatschappij beschermd dient te worden. Dit betreft de zogenaamde interneringsdrempel zoals weergegeven in het eerste puntje van artikel 9, §1 interneringswet. De wet van 2014 voegde reeds een belangrijke beperking in door te stellen dat internering enkel nog mogelijk was in het geval de dader een ‘als misdaad of wanbedrijf omschreven feit pleegt waarop een gevangenisstraf is gesteld’. De wetgever wou met de vernieuwde interneringsdrempel, dewelke het toepassingsgebied van de internering nog meer heeft beperkt, nog verder gaan. De achterliggende beweegredenen voor deze beperking van het toepassingsgebied, kan worden gevonden in de tegemoetkoming aan de kritiek dat er niet lichtzinnig mag worden omgegaan met de interneringsmaatregel, daar deze principieel een maatregel van onbepaalde duur betreft en dus een zware impact kan hebben op het leven van een geestesgestoorde. Internering voor lichtzinnige feiten moet worden vermeden. Om hieraan tegemoet te komen, werd de vereiste van de gevangenisstraf geschrapt en vervangen door de vereiste van aantasting of

¹⁹⁷ Art. 150 wet van 4 mei 2016 houdende internering en diverse bepalingen inzake Justitie (Potpourri III), BS13 mei 2016.

bedreiging van de fysieke of psychische integriteit. Het derde puntje van artikel 9, §1 interneringswet werd eveneens aangepast in vergelijking met de wet van 2014. Aan de gevaarsnotie werd immers expliciet de link met het eerste puntje toegevoegd, waardoor de nadruk dus weeral komt te liggen op de aard van de gepleegde feiten.¹⁹⁸

92. Aanvankelijk was het de bedoeling van de wetgever om het artikel van de interneringswet dat voorziet in de wijziging van terminologie¹⁹⁹ op te heffen. Hiermee wou de wetgever de oude terminologie behouden in afwachting van de hervorming van het Strafwetboek. Er werd immers gevreesd dat de vernieuwde terminologie, en meer specifiek de term 'geestesstoornis', tot een te grote verruiming van het toepassingsgebied van artikel 71 Sw. zou leiden indien deze samen zou worden gelezen met artikel 9 interneringswet.²⁰⁰ De terugkeer naar verouderde woordkeuze zoals 'krankzinnige' werd echter als onaanvaardbaar beschouwd. Er werd derhalve voor geopteerd om deze opheffing niet door te voeren, met het oog op overeenstemming met de realiteit. Sindsdien wordt louter nog gebruik gemaakt van de term 'geestesstoornis' met betrekking tot de artikelen 71 Sw. en artikel 9 interneringswet en worden de voorheen bestaande categorieën opgeheven omwille van hun veroudering en onaangepastheid aan de noden van de evoluerende samenleving.²⁰¹ De terminologie van beide wetsbepalingen wordt hiermee gelijk getrokken en vervangen door één notie.

93. Een deel van de definitie van artikel 71 Sw., met name 'of ernstig heeft aangetast' werd echter wel geschrapt, met als doel duidelijk te maken dat artikel 71 Sw. enkel van toepassing is op personen die volledig ontoerekeningsvatbaar zijn. Het personeel toepassingsgebied van de geestesstoornis als strafuitsluitingsgrond werd bijgevolg als volgt gewijzigd:

"Er is geen misdrijf wanneer de beschuldigde of de beklagde op het tijdstip van de feiten leed aan een geestesstoornis die zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden heeft tenietgedaan, of wanneer hij gedwongen werd door een macht die hij niet heeft kunnen weerstaan."²⁰²

Er werd dus expliciet voor geopteerd om het personeel toepassingsgebied van artikel 9 interneringswet en artikel 71 Sw. niet op elkaar af te stemmen en alweer een kloof te creëren tussen beide artikelen. Daardoor werd de

¹⁹⁸ T. VANDER BEKEN, H. HEIMANS en E. SCHIPAANBOORD, "Eindelijk een echte nieuwe en goede wet op de internering? Deel 3: reparatie", *RW*2016-17, nr. 16, (603) 608.

¹⁹⁹ Art. 87 wet van 5 mei 2014 betreffende de internering van personen, *BS*9 juli 2014.

²⁰⁰ Wetsontwerp houdende internering en diverse bepalingen betreffende justitie, *Parl.St.* Kamer 2015 – 16, nr. 1590/1, 148.

²⁰¹ J. MATTHIJS, "Eb en vloed om de wet tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen", *RW*1964-65, nr. 3, (129) 149; K. HANOUILLE, "Potpourri III als sluitstuk van de nieuwe interneringswetgeving", *NC*2016, volume 11, nr. 5, (385) 390.

²⁰² Art. 231 wet van 4 mei 2016 houdende internering en diverse bepalingen inzake Justitie (Potpourri III), *BS*13 mei 2016.

symmetrie tussen beide wetten – zoals verwezenlijkt door de wet van 2014 – opgeheven. In het wetsvoorstel van de experts²⁰³ werd dit bekritiseerd. Er werd dan ook geadviseerd om deze aanpassing terug te schroeven, hetgeen de coherentie van de strafrechtelijke keten zou moeten verhogen.²⁰⁴

“Die wijziging is er gekomen omdat men schrik had dat artikel 71 veel te vaak zou worden toegepast. De politiek schuift dergelijke zaken nu eenmaal aan de kant omdat er geen draagvlak voor is. Maar dat is niet de taak van de overheid. Hun taak is om een evidence-based beleid uit te werken, een beleid dat resultaten geeft, en niet iets aan de kant schuift omdat het geen draagvlak heeft.”

- RESPONDENT A

“Het wegnemen van ‘de ernstige aantasting’ in artikel 71 Sw. is een goede zaak geweest. Dat artikel moet echt wel voorbehouden blijven voor zij wiens oordeelsvermogen volledig tenietgedaan is.”

- N. VAN EEKCHAUT

²⁰³ Wetsvoorstel 55- 1011/001.

²⁰⁴ Art. 24 wetsvoorstel 55- 1011/001.

6. CONCLUSIE

94. Een vogelvlucht doorheen de geschiedenis toont aan dat de schuldombekwaamheid van geestesgestoorde delinquenten en de aanpak ervan binnen het strafrechtelijk systeem, zowel op maatschappelijk als op wetgevend niveau, reeds een enorme evolutie (en soms devolutie) heeft doorlopen. Reeds vrij vroeg werd erkend dat niet alle mensen over een gezonde geest beschikken en dat deze dan ook niet aan een gewone bestraffing kunnen worden onderworpen, daar dit niet strookt met ons rechtvaardigheidsgevoel. Er werd doorheen de jaren getracht om hier een oplossing voor te vinden, hetgeen resulteerde in een lange en moeizame queeste, op zoek naar een geschikte regeling.

95. Hoewel de erkenning van geestesgestoorden reeds vanaf het begin der tijden voorhanden was en zelfs in de Bijbel ter sprake kwam, was het eeuwen wachten op een afdoende regeling en een billijk strafrechtelijk statuut voor deze bijzondere groep van delinquenten. In 1850 werd getracht om met een allereerste wetgeving een regeling uit te werken. Toch bleef deze beperkt en was er nog geen sprake van een daadwerkelijk internering, maar enkel van een gedwongen opname. Het was pas in 1930 dat een poging werd ondernomen om het interneringsstatuut van geestesgestoorden op poten te zetten. De eerste echte interneringswet werd in dat jaar geboren en later in beperkte mate gewijzigd en vervangen door de WBM van 1964. Het is echter wachten tot het millennium, wanneer er na decennialange discussie eindelijk plannen kwamen voor de hervorming van de interneringswetgeving en voor het daarmee samenhangende artikel 71 Sw. Terwijl de wet van 2007 als een mislukking kan worden aangeduid, is in België sinds 1 oktober 2016 – eindelijk – een nieuwe interneringswetgeving van kracht door de inwerkingtreding van de wet van 5 mei 2014, zoals aangepast door de fameuze Potpourri-wetgeving van 4 mei 2016. Hiermee kwam er een voorlopig einde aan een lange en moeilijke zoektocht naar nieuwe wetgeving en aan de jarenlange discussie die de oorspronkelijke wet van 1930 tot leven wekte. De nieuwe interneringswet verving de wet van 1930, die sinds 1964 vrijwel ongewijzigd is gebleven, integraal.

96. Ook de problematiek van de dichotome ontoerekeningsvatbaarheid en de daarmee gepaard gaande kwestie van graduele toerekeningsvatbaarheid betreft een probleemveld dat al vele jaren heeft overleefd. Dit in tegenstelling tot wat misschien op het eerste gezicht zou worden gedacht. De praktijk van strafvermindering voor verminderd toerekeningsvatbaren aan de hand van de figuur van de verzachtende omstandigheden, betrof immers één van de kritiekpunten die aanleiding gaf tot de eerste echte interneringswet van 1930. Sinds het begin van de interneringswetgeving is er echter een impliciete en onuitgesproken verminderde toerekeningsvatbaarheid terug te vinden in de Belgische rechtsorde. Aanvankelijk door de drieledige terminologie van 'zwakzinnigen, krankzinnigen en ernstige geestesgestoorden', later door de invoering van 'het tenietgaan of de aantasting van het

oordeelsvermogen'. Er blijven zich op vandaag de dag niettemin moeilijkheden manifesteren, die wel worden opgemerkt, doch niet in de basis worden aangepakt. Hoewel de huidige wetgeving zeker en vast een aantal belangrijke stappen vooruit heeft gezet, voelt het hoe dan ook aan als een gemiste kans om de regeling omtrent de geestesstoornis fundamenteel te herdenken.

97. We weten nu dat er zich doorheen de jaren verschillende visies hebben gemanifesteerd omtrent de schuldbequaamheid en we weten nu ook dat het nooit een eenvoudig blikveld is geweest. Dit kan mede worden verklaard door het gecompliceerde spanningsveld tussen recht en wetenschap. Het recht is immers complex, maar wordt nog complexer wanneer het hand in hand gaat met het menselijke brein en de psychiatrie. Na deze historische uiteenzetting, rijst bij mij de prangende vraag of hier ooit wel een verzadiging zal optreden en of het realistisch is te denken dat we tot een perfect systeem, dat alle problemen wegwerkt, zullen komen. Na eeuwenlang zoeken naar een goede regeling, lijkt het de Belgische wetgevers immers nog steeds niet gelukt om een feilloos systeem uit te werken. Is een foutloze regeling dan een utopie?

HOOFDSTUK 3: EEN DIEPGRAVENDE ANALYSE VAN HET HUIDIGE ONTOEREKENINGSVATBAARHEIDSBEGRIIP

“Gans het concept van toerekeningsvatbaarheid is vatbaar voor herdefiniëring. We hebben nood aan een totale herwerking van het systeem, waarbij ook aandacht wordt gegeven aan die grijze zone van toerekeningsvatbaren.”

- RESPONDENT A

1. DE MOEIZAME WISSELWERKING

98. Uit het vorige hoofdstuk bleek dat de samenhang tussen de strafwet enerzijds en de interneringswetgeving anderzijds ontegensprekelijk is op het vlak van de ontoerekeningsvatbaarheid. Meer concreet worden artikel 71 Sw. en artikel 9 interneringswet vaak in één adem genoemd, daar zij het lot van de geestesgestoorde delinquent regelen. Artikel 71 Sw. betreft de grond van ontoerekeningsvatbaarheid als strafuitsluitingsgrond en leidt principieel tot de vrijspraak of buitenvervolginstelling, terwijl artikel 9 interneringswet het beschermingsstatuut van deze ontoerekeningsvatbaar verklaarde persoon regelt en potentieel tot de internering kan leiden, waardoor aldus in een aangepaste bestraffing wordt voorzien voor geestesgestoorde misdrijfplegers. Toch blijkt deze wisselwerking bij nader onderzoek gecompliceerder te zijn dan op het eerste gezicht lijkt, en kunnen de artikelen moeilijk als elkaars evenbeeld worden beschouwd. Hieronder wordt vooreerst het materieel toepassingsgebied van beide wetsbepalingen naast elkaar gelegd, waarbij een aantal opmerkelijke verschillen in het oog springen. Aansluitend daarop wordt het personeel toepassingsgebied belicht. Wie valt onder welke regeling? Het is hier dat de kwestie van de verminderde toerekeningsvatbaarheid aan het licht komt. Deze gehele problematiek, die zich de voorbije decennia tot een permanente discussie heeft ontpopt, zal grondig uit de doeken worden gedaan.

1.1. EEN VERSCHILLEND TOEPASSINGSGEBIED *RATIONE MATERIAE*

99. Voor de toepassing van de internering als beveiligingsmaatregel overeenkomstig artikel 9 interneringswet, dient te worden gekeken naar het ogenblik van de rechterlijke beslissing. De geestesstoornis dient immers aanwezig te zijn op het ogenblik van de beoordeling door de rechter. Bijgevolg is de internering een maatregel die de actuele toestand van de betrokkene reflecteert. De vraag of die geestesstoornis eveneens aanwezig was op het ogenblik van de feiten, is niet echt relevant vanuit het standpunt van de bescherming van de maatschappij en de zorg voor de betrokkene, maar kan wel een rol spelen bij de inschatting van het gevaar voor

de maatschappij.²⁰⁵ De rechter kan zodoende wel rekening houden met de geestesstoornis op het moment van de feiten.²⁰⁶ Toch is de internering in beginsel niet gebaseerd op de geestestoestand van de betrokkene op het moment van de feiten, waardoor er *de facto* geen causaal verband vereist is tussen de geestesstoornis en de gepleegde feiten. In die zin is het perfect denkbaar dat een dader op het ogenblik van de feiten perfect 'normaal' is, maar nadien te kampen krijgt met een geestesstoornis en op het ogenblik van de berechting wordt geïnterneerd. Indien een dader op het moment van de feiten dan weer aan een geestesstoornis lijdt, doch terug 'normaal' is op het ogenblik van de berechting, kan de betrokkene in theorie de vrijspraak worden verleend op grond van de ontoerekeningsvatbaarheidsgrond zoals voorzien in het beruchte assisenartikel 71 Sw.²⁰⁷ De geestestoestand wordt dus op verschillende moment beoordeeld, maar de internering is slechts mogelijk indien de rechter oordeelt dat er op het moment van de beslissing een schuldontbekwaamheid is in hoofde van de betrokkene. Dit is een eerste groot onderscheid tussen beide wetsbepalingen.

100. Het onderscheiden moment voor de beoordeling van de geestesstoornis vormt bijlange niet het enige struikelblok wanneer beide wetsbepalingen naast elkaar worden gelegd. Zo ook wordt er voor artikel 71 Sw. geen onderscheid gemaakt naargelang de aard van het gepleegde misdrijf. Daders van alle soorten misdrijven – ook overtredingen – komen dus in aanmerking voor de vrijspraak, hetgeen niet het geval is voor de internering.²⁰⁸ In artikel 9 interneringswet wordt namelijk duidelijk gewag gemaakt van 'misdaden en wanbedrijven'. Een ontoerekeningsvatbare overtreder zal dan ook nooit kunnen worden geïnterneerd, maar kan wel eventueel vrijuit gaan op grond van de strafwetgeving.

101. Een volgend cruciaal verschilpunt dat samenhangt met het vorige randnummer, betreft de drempel van artikel 9 interneringswet die ervoor zorgt dat daders die geestesziek zijn op het ogenblik van de berechting, maar niet voldoen aan de zogenaamde 'ernst' van een misdrijf, buiten de internering en hoogstwaarschijnlijk onder het gewone straffenarsenaal komen te vallen. Deze drempel bepaalt immers dat er een misdaad of wanbedrijf dient te worden gepleegd 'die de psychische of fysische integriteit van een derde bedreigt of aantast'²⁰⁹. De recentelijke invoering²¹⁰ van deze voorwaarde zorgt ervoor dat de internering enkel voorbehouden is voor de ernstige

²⁰⁵ C. VAN DEN WYNGAERT, P. TRAEST en S. VANDROMME, *Strafrecht en Strafprocesrecht*, Antwerpen, Maklu, 2017, 305.

²⁰⁶ Cass. 26 juni 2018, AR. P.18.0433.N.

²⁰⁷ F. TULKENS en M. VAN DE KERCHOVE, *Introduction au droit pénal, aspects juridiques et criminologiques*, Brussel, Kluwer Story-Scientia, 1993, 294; T. VANDER BEKEN, "De nieuwe interneringswetgeving" in P. TRAEST, A. VERHAGE, G. VERMEULEN (eds.), *strafrechtelijk en strafprocesrecht: doel of middel in een veranderde samenleving? Gandaius Postuniversitaire Cyclus Willy*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2017, [341] 369.

²⁰⁸ Hof van Beroep Antwerpen 20 januari 1978, *RW1977-78*, 2070, noot L. DUPONT; F. VERBRUGGEN en R. VERSTRAETEN, *Strafrecht en strafprocesrecht voor bachelors*, I, Antwerpen, Maklu, 2006, 78;

²⁰⁹ Art. 9, §1, 1° wet 5 mei 2014 betreffende de internering van personen, *BS* 9 juli 2014.

²¹⁰ Wet van 4 mei 2016 houdende internering en diverse bepalingen inzake Justitie (Potpourri III), *BS* 13 mei 2016.

gevallen.²¹¹ Dit in tegenstelling tot artikel 71 Sw., waar enkel en alleen gewag wordt gemaakt van 'een misdrijf' als toepassingsvoorwaarde. Er wordt dus niet alleen geen expliciet onderscheid gemaakt naargelang de aard van het misdrijf, evenmin wordt er een soort van 'ernstvereiste' ingevoerd. Bijgevolg kan een beklagde of beschuldigde zich trachten te beroepen op artikel 71 Sw. in geval van de kleinste overtreding. Op dit vlak is het toepassingsgebied van dit laatste artikel veel ruimer en kan de rechter theoretisch gezien snel tot de vrijspraak beslissen indien de betrokkene op het ogenblik van de feiten aan een geestesstoornis leed, daar de enigste voorwaarde is dat er 'een misdrijf' moet worden gepleegd.

102. Tot slot, is er in het derde puntje van artikel 9, §1 interneringswet nog een gevaarsnotie ingevoerd, waarmee wordt getracht de klemtoon op het recidivegevaar van de betrokkene te leggen. Er wordt met andere woorden gefocust op personen die daadwerkelijk een bedreiging vormen voor de maatschappij.²¹²

103. Het strenge toepassingsgebied van de interneringswet zorgt er in de praktijk voor dat het gebruik ervan vaak wordt uitgesloten. De recentelijke invoering van de interneringsdrempel zou immers voor een reductie van 20 à 30% van het totaal aantal geïnterneerden zorgen. Zij die niet onder de internering vallen, worden aan de vrijspraak of een bestraffing onderworpen.²¹³ Dit althans wat het toepassingsgebied *ratione materiae* betreft. In onderstaande figuur worden de verschillpunten hieromtrent nogmaals weergegeven.

Artikel 71 Strafwetboek: vrijspraak	Artikel 9 interneringswet: internering
Moment van de feiten	Moment van de berechting
Elk misdrijf	Een misdaad of wanbedrijf die de psychische of fysische integriteit van een derde bedreigt of aantast
Geen recidivegevaar vereist	Recidivegevaar vereist

Figuur 2 – De verschillen *ratione materiae* tussen artikel 71 Strafwetboek en artikel 9 interneringswet

²¹¹ H. HEIMANS, "Zal een beperking van de internering een betere zorg garanderen?", *Orde van de dag* 2016, afl. 74, (12) 13-14.

²¹² C. VAN DEN WYNGAERT, P. TRAEST en S. VANDROMME, *Strafrecht en Strafprocesrecht*, Antwerpen, Maklu, 2017, 485.

²¹³ Hof van Beroep Antwerpen (10^e kamer) 21 februari 1995, *AJT* 1995-98, 108, noot. P. CASIER; H. HEIMANS, "Zal een beperking van de internering een betere zorg garanderen?", *Orde van de dag* 2016, afl. 74, 17.

1.2. EEN VERSCHILLEND TOEPASSINGSGEBIED *RATIONE PERSONAE*: DE VOLLEDIGE ONTOEREKENINGSVATBAARHEID VS. DE VERMINDERDE TOEREKENINGSVATBAARHEID

104. Naast de belangrijke materiële toepassingsvoorwaarden, dient er uiteraard ook een personeel toepassingsgebied te worden benaderd. Het huidige artikel 9 interneringswet heeft het over 'de persoon die op het ogenblik van de feiten en op het ogenblik van het onderzoek leed aan een geestesstoornis die zijn oordeelsvermogen of de controle van zijn daden heeft tenietgedaan of ernstig heeft aangetast'. Dit houdt *in se* twee mogelijkheden in: ofwel is de controle over de daden volledig tenietgedaan, ofwel wordt de controle ernstig aangetast. Een ernstige aantasting is derhalve voldoende, waardoor personen die slechts gedeeltelijk toerekeningsvatbaar zijn, principieel kunnen worden geïnterneerd. Het is aan de rechter om te beoordelen welke stoornissen kunnen worden beschouwd als zijnde een 'ernstige aantasting' van het oordeelsvermogen.²¹⁴ Toch moet dit worden genuanceerd, daar het – volgens de letter van de wet – enkel diegenen die 'bijna ontoerekeningsvatbaar' zijn die onder 'een ernstige aantasting' kunnen worden begrepen. Bijgevolg zijn er *de facto* drie gradaties te vinden in de strafrechtelijke verantwoordelijkheid naar Belgisch recht: de volledige toerekeningsvatbaarheid, de volledige ontoerekeningsvatbaarheid en de quasi-ontoerekeningsvatbaarheid. Het is dus een poging tot nuancering van het onrealistische zwart-wit verhaal, doch in zeer beperkte mate.

"Het is een logische evolutie geweest dat men heeft getracht om niet de absolute hakbijl te hanteren in de interneringswet, maar om het ook ruimer te trekken door de invoering van 'de aantasting van het geestesvermogen'. Dit is zeker een goede zaak geweest."

- T. VAN WYNSBERGE

"Het is heel moeilijk om die vraag naar toerekeningsvatbaarheid te beoordelen en het helpt eigenlijk niet echt om die vraag te kunnen beantwoorden met 'net niet' of 'niet'. Die 'net niet ontoerekeningsvatbaar' heeft voor mij als psychiater dus weinig meerwaarde."

- K. AUDENAERT

105. Bij verminderde toerekeningsvatbaarheid kan dan weer geen beroep worden gedaan op artikel 71 Sw., daar in dat artikel slechts wordt gesproken over 'tenietdoen' en dus enkel de volledig ontoerekeningsvatbaren onder het personeel toepassingsgebied kunnen worden gevat.²¹⁵ Hierdoor is artikel 71 Sw. enkel voorbehouden voor de 'ernstige gevallen', met name die waarvoor de maatschappij daadwerkelijk een bescherming vereist. Een

²¹⁴ C. VAN DEN WYNGAERT, P. TRAEST en S. VANDROMME, *Strafrecht en Strafprocesrecht*, Antwerpen, Maklu, 2017, 487.

²¹⁵ T. VANDER BEKEN, H. HEIMANS en E. SCHIPAANBOORD, "Eindelijk een echte nieuwe en goede wet op de internering? Deel 3: reparatie", *RW*2016-2017, nr. 16, (603) 608.

vrijpraak voor gedeeltelijk of verminderd toerekeningsvatbaren is dan ook uitgesloten. Deze categorie van delinquenten kunnen enkel en alleen worden geïnterneerd als aan de voorwaarden van artikel 9 interneringswet is voldaan. Zo niet, dan worden zij aan het gewone strafrecht onderworpen. Sommigen menen echter dat artikel 71 Sw. en 9 interneringswet elkaars spiegelbeeld vormen, maar na deze analyse kan worden geconcludeerd dat dit allesbehalve het geval is, daar artikel 71 Sw. enkel speelt in geval van volledige ontoerekeningsvatbaarheid en internering ook kan spelen in geval van 'sterk verminderde' ontoerekeningsvatbaarheid. Bovendien is hierboven reeds gebleken dat beide wetsbepalingen eveneens over een verschillend materieel toepassingsgebied beschikken.

106. Met de interneringswet van 2014 werd derhalve een soort van beperkte en tevens impliciete erkenning van de getemperde toerekeningsvatbaarheid ingevoerd. Hierdoor worden sterk verminderd toerekeningsvatbaren en volledig ontoerekeningsvatbaren *de facto* gelijkgeschakeld en aldus op dezelfde wijze behandeld. Beiden worden immers aan een internering onderworpen. Mede hierdoor wordt er in de praktijk nog steeds gesproken over een wezenlijke zwart-wit beoordeling zonder grijze zone, waardoor de dichotomie van het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip grotendeels wordt behouden, spijs deze poging tot nuancering.²¹⁶

"Het verhaal is veel te zwart-wit. Er moet een oplossing komen voor die grijze zone."

- RESPONDENT A

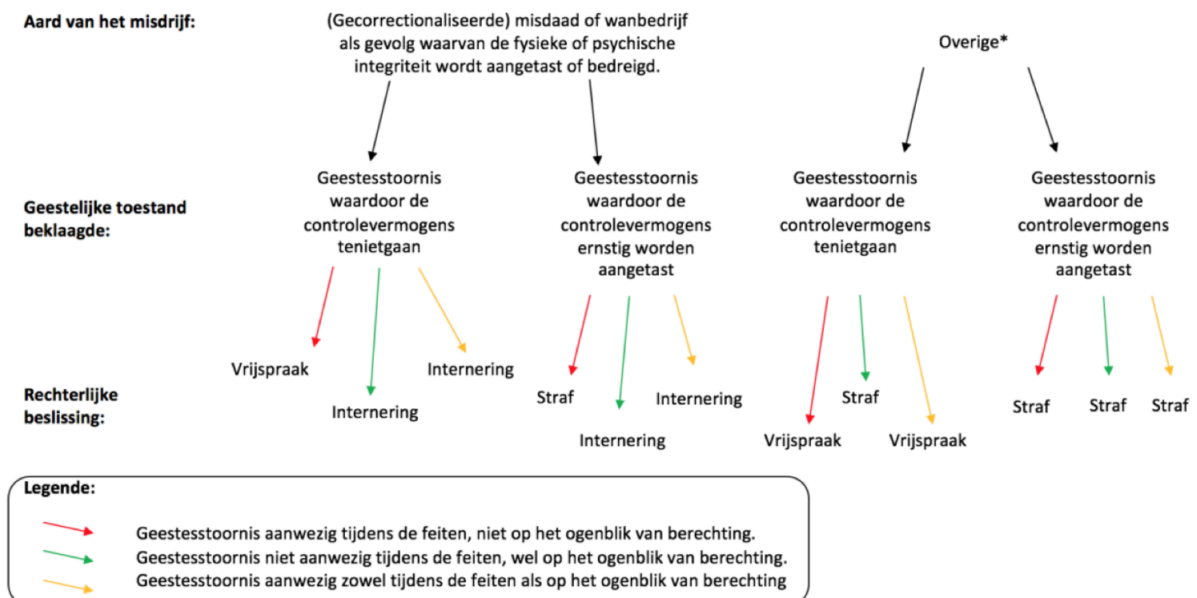
In figuur 3 wordt duidelijkheid geschept aan de hand van een tabel omtrent de verschillende beslissingsmogelijkheden in functie van de geestestoestand van de dader overeenkomstig het toepassingsgebied van artikel 71 Sw. en artikel 9 interneringswet. Figuur 4 geeft hiervan een gedetailleerde weergave. De rechter kan dus, afhankelijk van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de betrokkene, drie mogelijke pistes volgen bij zijn beoordeling: een straf, een internering of de vrijpraak.

²¹⁶ E. GOOSSENS, "Psychopaten zijn ontoerekeningsvatbaar", *Jura Falc.* 2010-11, nr. 1, (3) 35.

Moment van de feiten	Moment van de berechting	Beslissing
Toerekeningsvatbaar	Toerekeningsvatbaar	Straf
Ontoerekeningsvatbaar	Toerekeningsvatbaar	Vrijspraak
(Bijna-) ontoerekeningsvatbaar	(Bijna-) ontoerekeningsvatbaar	Internering*
Toerekeningsvatbaar	(Bijna-) ontoerekeningsvatbaar	Internering*
Bijna-ontoerekeningsvatbaar	Toerekeningsvatbaar	Straf

Figuur 3 – Tabel inzake de verschillende uitkomstmogelijkheden in functie van de toepassingsvoorwaarden van de strafwet enerzijds en de interneringswet anderzijds

**indien aan de andere voorwaarden inzake internering conform artikel 9 interneringswet is voldaan.*

* Het gaat meer bepaald om overtredingen, gecontraventionaliseerde wanbedrijven, drukpersmisdrijven en politieke misdrijven, alsook om wanbedrijven en misdaden die geen aantasting of bedreiging uitmaken voor de fysieke of psychische integriteit.

Figuur 4 – Schematisch overzicht van de verschillende uitkomstmogelijkheden in functie van de toepassingsvoorwaarden van de strafwet enerzijds en de interneringswet anderzijds²¹⁷

107. De beslissing in hoofde van de rechter is zodoende afhankelijk van een aantal elementen of toepassingsvoorwaarden, namelijk de aard van het gepleegde misdrijf, het ogenblik waarop de geestesstoornis

²¹⁷ B. VAN HYFTE, *Een analyse van het toerekeningsvatbaarheidsconcept in het Belgisch Strafrecht*, masterproef Rechten UGent, 2016-2017, https://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/349/446/RUG01-002349446_2017_0001_AC.pdf, 64.

zich openbaart en de graad van aantasting van het controle-en oordeelsvermogen als gevolg van de gemanifesteerde geestesstoornis.²¹⁸ Bij wijze van voorbeeld zal een delinquent die een wanbedrijf heeft gepleegd en op het ogenblik van de feiten aan een 'volledige geestesstoornis' lijdt, de vrijspraak krijgen op grond van artikel 71 Sw. wanneer deze niet meer geestesgestoord is op het ogenblik van de berechting. Wanneer echter wordt geoordeeld dat diezelfde delinquent slechts over een sterk verminderde toerekeningsvatbaarheid beschikt op het ogenblik van de feiten, dan zal deze een straf opgelegd krijgen.²¹⁹ Dit omwille van het feit dat de betrokkene niet onder artikel 71 Sw. kan ressorteren vanwege het personeel toepassingsgebied waar niet aan wordt voldaan, doch ook niet onder artikel 9 interneringswet omwille van het onderscheiden tijdstip van beoordeling. In deze hypothese is de betrokkene op het moment van de berechting immers 'normaal', waardoor een onderwerping aan het gewone bestraffingskader hier de regel vormt. Dit is mijns inziens compleet absurd en ongegrond. Is de betrokkene daarom minder gevaarlijk? Kan deze geen nieuwe feiten plegen wanneer die opnieuw in een staat van geestesstoornis terecht komt? Een andere hypothetische situatie die volgens mij vraagtekens doet rijzen: een dader die een overtreding heeft begaan en op het ogenblik van de feiten aan een geestesstoornis lijdt, waardoor deze als volledig ontoerekeningsvatbaar wordt bestempeld, zal alweer vrijuit gaan op grond van artikel 71. Sw. Zelfs indien op het ogenblik van diens berechting wordt geoordeeld dat hij of zij zich ook dan in een toestand van geestesstoornis bevindt en dus ook een potentieel gevaar kan betekenen voor de maatschappij, zal de betrokkene vrijuit gaan.²²⁰ Artikel 9 interneringswet vindt in dergelijke situatie immers geen toepassing omwille van het materieel toepassingsgebied van de interneringswetgeving dat niet wordt bereikt door het feit dat het een loutere overtreding betreft. Wanneer dezelfde feiten zich voordoen, maar de betrokkene op beide tijdstippen slechts gedeeltelijk toerekeningsvatbaar (bv. net niet ontoerekeningsvatbaar) wordt geacht, zal deze wederom een straf opgelegd krijgen. Een geestesgestoorde dader die een strafbaar feit heeft gepleegd dat niet in aanmerking komt voor internering, noch voor het toepassingsgebied van artikel 71 Sw., zal aldus onder de gewone regels van het strafrecht vallen, waardoor een juridische leemte bestaat voor een bepaalde groep van criminelen. Deze kwestie is het gevolg van de moeilijke symbiose tussen artikel 71 Sw. en artikel 9 interneringswet die absoluut niet afgestemd lijken te zijn op elkaar. Beide wetsbepalingen worden immers van elkaar losgekoppeld, daar zij over een integraal verschillend toepassingsgebied beschikken. Bovendien kan hierbij nog worden opgemerkt dat het in de praktijk slechts een minderheid van de gevallen is die volledig schuldonbekwaam wordt verklaard, waardoor het toepassingsgebied van artikel 71 Sw. *de facto* zeer beperkt is.²²¹

²¹⁸ *Ibid.*

²¹⁹ Hof van Beroep Gent (6^e kamer) 18 december 2017, *RW*2019-20, nr. 5, 190, noot.

²²⁰ Hof van Beroep Antwerpen (10^e kamer) 21 februari 1995, *AJT*1995-98, 108, noot. P. CASIER.

²²¹ K. HANOULLE, "Potpourri III als sluitstuk van de nieuwe interneringswetgeving", *NC*2016, volume 11, nr. 5, (385) 389; F. VERBRUGGEN en K. HANOULLE, Nota bij het wetsontwerp houdende wijzigingen van de wet van 5 mei 2014 inzake internering: beperking toepassingsgebied internering, 2016.

“De werkelijkheid is zeer zelden zwart-wit. Het is dus enorm moeilijk om een antwoord te geven op de vraag van de ontoerekeningsvatbaarheid.”

- N. VAN EECKHAUT

“Het is in realiteit bijna nooit zwart-wit. Je kan nooit – of bijna nooit – zeggen dat iemand 100% ontoerekeningsvatbaar is. Het is zo moeilijk om dit interpreteren.”

- K. AUDENAERT

108. De beslissing van de rechter is van fundamenteel belang, daar de beslissingsmogelijkheden mijlenver van elkaar verwijderd liggen. Toch lijkt een aangepaste bestraffing in bepaalde situaties te ontbreken, en de logica en billijkheid soms ver te zoeken. Het is dan ook betreurenswaardig dat het huidige systeem op vlak van de straftoemeting in functie van de geestestoestand en dus van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de betrokkene een ongenueanceerd geheel vormt, waardoor een groep van ontoerekeningsvatbaren geen aangepaste maatregel opgelegd krijgt. In artikel 9 interneringswet is er immers wel ruimte voor een (beperkte) schakering door de invoering van ‘ernstige aantasting’, doch blijft dit op het vlak van bestraffing zonder gevolg. Het is óf internering óf geen internering. Een middenweg is ook op dit vlak niet mogelijk. Een groot deel van de geestesgestoorden komen bijgevolg in de gevangenis terecht, zoals de statistieken eveneens weerspiegelen. Zij die niet voldoende ‘gestoord’ zijn, worden richting gevangenis gestuurd. Het valt dan ook moeilijk te rechtvaardigen dat zij een zinvolle en functionele bestraffing ondergaan, waardoor niet alleen zij, maar ook de maatschappij in een juridisch vacuüm terechtkomt.²²² Recent beloofde de huidige minister van Justitie nog dat er tegen 2026 geen enkele geïnterneerde meer in de gevangenis mag blijven.²²³ Dit is immers geen aangepaste omgeving voor dergelijke delinquenten.

“Neem nu een schaal van 0 tot 100. Een persoon scoort 49,5 en wordt dus geïnterneerd omdat die net niet over die grens van 50 zit. Een ander persoon scoort 50,5 en wordt dus gestraft. Dit maakt in het spectrum van 0 tot 100 misschien niet veel verschil, maar in de aanpak van justitie is dat een wereld van verschil, hetgeen compleet onwetenschappelijk is.”

- RESPONDENT A

²²² K. HANOULLE en F. VERBRUGGEN, “Ivorentorenmentaliteit in de kerkers? Het problematisch begrip toerekeningsvatbaarheid” in F. DERUYCK en M. ROZIE, *Liber amicorum Alain De Nauw: het strafrecht bedreven*, Brugge, die Keure, 2011, (319) 330.

²²³ VRT NIEUWS, “Van Quickenborne beloofd verbetering na bezoek aan geïnterneerden Merksplas: dit is voorhistorisch.”, 20 april 2021, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2021/04/20/bekijk-justitieminister-van-quickenborne-beloofd-verbetering-na/>.

109. In figuur 4 (*supra* 60) is duidelijk te zien dat het voornamelijk de partieel geestesgestoorde daders zijn die in deze regeling geen afdoende behandeling aangereikt krijgen en bijgevolg in de vergeetput worden geduwd. Zij zullen immers, omwille van het onderscheiden toepassingsgebied met artikel 71 Sw., soms op een andere – zij het minder gunstige – wijze worden behandeld. Onder de verminderd toerekeningsvatbare delinquenten vallen voornamelijk geestesgestoorde die aan pathologische stoornissen leiden zoals persoonlijkheidsstoornissen en seksuele deviantie, die aldus geen futiel aandeel van de criminaliteit vormen.²²⁴ Hoewel het Strafwetboek hun toestand ongeregeld laat, kunnen zij zodoende mogelijks aan een internering worden onderworpen. Echter bestaat er, omwille van het gebrek aan een afdoende en duidelijke regeling, een grote onzekerheid over deze categorie van delinquenten, waardoor rechters vaak verschillende oordelen vellen. De onduidelijkheid van de wettelijke begrippen en het gebrek aan definiëring maken dit bovendien niet eenvoudiger. Het Belgische strafrecht vertoont derhalve een aanzienlijk hiaat inzake de adequate omgang met deze bijzondere groep van delinquenten die slechts deels verantwoordelijk worden geacht voor de door hen gepleegde misdrijven. Ofwel worden zij gelijkgeschakeld met volledig ontoerekeningsvatbaren en krijgen zij eveneens een internering (lees: een maatregel van onbepaalde duur) opgelegd conform artikel 9 interneringswet, ofwel worden zij gestraft en worden ze minder gunstig behandeld dan volledig ontoerekeningsvatbaren. Sommigen sturen hen dan ook richting gevangenis, anderen laten hen interneren. Terwijl een internering de samenleving vaak geschokt achterlaat met een verweesde publieke opinie als gevolg, voldoet een straf dan weer niet aan de noodzaak van behandeling en het perspectief van genezing.²²⁵ Hoe kan het dan ook worden verantwoord dat een verminderd toerekeningsvatbare delinquent wordt gestraft en dus in een juridische leemte terechtkomt in tegenstelling tot de volledig ontoerekeningsvatbaar verklaarde dader? Niet, want het verschil in de mate van oordeelsvermogen kan in de praktijk miniem zijn. En toch gebeurt het, want de bestaande wetgeving is gewoonweg ontoereikend.

“Het is en blijft een zwart-wit verhaal. Maar er moet echt wel een oplossing komen voor die grijze zone. Het is soms vogelpik. Het verschil tussen het één of ander is soms zo discreet waardoor er een stilzwijgende consensus is over bepaalde stoornissen dat die tot de ene of andere categorie behoren, terwijl dat in concreto veel genuanceerder is. De wet biedt hier te weinig mogelijkheden om tot een correct oordeel te komen.

- K. AUDENAERT

²²⁴ K. HANOULLE, “Te gek om los te lopen of net niet? De vergeten groep van de verminderde toerekeningsvatbare daders in het Belgische strafrecht” in W. BRUGGEMAN *et al.* (eds.), *Van pionier naar onmisbaar. Over 30 jaar Panopticon*, Antwerpen, Maklu, 2009, (370) 370.

²²⁵ *Ibid.*, 372-373.

"Ik heb een zaak gehad waarbij mijn cliënt brand had gesticht in een parking van een appartementsgebouw. Het ging over een doodbrave mens, die uit de betere sociale kringen kwam, maar die zwaar getroffen was door een relationele situatie. Je voelde aan gans dat dossier dat dat een doodbrave mens was, maar door zijn persoonlijke situatie was zijn geest vertroebeld en waren zijn stoppen doorgeslagen, waardoor er sprake was van verminderde toerekeningsvatbaarheid. Dat is een klassiek voorbeeld waar we in de praktijk vaak genoeg mee worden geconfronteerd en waar de wetgeving tekortschiet."

- N. VAN EEKCHAUT

110. In de praktijk lijkt het vaak de reeds uiteengezette 'interneringsdrempel' te zijn die ervoor zorgt dat daders niet kunnen worden geïnterneerd. Door de nuancerings in het personeel toepassingsgebied door te voeren, zijn er meer wetsovertreders met een psychische stoornis die aan een interneringsmaatregel kunnen worden onderworpen. Tegelijkertijd wordt het materieel toepassingsgebied van de internering echter serieus beperkt, daar de drempel van 'een aantasting van de fysieke of psychische integriteit' niet snel wordt bereikt in de praktijk (*supra* 56, nr. 101).²²⁶ Bij wijze van voorbeeld zal iemand die verminderd toerekeningsvatbaar is, maar die overheidsgebouwen heeft beklad met grimmige en duistere boodschappen, niet kunnen worden geïnterneerd. Het gaat immers over een aanslag op een gebouw, en niet op een persoon. Niemands fysieke of psychische integriteit zal hierdoor worden aangetast of bedreigd, waardoor de persoon in kwestie aan een gewone bestraffing onderhevig zal zijn. Vroeger konden dergelijke personen wel worden geïnterneerd, hetgeen men als té ingrijpend zag, daar mensen voor de kleinste feiten jarenlang onder het interneringsstatuut konden vallen. De internering is immers een maatregel van onbepaalde duur, waarvan de einddatum steeds wordt gezet op het jaar '9999'.²²⁷

"De invoering van die 'ernstige aantasting' maakt volgens mij niet veel verschil uit in de praktijk. De gewijzigde interneringsdrempel wel, omdat er daardoor minder interneringen gebeuren en er dus meer mensen aan het gewone strafrecht worden onderworpen. Het is eigenlijk een beetje contradictorisch: zij die normaal gezien geïnterneerd zouden moeten worden omdat zij aan een 'ernstige aantasting van het geestesvermogen' lijden, kunnen niet meer geïnterneerd worden als ze die drempel niet overschrijden."

- N. VAN EECKHAUT

111. Deze gehele discussie werd tot nu toe benaderd vanuit een theoretische en academische invalshoek, en dient in de praktijk te worden genuanceerd. Zoals meester Van Eeckhaut aanstipt, wordt in de praktijk wel een oplossing gezocht voor de verminderd of gedeeltelijk toerekeningsvatbaren die zich in de grijze zone op het

²²⁶ J-M., CASSELMAN, H. HEIMANS, P. VERPOORTEN en R. DE RYCKE, *Internering. Het nieuwe beleid in België: een metamorfose?*, Brugge, die Keure, 2017, 2 en 4.

²²⁷ VRT NIEUWS, "Podvis: Ronny is al 16 jaar geïnterneerd voor relatief kleine feiten, hoe kan dat? Ik heb lotje getikt.", 27 mei 2020, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/05/19/ik-heb-lotje-getikt/>.

continuüm bevinden, en die niet kunnen worden geïnterneerd. De eeuwenoude praktijk waarbij de geestestoestand van de dader als verzachtende omstandigheid in aanmerking wordt genomen (*supra* 41-42, nrs. 77-79), lijkt – hoewel die *de facto* is afgeschaft – nog steeds toepassing te vinden in de strafrechtelijke praktijk.²²⁸ De verzachtende omstandigheden zijn immers – in tegenstelling tot de verzwarende omstandigheden – niet wettelijk verankerd, waardoor advocaten en rechters hierin vrij spel krijgen. De strafvork is zeer ruim, waardoor de rechter hoe dan ook over een ruime beoordelingsbevoegdheid beschikt, die eventueel aan de hand van verzachtende omstandigheden nog ruimer kan worden getrokken. Niettemin zal in geen enkel vonnis gewag worden gemaakt van een 'verminderde of gedeeltelijke toerekeningsvatbaarheid', daar een figuur van de verminderde toerekeningsvatbaarheid geen wettelijke basis kent. Advocaten zullen aldus, in geval van twijfel over de toerekeningsvatbaarheid van de dader, vaak pleiten voor een strafvermindering aan de hand van de figuur van de verzachtende omstandigheden. Meester Van Eeckhaut gaf aan dat deze rechtsgeleerde creatie doorgaans wordt aanvaard door de magistratuur, op voorwaarde dat deze gegrond is en wanneer er met andere woorden genoeg argumenten zijn die de verminderde toerekeningsvatbaarheid in hoofde van de dader aanneembaar maken.

"Ik had een zaak waarbij mijn cliënt zijn vrouw had vergiftigd. Het college van deskundigen was unaniem tot de vaststelling gekomen dat mijn cliënt op het ogenblik van de feiten voldeed aan artikel 71 Sw. en op het moment van de beoordeling niet meer aan een geestesstoornis leed. Het antwoord was dus de vrijspraak volgens artikel 71 Sw. De rechtbank vond echter dat dit te ver ging, en uiteindelijk heeft die man zes jaar gekregen. Moest die twijfel over de toerekeningsvatbaarheid daar niet zijn geweest, had hij een veel hogere straf gekregen. Je voelt dus dat daar echt wel rekening mee wordt gehouden en dat er zelfs een beetje mee wordt gespeeld, waaruit kan worden afgeleid dat de wetgeving tekortschiet en niet beantwoordt aan de noden van de werkelijkheid."

- N. VAN EECKHAUT

Uit bovenstaand citaat kan overigens worden afgeleid dat ook artikel 71 Sw. niet helemaal voldoet aan de noden van de praktijk. De vrijspraak wordt in veel situaties immers als te verregaand beschouwd, en de toepassing ervan wordt vermeden, daar het onbillijk wordt geacht om iemand zomaar vrijuit te laten gaan. Door het wegnemen van 'een ernstige aantasting' in artikel 71 Sw. (*supra* 51, nr. 93), wou men vermijden dat het artikel volgens de letter van de wet nog meer zou moeten worden toegepast, waardoor het hoogstwaarschijnlijk nog meer aan de kant zou worden geschoven en voor nog meer rechtsonzekerheid zou zorgen. In die optiek is die wijziging wenselijk geweest. Vanuit het perspectief van de ongelijkheid die hierdoor wordt gecreëerd tussen ontoerekeningsvatbaren en verminderd ontoerekeningsvatbaren, dan weer niet.

²²⁸ F. DERUYCK en Y. VAN LANDEGHEM, *Overzicht van het Belgisch algemeen strafrecht*, Brugge, die Keure, 2021, 130.

De vrijspraak verlenen aan ontoerekeningsvatbaren – al dan niet gedeeltelijk – is compleet onzinnig. Er zijn dan mensen die worden vrijgesproken die toch beter een maatregel opgelegd krijgen om hen te begeleiden. Dat toont aan dat het een systeem is dat aanleiding geeft tot zeer onbillijke resultaten.

- RESPONDENT A

112. Voorts beschikt de rechter op vandaag over een ruim straffenarsenaal. Het is niet alleen de gevangenisstraf die tot de mogelijke uitspraak van de rechter behoort indien een onderwerping aan het gewone bestraffingskader de uitkomst is. Ook een werkstraf, probatie, etc. kan worden opgelegd. Het is dan aan de rechter om zo goed mogelijk recht te spreken, en de persoon in kwestie een gepaste maatregel op te leggen.²²⁹ De rechter zou in principe dus rekening kunnen houden met de geestestoestand van een dader om van zijn straffenarsenaal gebruik te maken en aldus niet blindelings te opteren om een gevangenisstraf op te leggen. Dit in combinatie met de praktijk van de verzachtende omstandigheden (*supra* 64-64, nr. 111) maakt dat de rechter reeds heel wat kan. Uiteraard blijft het hoe dan ook een straf, doch moet deze niet noodzakelijk in de strikte zin worden opgelegd.

“Het straffenarsenaal biedt heel wat mogelijkheden, dus het probleem moet wel een beetje worden genuanceerd. Zij die in de juridische leemte terecht komen kunnen bijvoorbeeld worden onderworpen aan probatiemaatregel met als voorwaarde zich verder te laten behandelen.”

- N. VAN EECKHAUT

113. Tot slot dient hierbij nog te worden aangehaald dat er *in se* wel steeds beroep kan worden gedaan op de gedwongen opname conform de wet van 1990²³⁰ voor zij die niet onder het toepassingsgebied van de internering vallen. Ook zij die de vrijspraak genieten ingevolge artikel 71 Sw. kunnen nog via de administratieve weg worden gecolloqueerd.²³¹ Dit ‘alternatief’ werd eveneens naar voren geschoven bij de invoering van de strengere voorwaarden met de reparatiewet van 2016.²³² Deze werkwijze is echter niet geheel probleemoplossend, daar er eveneens voorwaarden aan verbonden zijn, waaraan niet noodzakelijkerwijs is voldaan. Bovendien wordt de burgerrechtelijk gedwongen opname expliciet afgescheiden van de strafrechtelijke internering.²³³ De wet van 1990 beoogt dus een ander doelpubliek, waardoor de collocatie of gedwongen opname niet als een volwaardig alternatief voor de interneringsmaatregel kan worden beschouwd.

²²⁹ C. VAN DEN WYNGAERT, P. TRAEEST en S. VANDROMME, *Strafrecht en Strafprocesrecht*, Antwerpen, Maklu, 2017, 486.

²³⁰ Wet van 26 juni 1990 betreffende de bescherming van de persoon met een geestesziekte, *BS* 27 juni 1990.

²³¹ F. DERUYCK en Y. VAN LANDEGHEM, *Overzicht van het Belgisch algemeen strafrecht*, Brugge, die Keure, 2021, 130.

²³² Verslag over het wetsontwerp van 18 januari 2016 houdende internering en diverse bepalingen inzake justitie, *Parl.St.* Kamer 2015-16, nr. 1590/006, 37-39.

²³³ T. VANDER BEKEN, H. HEIMANS en E. SCHIPAANBOORD, “Eindelijk een echte nieuwe en goede wet op de internering? Deel 3: reparatie”, *RW* 2016-17, nr. 16, (603) 607; J. HANTSON, “De gedwongen opname als ultimum remedium”, *TGZ* 2017, nr. 2, (157) 158.

2. VOORSTEL TOT STRAFWETBOEK: EEN KENTERING VAN DE ONTOEREKENINGSVATBAARHEID?

114. Er zijn momenteel twee wetsvoorstellen hangende in het parlement (*supra* 31, nr. 57). Het voorstel van de experts²³⁴ stelt een belangrijke wijziging van de toerekeningsvatbaarheid voorop om tegemoet te komen aan de praktijk die vaak genoeg wordt geconfronteerd met toestanden waarbij de toerekeningsvatbaarheid niet volledig is verdwenen, maar door de geestesstoornis slechts is verminderd. Er wordt door de experts immers een driedelig onderscheid vooropgesteld, waarbij de verminderd toerekeningsvatbare personen effectief worden gestraft, doch met het oog op het behandelen van de stoornis die aan de grondslag van de feiten ligt.²³⁵ Deze zogenaamd opgelegde behandeling, dewelke zonder de instemming van de dader kan worden opgedragen, wordt geregeld in artikel 46 van het wetsvoorstel²³⁶. Het zou gaan om een straf die inhoudelijk lijkt op de internering, maar omwille van de beperkte duur van één tot vijf jaar een parallel vertoont met de gevangenisstraf. De behandeling wordt zodoende gestipuleerd als een vrijheidsberovende straf, waardoor het op dit punt verschilt van de internering. Volgens de indieners van het voorstel zou deze straf perfect aansluiten bij de thans vigerende driedeling in de interneringswet, waarbij deze opgelegde behandeling hoofdzakelijk is bedoeld voor de gedeeltelijk toerekeningsvatbaren of anders gezegd, zij die quasi-ontoerekeningsvatbaar worden geacht ingevolge een 'ernstige aantasting'.²³⁷ Door een meer genuanceerde benadering te hanteren ten aanzien van de grijze zone van toerekeningsvatbaarheid, volgen de experts het advies van de Raad van State²³⁸ op.

"De opgelegde behandeling was aanvankelijk ook aanwezig in het ander wetsvoorstel, maar is er reeds vrij vroeg in de besprekingen uitgehaald. Ik heb nooit begrepen waarom, maar ik vermoed dat er een vrees was dat er onvoldoende capaciteit ter beschikking zou kunnen worden gesteld."

- T. VAN WYNSBERGE

115. Het personeel toepassingsgebied van de opgelegde behandeling wordt in het voorstel ruim getrokken, daar eveneens wordt gesproken over 'psychische of medische stoornissen'. Op die manier zou de maatregel ook toegankelijk moeten zijn voor daders die bijvoorbeeld aan een zware drugsverslaving lijden. Dergelijke stoornissen kunnen immers een belangrijke rol spelen in de criminogenese, waardoor de behandeling van de onderliggende problematiek ook dan fundamenteel is. De persoon in kwestie mag echter op geen enkele wijze

²³⁴ Wetsvoorstel 55-1011/001.

²³⁵ Art. 24 wetsvoorstel 55-1011/001.

²³⁶ Art. 46 wetsvoorstel 55-1011/001.

²³⁷ *Ibid.*

²³⁸ Adv.RvS, nr. 60.893/3 bij het voorontwerp van 'Strafwetboek – Boek I', B517 maart 2017.

ontorekeningsvatbaar zijn ingevolge 'het tenietgaan van het oordeelsvermogen' door de aanwezigheid van de stoornis. Andere voorwaarden zijn de vereiste van causaliteit tussen de feiten en de stoornis en de vereiste van gevaarlijkheid. De rechter kan evenwel, wanneer hij van oordeel is dat een ambulante behandeling volstaat, steeds een probatiestraf uitspreken waarbij het volgen van de behandeling een voorwaarde van de straf uitmaakt.²³⁹

“Het doorvoeren van dit wetsvoorstel zou zonder twijfel een stap vooruit zijn in de zwart-wit problematiek van de toerekeningsvatbaarheid.”

- T. VAN WYNSBERGE

²³⁹ Art. 46 wetsvoorstel 55-1011/001.

3. CONCLUSIE

116. De problematiek van de ontoerekeningsvatbaarheid start al bij het loutere bestaan ervan. Hiermee wordt bedoeld dat voor de beoordeling van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van een dader, zich een noodgedwongen dialoog opdringt tussen recht en wetenschap. In principe zijn er twee mogelijkheden voorzien voor de geesteszieken: vrijspraak of internering. Toch komt een deel van de geestesgestoorden, al dan niet aan de hand van de toepassing van verzachtende omstandigheden, in de gevangenis terecht. Het lijken dan voornamelijk de gedeeltelijk toerekeningsvatbare delinquenten te zijn die geen afdoende behandeling aangereikt krijgen en vaak de dupe worden van de wettelijke regeling.

117. De problematiek vindt zijn oorsprong in de twee kernartikelen die steeds betrokken dienen te worden bij de berechting van geestesgestoorde daders. Deze zijn immers niet op elkaar afgestemd: hoewel het materieel toepassingsgebied van artikel 71 Sw. onbetwist ruimer is dan artikel 9 interneringswet, is het personeel toepassingsgebied van artikel 9 interneringswet dan weer ruimer dan dat van artikel 71 Sw. Het traditionele of-of verhaal van de strafwet dient dan ook genuanceerd te worden door de interneringswet. Er zijn namelijk ook beklaagden of beschuldigen die hun controlevermogen niet volledig verloren hebben en dus niet als volledig ontoerekeningsvatbaar kunnen worden beschouwd, doch een gevaar kunnen betekenen voor de maatschappij of voor zichzelf en nood hebben aan verzorging en behandeling. Hier tracht de recentelijk ingevoerde interneringswetgeving van 2014 aan tegemoet te komen door de invoering van een soort van schakering bij de beoordeling van de internering. Bijgevolg volstaat het dat een geestesgestoorde zijn oordeelsvermogen ernstig aangetast is opdat een internering kan worden bevolen, waardoor het tenietgaan van het oordeelsvermogen niet langer vereist is conform de interneringswet, doch wel overeenkomstig het Strafwetboek. Een schakering in de geestestoestand van een dader die niet de volledige ontoerekeningsvatbaarheid tot gevolg heeft, zal derhalve nooit tot de vrijspraak van de betrokkene kunnen leiden.

118. Omwille van het feit dat de internering in de praktijk de belangrijkste maatregel betreft ten aanzien van daders met een psychiatrische problematiek die feiten hebben gepleegd, is deze schakering in de interneringswet niet onbelangrijk. Maar hier knelt nu net het schoentje: men beoogt hiermee niet alleen de quasi-ontoerekeningsvatbaren of sterk verminderd toerekeningsvatbare daders. Ook de bestraffing is identiek aan de volledig ontoerekeningsvatbare, zijnde een onderwerping aan een interneringsmaatregel. Deze praktijk is *de facto* echter een zuivere terugkeer naar de ouderwetse praktijk die ingang vond met de interneringswet van 1930. Toen werd er aan de hand van de drieledige terminologie eveneens een onderscheid gecreëerd tussen volledig en

gedeeltelijk ontoerekeningsvatbaren. Zij kregen evenwel dezelfde behandeling, hetgeen als onrechtvaardig werd beschouwd en bijgevolg op heel wat kritiek kon rekenen. Voorts is het huidig materieel toepassingsgebied van de internering beperkt, waardoor veel geestesgestoorden uit de boot vallen. Hoewel geheel deze regeling een tegemoetkoming van de wetgever is geweest en een stap in de richting van de erkenning van gedeeltelijk ontoerekeningsvatbaren betreft, lijkt dit geen absolute beantwoording aan de realiteit te betekenen, waardoor het juridische zwart-wit verhaal voor het grootste deel toch behouden blijft.

119. Hoezeer men in België in de loop der jaren ook heeft getracht de invulling van het concept van de toerekeningsvatbaarheid te verfijnen en vorm te geven, toch blijft de tweeledigheid een problematische punt binnen deze materie. Dit gebrek aan schakering kan dan ook als één van de grootste knelpunten omtrent de geestesstoornis naar Belgisch recht worden ervaren, daar dit uitgangspunt geen wetenschappelijke basis kent en te rigide is. De verschillende oplossingen die reeds naar voren werden geschoven door zowel penalisten als gerechtssychiaters, hebben tot op heden nog niet kunnen leiden tot een nieuw gradueel beleid. Dat de experts in hun wetsvoorstel tegemoetkomen aan dit knelpunt, valt mijns inziens alleen maar toe te juichen. Op die manier wordt niet enkel voorzien in meer gradatie voor de beoordeling van de toerekeningsvatbaarheid, maar wordt dit eveneens weerspiegeld in de daaraan gekoppelde bestraffing, hetgeen op vandaag de dag geenszins het geval is. Deze problematiek dient echter in grote mate te worden genuanceerd, daar de praktijk heeft gezocht naar een oplossing voor de verminderd toerekeningsvatbaren: de 19de eeuwse traditie van de toepassing van verzachtende omstandigheden lijkt immers opnieuw zijn ingang te hebben gevonden in de rechtsorde, waardoor de geestestoestand van de betrokkene eventueel als verzachtend element in aanmerking kan worden genomen bij de beoordeling door de rechter.

120. Door de stijgende aandacht van het concept binnen het strafrecht en de toenemende invloed van gerechtssychiaters in het strafproces, kan de vraag naar de houdbaarheid van de Belgische dichotomie en het daarmee gepaard gaande gebrek aan billijke straftoemeting terecht worden gesteld. Ook gerechtssychiaters lijken deze paradoxale tegenstelling immers meer en meer aan te kaarten. Hoe kunnen zij maken dat een juridische vraag met 'ja' of 'neen' wordt beantwoord, terwijl ze *de facto* een medisch vraagstuk moeten beoordelen dat zich in een grijze zone situeert en niet met een simpele 'ja' of 'neen' kan worden beantwoord?

DEEL 2: DE ONTOEREKENINGSVATBAARHEID VAN GEESTESGESTOORDEN NAAR FRANS RECHT

"C'est pas lui, M. le juge, c'est son cerveau"²⁴⁰

121. In dit tweede deel van deze scriptie wordt met een Belgische bril naar het Franse stelsel gekeken. De parallel met het Belgische systeem wordt hierbij zoveel als mogelijk nagestreefd. In een eerste hoofdstuk wordt de geestesstoornis georiënteerd binnen de Franse misdrijfstructuur (**hoofdstuk 1**). Vervolgens wordt een beknopte evolutie gegeven tot aan het huidige systeem inzake toerekeningsvatbaarheid (**hoofdstuk 2**). Hierbij wordt vooreerst het Franse Strafwetboek behandeld, waarbij de evolutie naar het kernartikel met betrekking tot de geestesstoornis wordt toegelicht. In een tweede puntje wordt de bejegening van de ontoerekeningsvatbaar verklaarde dader uiteengezet. Hierbinnen zal een onderscheid worden gemaakt tussen de volledig en de gedeeltelijk toerekeningsvatbare dader. De kernvraag rijst immers of er ook zoiets bestaat als een 'interneringswetgeving' naar Frans recht. Op die manier wordt de huidige werkwijze bereikt (**hoofdstuk 3**). In dit derde hoofdstuk wordt, met de kennis van het Belgische stelsel en haar knelpunten in het achterhoofd, een blik geworpen op de thans geldende manier van omgang met geestesgestoorde daders binnen het Frans strafrechtelijk kader. De figuur van de verminderde toerekeningsvatbaarheid zal hier een centrale rol vervullen, waarbij zowel de zonzijde als de schaduwzijde van de rechtsfiguur worden belicht.

²⁴⁰ LA LIBRE, "C'est pas lui, M. le juge, c'est son cerveau", 24 juni 2014, www.lalibre.be/planete/sciences-espace/c-est-pas-lui-m-le-juge-c-est-son-cerveau-53a84a0c3570c0e74340d55c.

HOOFDSTUK 1: ORIËTERING VAN HET ONTOEREKENINGSVATBAARHEIDSCONCEPT BINNEN DE STRAFRECHTELIJKE MISDRIJFSTRUCTUUR

122. Vooreerst kan in dit eerste hoofdstuk worden aangestipt dat er naar Frans recht op heden eveneens een klassiek onderscheid wordt gemaakt tussen het materieel element (*l'élément matériel*) van het misdrijf enerzijds en moreel of psychologisch element (*l'élément moral ou psychologique*) anderzijds, waardoor het bestaan van materiële misdrijven wordt verworpen.²⁴¹ Er kan aldus worden gesteld dat beide elementen, als vereiste voor de strafrechtelijke verantwoordelijkheid voor het plegen van een misdrijf, expliciet worden ingeschreven in de Code Pénal²⁴². Zonder hier dieper op in te gaan, heeft het moreel element van het misdrijf ook in Frankrijk heel wat evolutie doorgemaakt en lijkt het evenmin een onbetwist element binnen het strafrechtelijk systeem te vormen, waarbij de pijnpunten in grote mate gelijklopend zijn met deze naar Belgisch recht.²⁴³ Bovendien wordt, naast de klassieke elementen, nog een derde wettelijk element (*l'élément légal*) onderscheiden, waarbij de aanwezigheid van rechtvaardigheidsgronden dit constitutieve element kunnen neutraliseren. Hoewel dit niet strafrechtelijk verankerd is, wordt dit constitutief element toch vrij algemeen aanvaard in de Franse doctrine.²⁴⁴

123. Wat de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de dader betreft, wordt een onderscheid gemaakt tussen de fameuze trilogie of drieledigheid, met name de **verantwoordelijkheid** (*la responsabilité*), de **verwijtbaarheid** (*l'imputabilité*) en de **schuld** (*la culpabilité*).²⁴⁵ Opdat een persoon strafrechtelijk verantwoordelijk kan worden gesteld, moet de dader schuld hebben aan een bepaalde fout en moet deze bovendien verwijtbaar zijn aan de betrokkene. Er wordt dan ook een onderscheid gemaakt tussen schuld enerzijds en verwijtbaarheid anderzijds. De strafrechtelijke verantwoordelijkheid wordt naar Frans recht evenmin gedefinieerd, maar de meerderheid definieert het als het vermogen om te reageren op zijn daden waardoor een straf moet worden ondergaan. De *culpabilité* of de schuld heeft betrekking op het begaan van een fout hetzij door opzet (intentioneel), hetzij door onachtzaamheid (niet-intentioneel) en betreft met andere woorden het moreel element van het misdrijf. De *imputabilité* of verwijtbaarheid betreft de mogelijkheid om een bepaalde gedraging aan een dader te verwijten. Opdat er strafrechtelijke verantwoordelijkheid zou zijn van de dader, dienen beide elementen aanwezig te zijn, waarbij vooreerst de *imputabilité* dient te worden nagegaan. Pas als uit de omstandigheden van de fout kan

²⁴¹ J. PRADEL, *Manuel Droit pénal général*, Parijs, Cujas, 2002, 406; M. VÉRON, *Droit pénal spécial*, Parijs, Dalloz, 2006, 2-3.

²⁴² Resp. art. 111-3 en art. 121-3 Code Pénal, 1994.

²⁴³ J-M. CARBASSE, *Histoire du droit pénal et de la justice criminelle*, Parijs, Presses universitaires de France, 2000, 44-47; Y. MAYAUD, *Droit pénal général*, Parijs, Presses universitaires de France, 2007, 25.

²⁴⁴ L. DUPONT, "De constitutieve elementen van het misdrijf" in P. ARNOU en A. VANDEPLAS, *Om deze redenen. Liber Amicorum Armand Vandeplas*, Gent, Mys en Breesch, 1994, (201) 207; COURS DROIT, L'infraction: définition et éléments constitutifs, 25 april 2019, <https://cours-de-droit.net/l-infraction-definition-et-elements-constitutifs-a121604320/> (consultatie op 17 februari 2021).

²⁴⁵ B. BOULOC, G. STEFANI en G. LEVASSEUR, *Droit pénal général*, Parijs, Dalloz, 2000, 315; J. PRADEL, *Manuel Droit pénal général*, Parijs, Cujas, 2002, 406.

worden afgeleid dat de daden aan de betrokkene kunnen worden verweten, en dus aan de voorwaarde van *imputabilité* is voldaan, kan worden nagegaan of er sprake is van *culpabilité* in hoofde van de dader.²⁴⁶

124. Wat de omstandigheden van de fout aanbelangt, dient zodoende te worden gekeken naar de *imputabilité* of de verwijtbaarheid aan de dader. Binnen het Franse rechtssysteem worden hieraan verschillende definities gegeven. Volgens de meerderheid van de rechtsleer gaat het over '*une volonté libre et une intelligence lucide*'. Er kan bijgevolg worden gesteld dat het slaat op het bewustzijn en de vrije wil. De vraag rijst welke omstandigheden ertoe leiden dat er in het Frans recht geen sprake is van verwijtbaarheid. Algemeen gesteld worden er vier redenen erkend die ervoor kunnen zorgen dat een misdrijf niet kan worden verweten aan een beklaagde of beschuldigde, met name de minderjarigheid, de geestesstoornis, de dwaling en de dwang of overmacht.²⁴⁷ In geen van deze gevallen is er immers sprake van bewustzijn of vrije wil. Hoewel er geen volledige eensgezindheid kan worden gevonden over de indeling van deze gronden, lijkt de meerderheid van de rechtsleer een onderscheid te maken tussen de gronden van niet-toerekenbaarheid enerzijds en gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid anderzijds binnen de ruimere categorie van de schulditsluitingsgronden. Beide subcategorieën kunnen aldus worden ondergebracht onder de notie '*imputabilité*'. Dit is een visie die naar Belgisch recht eveneens wordt gevolgd, maar een groot deel van de Belgische rechtsleer maakt momenteel een onderscheid tussen schulditsluitingsgronden enerzijds en gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid anderzijds als twee afzonderlijke gronden van strafuitsluiting (*supra* 28-30, nrs. 54-56).

125. Binnen de subcategorie van de Franse gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid dient derhalve een onderscheid te worden gemaakt tussen minderjarigen en meerderjarigen. Deze laatste groep kan worden vertaald naar de geestesgestoorden. Bij minderjarigen bestaat er, naar analogie met België, een vermoeden van niet-toerekeningsvatbaarheid, terwijl bij geestesgestoorden steeds een bewijs dient te worden geleverd.²⁴⁸ De ontoerekeningsvatbaarheid wordt naar Frans recht omschreven als het ontbreken van onderscheidingsvermogen (*le discernement*) omwille van ofwel de geestesstoornis ofwel de minderjarigheid van de delinquent. Het onderscheidingsvermogen verwijst bij onze zuiderburen dan weer naar het bewustzijn dat als instrument van perceptie en oordeelsvermogen wordt gebruikt om een onderscheid te maken tussen goed en kwaad. Wanneer dat vermogen dus ontbreekt, is er geen sprake van een strafrechtelijke verantwoordelijkheid, daar de betrokkene in dergelijk geval immers geen besef heeft van het schadelijk effect van zijn handelingen. De daden kunnen bijgevolg

²⁴⁶ B. BOULOC, G. STEFANI en G. LEVASSEUR, *Droit pénal général*, Parijs, Dalloz, 2000, 315; J. PRADEL, *Manuel Droit pénal général*, Parijs, Cujas, 2002, 407 en 490-440.

²⁴⁷ B. BOULOC, G. STEFANI en G. LEVASSEUR, *Droit pénal général*, Parijs, Dalloz, 2000, 358.

²⁴⁸ J. PRADEL, *Manuel Droit pénal général*, Parijs, Cujas, 2002, 407-409.

niet worden verweten aan de beschuldigde of beklaagde.²⁴⁹ Samengevat kan de ontoerekeningsvatbaarheid naar Frans recht worden gevonden in het begrip *imputabilité* of verwijtbaarheid, waaronder de schuldsluitingsgronden ressorteren die op hun beurt kunnen worden ingedeeld in gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid en gronden van niet-toerekenbaarheid. Het begrip dient bovendien samen te worden gelezen met de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de dader enerzijds en het moreel element van het misdrijf (lees: schuld) anderzijds.²⁵⁰

126. Er kan hierbij nog worden opgemerkt dat de rechter ook in Frankrijk over een soevereine beslissingsmacht beschikt wat de geestestoestand en de al dan niet strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de dader betreft. Er wordt immers eveneens gebruik gemaakt van een psychiatrisch deskundigenonderzoek, en de rechter zal vaak blindelings het verslag van de psychiater volgen, daar deze zelf niet geschikt is een oordeel te vellen over de geestestoestand van een beklaagde of beschuldigde. Theorie en praktijk staan aldus lijnrecht tegenover elkaar.²⁵¹ LEESTMANS stipt in een bijdrage dan ook aan dat dit geen louter Belgische problematiek betreft: het operationaliseren van de ontoerekeningsvatbaarheid vormt immers overal ter wereld een hinderpaal, aangezien de noodzakelijke symbiose tussen recht en psychiatrie aan de grondslag van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid, en derhalve onvermijdbaar aan de beoordeling van de geestesstoornis, ligt.²⁵²

127. Hoewel de indeling van de geestesstoornis binnen de constitutieve elementen en de strafuitsluitingsgronden evenmin een eenvoudige en onbetwiste oefening lijkt te zijn, en er zich hoe dan ook verschillende visies manifesteren, kan er over het algemeen worden gesteld dat er minder discussie en controverse heerst. De driedelige piramide wordt immers door het grootste deel van de Franse doctrine erkend en toegepast. De vraag rijst of deze bijna-consensus binnen het Franse systeem ook naar de rest van het verhaal kan worden doorgetrokken. De quasi-parallel die tussen Frankrijk en België in de basis van het vraagstuk naar de geestesstoornis kan worden vastgesteld, is alvast gunstig voor het verdere verloop van deze analyse en rechtsvergelijkende uiteenzetting.

²⁴⁹ S. VANKEERBERGHEN, "Het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip naar Belgisch recht: over de noodzaak aan herdefiniëring en oplossingen uit het buitenland", *Jura Falc.* 2013-14, afl. 2, (261) 323.

²⁵⁰ J. PRADEL, *Manuel Droit pénal général*, Parijs, Cujas, 2002, 417.

²⁵¹ A. JEURISSEN, "Het morele element in hoofde van de geestesgestoorde delinquent", *NC* 2011, Volume 6, nr. 2, (127) 169.

²⁵² D. LEESTMANS, "Men geeft ons meer expertise dan we hebben", *Juristenkrant* 22 mei 2013, (8) 8.

HOOFDSTUK 2: EVOLUTIE NAAR HET HUIDIGE STELSEL VAN TOEREKENINGSVATBAARHEID

1. VAN ARTIKEL 64 NAAR ARTIKEL 122-1 CODE PÉNAL ALS KERNBEPALING VOOR DE GEESTESSTOORNIS

128. Het onderscheid tussen een gevangenisstraf enerzijds en een behandeling in een psychiatrie anderzijds vloeit voort uit het principe van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid zoals reeds erkend in navolging van het Romeinse en Canonieke recht tijdens de Klassieke Oudheid.²⁵³ Dit uitgangspunt werd voor het eerst geformaliseerd in het oorspronkelijke artikel 64 van de Code Pénal van 1810²⁵⁴, waarin de oorsprong van het huidige artikel 71 Sw. kan worden gevonden. Deze Franse wetsbepaling luidde als volgt:

“Il n’y a ni crime ni délit, lorsque le prévenu était en état de démence au moment de l’action, ou lorsqu’il a été contraint par une force à laquelle il n’a pu résister.”²⁵⁵

129. Artikel 64 C.P. verankerde dus een strikte grens tussen geestesgestoorden en ‘gewone’ misdadigers, waarbij deze eerste groep aan een vrijspraak of buitenvervolginstelling werd onderworpen. De strafrechter werd zodoende volledig buiten spel gezet. Doch ging de wetsbepaling volledig voorbij aan de vraag naar het lot van de ‘half ontoerekeningsvatbare’ dader wiens geestesvermogen wel is aangetast, maar niet volledig is tenietgedaan. Er was immers enkel sprake van een volledige afwezigheid van het onderscheidingsvermogen, waardoor een loutere aantasting van het oordeelsvermogen *an sich* niet voldoende was opdat er van strafrechtelijke onverantwoordelijkheid sprake kon zijn. Deze dichotomie van het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip en het juridisch vacuüm waartoe de ruime tussencategorie behoorde, stuitte op heel wat kritiek. Gedeeltelijk toerekeningsvatbaren werden immers volledig gelijkgeschakeld met ‘normalen’, hetgeen strijdig werd bevonden met de realiteit en het rechtvaardigheidsgevoel van de modale burger.²⁵⁶ Omwille van de vele discussies die dit met zich meebracht, begon het Franse recht het grijze continuüm van de geestestoestand langzaam te

²⁵³ Sénat, “Rapport d’information fait au nom de la commission des affaires sociales et de la commission des lois constitutionnelles, de législation, du suffrage universel, du Règlement et d’administration générale, par le groupe de travail sur la prise en charge des personnes atteintes de troubles mentaux ayant commis des infractions”, 5 mei 2010, session ordinaire de 2009-2010, nr. 434, www.senat.fr/rap/r09-434/r09-4341.pdf, 11.

²⁵⁴ Art. 64 Code Pénal, 1810.

²⁵⁵ Er is geen misdrijf of wanbedrijf wanneer de verdachte zich in een staat van krankzinnigheid bevindt op het ogenblik van de feiten of wanneer hij gedwongen werd door een macht aan dewelke hij niet kon weerstaan.

²⁵⁶ S. VANKEERBERGHEN, “Het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip naar Belgisch recht: over de noodzaak aan herdefiniëring en oplossingen uit het buitenland”, *Jura Falc.* 2013-14, afl. 2, (261) 330-332.

erkennen. Dit gebeurde vooreerst met de wetten van 25 juni 1824²⁵⁷ en 28 april 1832²⁵⁸, waarbij de rechters de mogelijkheid kregen om verzachtende omstandigheden toe te passen op de zogenaamde '*demi-fous*' en aldus de strafrechtelijk verantwoordelijkheid, evenals de strafmaat, aan te passen aan de persoon van de dader. Dit betekende concreet dat de dader met een aantasting van zijn geestestoestand effectief strafrechtelijk verantwoordelijk kon worden verklaard, doch een strafvermindering kon genieten door de toepassing van verzachtende omstandigheden. In de praktijk impliceerde dit meestal de onderwerping aan een verkorte gevangenisstraf. Deze evolutie kon eveneens worden teruggevonden in het Belgische recht (*supra* 41-42, nrs. 77-79). In tegenstelling tot Frankrijk, werd deze idee in België vrij snel verlaten onder invloed van de principes van het sociaal verweer. Meer nog werd deze werkwijze van de verminderde toerekeningsvatbaarheid in Frankrijk formeel bevestigd door de circulaire Chaumié van 1905, op grond waarvan kon worden beslist dat een dader bijvoorbeeld slechts voor één derde verantwoordelijk was voor zijn gestelde daden^{259,260}. De categorie van de verminderd toerekeningsvatbaren werd in de circulaire omschreven als 'zij die onderhevig zijn aan kortstondige, morbide impulsen of lijden aan geestelijke afwijkingen die voldoende uitgesproken zijn om een strafvermindering in hun hoofde uit te spreken en te rechtvaardigen'.²⁶¹ Het is sinds die datum dat er officieel een nieuwe categorie van delinquenten zijn ingang heeft gevonden in de Franse rechtsorde. Nog sneller kreeg dit uitgangspunt echter met heel wat kritieken te kampen. Zo luidde het onder andere dat er absoluut geen rekening werd gehouden met het gevaar dat de geestesgestoorde voor de maatschappij betekende en dat er louter en alleen werd geoordeeld op basis van de aantasting van de geestestoestand van de dader. Daarnaast werd geen enkele maatregel met een therapeutische genezingscomponent voorgeschreven. Enkel een gevangenisstraf – zij het een minder zware – kon worden opgelegd door de toepassing van de figuur van de verzachtende omstandigheden. Het hanteren van verzachtende omstandigheden en het linken van de strafmaat aan de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van een verminderd toerekeningsvatbare, zonder rekening te houden met de gevaarlijkheid, en zonder oogmerk om de onderliggende problematiek van de daden aan te pakken, leek niet geheel correct. Zodoende werd met deze circulaire het startschot gegeven van talloze politieke discussies omtrent de thuishaven van deze categorie van delinquenten en de zoektocht naar een evenwicht tussen gevangenis en psychiatrie.²⁶² Daarenboven werd de

²⁵⁷ Loi 25 juni 1824 contenant diverses modifications au Code Pénal.

²⁵⁸ Loi 28 april 1832 contenant des modifications au Code Pénal et au Code d'Instruction Criminelle.

²⁵⁹ Circulaire du Garde des Sceaux Chaumié van 12 december 1905.

²⁶⁰ Sénat, "Rapport d'information fait au nom de la commission des affaires sociales et de la commission des lois constitutionnelles, de législation, du suffrage universel, du Règlement et d'administration générale, par le groupe de travail sur la prise en charge des personnes atteintes de troubles mentaux ayant commis des infractions", 5 mei 2010, session ordinaire de 2009-2010, nr. 434, www.senat.fr/rap/r09-434/r09-4341.pdf, 14; G. LEVASSEUR en M. ANCEL, *Les délinquants anormaux mentaux*, Parijs, Cujas, 1959, VIII.

²⁶¹ L. LOPEZ MORA, *Abolition, altération du discernement: destin pénal et médical des mise en cause*, masterproef Strafrecht en Strafrechtelijke Wetenschappen, Universiteit Panthéon-Assas, 2010, <https://docassas.u-paris2.fr/nuxeo/site/esupversions/a930e664-a6c6-4252-be10-b464a6109def?inline>, 7.

²⁶² J-L. SENON en C. MANZANERA, "Réflexion sur les fondements du débat et des critiques actuels sur l'expertise psychiatrique pénale", *Annales Médico-Psychologiques* 2006, Vol. 164, nr. 10, (818) 821.

werkwijze als bijzonder arbitrair beschouwd omwille van het feit dat er geen enkel criterium voorhanden was om de rechter hulp te bieden bij de beoordeling van de relatie tussen de mate van geestesstoornis, de mate van strafrechtelijke (on)verantwoordelijkheid en de daaruit voortvloeiende mate van strafvermindering.²⁶³ Dergelijke manier van omgang met deze categorie van daders leek dus niet erg gunstig, en al zeker niet rechtvaardig te zijn, maar wat de heren wijzen, moeten de gekken nu eenmaal prijzen.

130. Om tegemoet te komen aan de aanhoudende kritiek inzake de juridische verwaarlozing van de tussencategorie van de '*demi-fous*' en de daarmee gepaard gaande gebrekkige praktijk zoals formeel bevestigd door de circulaire Chaumié, werd met de nieuwe Code Pénal van 1994 een wettelijke verankering gegeven aan de categorie van verminderd – of partieel – toerekeningsvatbaren.²⁶⁴ Het stilzwijgen van het Franse Strafwetboek hieromtrent werd immers als onaanvaardbaar beschouwd.²⁶⁵ Deze wettelijke verankering kan evenwel worden gezien als een loutere bevestiging van de praktijk die voortvloeit uit de circulaire Chaumié. Het tweede lid van artikel 122-1 C.P. erkent sindsdien expliciet het bestaan van verschillende gradaties binnen de strafrechtelijke verantwoordelijkheid, waardoor de rechter een wettelijke bevoegdheid heeft om een lagere straf op te leggen aan verminderd toerekeningsvatbare daders. De praktijk is echter niet zeer revolutionair in vergelijking met voorheen, daar het uitgangspunt voor gedeeltelijk geestsgestoorden *de facto* dezelfde blijft: zij blijven strafrechtelijk verantwoordelijk en worden principieel behandeld als 'normale' delinquenten, doch dient de rechter sindsdien principieel wel rekening te houden met de toestand van de betrokkene voor het bepalen van de strafmaat en haar modaliteiten.²⁶⁶ *In se* betreft het dan ook een strafrechtelijke verankering van de praktijk van de verzachtende omstandigheden. Bovendien verkreeg ook de dwang een afzonderlijke grondslag in 1994, waardoor een duidelijk onderscheid werd gecreëerd tussen gronden van niet-toerekenbaarheid enerzijds en gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid anderzijds. In het oude artikel 64 C.P. werden beide gronden van schulditsluiting immers samen opgenomen. Door de geestesstoornis apart te verankeren, is Frankrijk het Belgische recht aldus een stapje voor, daar dit in België voorlopig nog toekomstmuziek is (*supra* 32, nr. 59).

²⁶³ J. PRADEL, *Manuel Droit pénal général*, Parijs, Cujas, 2002, 420; S. VANKEERBERGHEN, "Het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip naar Belgisch recht: over de noodzaak aan herdefiniëring en oplossingen uit het buitenland", *Jura Falc* 2013-14, afl. 2, (261) 333-334.

²⁶⁴ S. VANKEERBERGHEN, "Het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip naar Belgisch recht: over de noodzaak aan herdefiniëring en oplossingen uit het buitenland", *Jura Falc* 2013-14, afl. 2, (261) 335.

²⁶⁵ G. LEVASSEUR en M. ANCEL, *Les délinquants anormaux mentaux*, Parijs, Cujas, 1959, 1.

²⁶⁶ L. BUSSY, *L'altération du discernement: modification de l'article 122-1 du Code Pénal*, 12 november 2014, <https://www.village-justice.com/articles/alteration-discernement,18276.html> (consultatie op 20 maart 2021).

131. Voor een expliciete verduidelijking van de mate van strafvermindering, was het hoe dan ook wachten tot de wet van 2014 betreffende de individualisering van straffen^{267,268}. Door deze wet werd in artikel 122-1 C.P. ingeschreven dat de rechter de straf kan reduceren met één derde van de oorspronkelijke straf (lees: de maximumstraf) en in geval van levenslange gevangenisstraf, tot dertig jaar. Uit de parlementaire debatten van de wet van 2014 zou blijken dat de nieuwe grond van strafvermindering is bedoeld voor zij die net niet ontoerekeningsvatbaar zijn, met name personen van wie het oordeelsvermogen ernstig is aangetast.²⁶⁹ Hier kan de link met 'de ernstige aantasting' in het Belgische systeem worden gelegd. Samengevat kreeg het oorspronkelijke artikel 64 C.P. in 1994 een facelift door het te vervangen door het tot op vandaag nog altijd geldende artikel 122-1 C.P.²⁷⁰ Dit artikel vormt voor Frankrijk het naar Belgisch recht geldende artikel 71 Sw. en luidt thans als volgt:

"N'est pas pénalement responsable la personne qui était atteinte, au moment des faits, d'un trouble psychique ou neuropsychique ayant aboli son discernement ou le contrôle de ses actes."²⁷¹

La personne qui était atteinte, au moment des faits, d'un trouble psychique ou neuropsychique ayant altéré son discernement ou entravé le contrôle de ses actes demeure punissable. Toutefois, la juridiction tient compte de cette circonstance lorsqu'elle détermine la peine et en fixe le régime. Si est encourue une peine privative de liberté, celle-ci est réduite du tiers ou, en cas de crime puni de la réclusion criminelle ou de la détention criminelle à perpétuité, est ramenée à trente ans. La juridiction peut toutefois, par une décision spécialement motivée en matière correctionnelle, décider de ne pas appliquer cette diminution de peine. Lorsque, après avis médical, la juridiction considère que la nature du trouble le justifie, elle s'assure que la peine prononcée permette que le condamné fasse l'objet de soins adaptés à son état."²⁷²

²⁶⁷ Loi n°2014-896 15 augustus 2014 relative à l'individualisation des peines et renforçant l'efficacité des sanctions pénales, JO 17 augustus 2014.

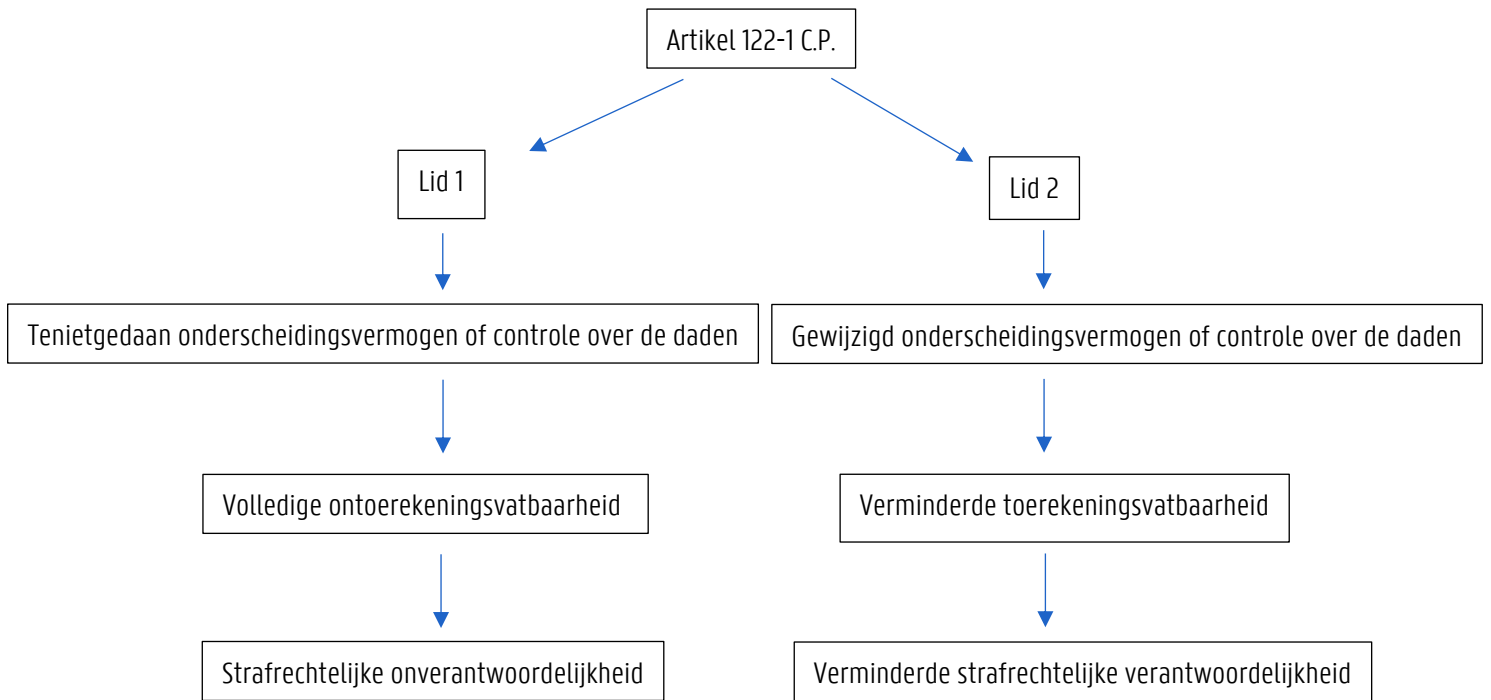
²⁶⁸ Avis 14 oktober 2019 relatif à la prise en charge des personnes détenues atteintes de troubles mentaux, JO 22 november 2019, www.legifrance.gouv.fr/download/pdf?id=3rE5MnUYeoagw2iPfnVKVfxK6n1pl9KoyJlV4aXmJck=.

²⁶⁹ L. BUSSY, *L'altération du discernement: modification de l'article 122-1 du Code Pénal*, 12 november 2014, <https://www.village-justice.com/articles/alteration-discernement,18276.html> (consultatie op 20 maart 2021).

²⁷⁰ Art. 122-1 Code Pénal, 1994; L. GUIGNARD, *Juger la Folie: la folie criminelle devant les Assises au XIXe siècle*, Parijs, Presses universitaires de France, 2010, Hoofdstuk 2, nr. 63; L. GUIGNARD en H. GUILLEMAIN, *Les fous en prison?*, 2 december 2008, https://laviedesidees.fr/IMG/pdf/20081202_fousenprison.pdf (consultatie op 26 februari 2021).

²⁷¹ "Is niet strafrechtelijk verantwoordelijk, de persoon die op het ogenblik van de feiten leed aan een psychische of neuropsychische stoornis die zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden tenietdoet." Een aantal praktische toepassingen van dit eerste lid van de betrokken wetsbepaling kunnen worden gevonden in een aantal Franse arresten. Zie Crim. 31 maart 1999, *Bull.Crim.* 1999, nr. 66; Crim. 6 november 2012, *Bull. Crim.* 2012, 240.

²⁷² "De persoon die op het moment van de feiten leed aan een psychische of neuropsychische stoornis die zijn oordeelsvermogen heeft aangetast of de controle over zijn daden heeft verhindert, blijft strafbaar. De rechtbank houdt echter rekening met deze omstandigheden bij het bepalen van de straf en de modaliteiten. Indien een vrijheidsstraf wordt opgelegd, wordt deze verminderd met één derde of, in geval van een misdrijf waarop een levenslange opsluiting staat, wordt dit teruggebracht tot 30 jaar. De rechtbank kan echter steeds bij een met redenen omklede beslissing in correctionele zaken besluiten deze strafvermindering niet toe te passen. Wanneer de rechtbank

Figuur 8 – Een overzicht van artikel 122-1 Code Pénal

na medisch advies oordeelt dat de geestestoestand het rechtvaardigt, zorgt zij ervoor dat de opgelegde straf het mogelijk maakt de veroordeelde te behandelen in overeenstemming met zijn toestand."

2. HET LOT VAN DE GEESTESTGESTOORDE DELINQUENT

2.1. DE VOLLEDIG ONTOEREKENINGSVATBARE DADER

132. Aanvankelijk was het uitgangspunt ingevolge artikel 64 C.P. de buitenvervolginstelling (*non-lieu*) door de onderzoeksgerechten, dan wel de vrijspraak (*acquittement/relaxe*) door de rechter ten gronde. De ontoerekeningsvatbaar verklaarde geestesgestoorde werd anders gezegd in vrijheid gesteld, waarbij geen enkele mogelijkheid tot strafrechtelijk optreden mogelijk was in hoofde van de strafrechter. Enkel een gedwongen opname – die tot de exclusieve bevoegdheid van de administratie behoorde – werd later ingevoerd met de wet van 1838²⁷³. De vraag tot opname van de geestesgestoorde kon zodoende worden voorgelegd aan de administratie op straffe van bewijs van gevaarlijkheid van de betrokkene voor de publieke veiligheid en/of de veiligheid van personen, waardoor er een soort van onmacht werd gecreëerd in hoofde van de rechter.²⁷⁴ Deze werkwijze botste echter op heel wat kritiek. Zo bijvoorbeeld is het niet de administratieve overheid die het best geschikt is om een oordeel te vellen over de plaatsing van een geesteszieke, maar wel de rechterlijke instantie, die het dossier en de betrokken persoon beter kent. Het gebrek aan juridische controle leek in dit kader dan ook een waar pijnpunt te zijn.²⁷⁵ Bovendien werden zieke misdrijfplegers en 'gewone' zieken door een en dezelfde instantie beoordeeld en kwamen zij in dezelfde instelling terecht.²⁷⁶ Een onderscheid tussen beiden leek niet aan de orde. Om aan deze kritieken het hoofd te bieden, werd deze wet later vervangen door de wet van 1990²⁷⁷, dewelke een artikel wijzigde in de toenmalige Code de la Santé Publique, waardoor de rechterlijke instantie de bevoegdheid kreeg om onverantwoordelijk verklaarde personen aan een beschermingsmaatregel te onderwerpen. Dit omvatte veelal een psychiatrisch gedwongen opname.²⁷⁸

133. Parallel met de invoering van het Strafwetboek van 1994 en het nieuwe artikel 122-1 C.P., ontstond in 2008 een nieuwe wet²⁷⁹, die een aangepaste regeling vooropstelde. Deze wet heeft een nieuwe titel toegevoegd aan het Franse Wetboek van Strafvordering²⁸⁰, met name *'de la procédure et des décisions d'irresponsabilité pénale pour*

²⁷³ Loi n°7443 30 juni 1838 sur les aliénés, *JO* 30 juni 1938.

²⁷⁴ Loi n° 90-527 27 juni 1990 relative aux droits et à la protection des personnes hospitalisées en raison de troubles mentaux et à leurs conditions d'hospitalisation, *JO* 30 juni 1990; Art. 342 e.v. Code de la Santé Publique, *JO* 22 juni 2000.

²⁷⁵ G. LEVASSEUR en M. ANCEL, *Les délinquants anormaux mentaux*, Parijs, Cujas, 1959, 3.

²⁷⁶ S. VANKEERBERGHEN, "Het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip naar Belgisch recht: over de noodzaak aan herdefiniëring en oplossingen uit het buitenland", *Jura Falc.* 2013-14, afl. 2, (261) 328-329.

²⁷⁷ Loi n° 90-527 27 juni 1990 relative aux droits et à la protection des personnes hospitalisées en raison de troubles mentaux et à leurs conditions d'hospitalisation, *JO* 30 juni 1990.

²⁷⁸ F. DESPORTES en F. LE GUNHEC, *Le nouveau droit pénal. 1: Droit pénal général*, Parijs, Economica, 1998, 511.

²⁷⁹ Loi n° 2008-174 25 februari 2008 relative à la rétention de sûreté et à la déclaration d'irresponsabilité pénale pour cause de trouble mental, *JO* 26 februari 2008.

²⁸⁰ Code de Procédure Pénale, *JO* 1 maart 1994.

cause de trouble mental'²⁸¹. Het cruciale artikel inzake het statuut van delinquenten wiens strafrechtelijke verantwoordelijkheid volledig wordt opgeheven, luidt sindsdien als volgt:

"S'il estime que les dispositions du premier alinéa de l'article 122-1 du code pénal sont applicables, le tribunal correctionnel rend un jugement de déclaration d'irresponsabilité pénale pour cause de trouble mental par lequel:

1° Il déclare que la personne a commis les faits qui lui étaient reprochés;

2° Il déclare la personne irresponsable pénalement en raison d'un trouble psychique ou neuropsychique ayant aboli son discernement ou le contrôle de ses actes au moment des faits;

3° Il se prononce sur la responsabilité civile de la personne auteur des faits, conformément à l'article 489-2 du code civil, et statue, s'il y a lieu, sur les demandes de dommages et intérêts formées par la partie civile:

*4° Il prononce, s'il y a lieu, une ou plusieurs des mesures de sûreté prévues au chapitre III du présent titre. Le jugement de déclaration d'irresponsabilité pénale pour cause de trouble mental met fin à la détention provisoire ou au contrôle judiciaire."*²⁸²

Met dit nieuwe artikel wordt zodoende geopperd dat er wel degelijk een vonnis moet worden geveld die tot de strafrechtelijke onverantwoordelijkheid van de geestesstoornis beslist. Een buitenvervolginstelling of vrijspraak *an sich* is dus niet meer aan de orde, aangezien er *in se* wel sprake is van een misdrijf.²⁸³ In puntje 4° van de wetsbepaling wordt bovendien expliciet verwezen naar de mogelijkheid tot het nemen van veiligheidsmaatregelen overeenkomstig hoofdstuk III. Deze maatregelen worden derhalve geregeld in de artikelen 706-135 tot en met 706-140 van het Franse Wetboek van Strafvordering²⁸⁴. Artikel 706-135²⁸⁵ regelt de mogelijkheid tot gedwongen opname in een instelling zoals bedoeld in artikel 3222-1 van de Code de la Santé Publique²⁸⁶, bevolen door de

²⁸¹ Art. 709-119 t.e.m. 709-140 loi n° 2008-174 25 februari 2008 relative à la rétention de sûreté et à la déclaration d'irresponsabilité pénale pour cause de trouble mental, JO26 februari 2008.

²⁸² Art. 706-133 C. pr. Pén, 1994: "Wanneer de strafrechter van oordeel is dat de bepalingen van artikel 122-1, eerste lid C.P. van toepassing zijn, velt hij een vonnis waarbij de persoon niet strafrechtelijk verantwoordelijk wordt verklaard wegens een geestelijke stoornis, waarin: 1° Hij verklaart dat de persoon de feiten waarvan hij beschuldigd wordt, heeft gepleegd; 2° Hij verklaart dat de betrokkene niet strafrechtelijk verantwoordelijk is wegens een psychische of neuropsychologische stoornis die hem op het ogenblik van de feiten het onderscheidingsvermogen of de controle over zijn daden heeft ontnomen; 3° Hij spreekt zich uit over de burgerlijke aansprakelijkheid van degene die de feiten heeft gepleegd, overeenkomstig artikel 489-2 van het Burgerlijk Wetboek, en beslist, in voorkomend geval, over de door de burgerlijke partij ingestelde vorderingen tot schadevergoeding; 4° Hij spreekt, indien nodig, een of meer van de in hoofdstuk III van deze titel bedoelde veiligheidsmaatregelen uit. Het vonnis waarbij de betrokkene niet strafrechtelijk verantwoordelijk wordt verklaard wegens een geestelijke stoornis, maakt een einde aan de voorlopige hechtenis of het gerechtelijk toezicht."

²⁸³ S. VANKEERBERGHEN, "Het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip naar Belgisch recht: over de noodzaak aan herdefiniëring en oplossingen uit het buitenland", *Jura Falc.* 2013-14, afl. 2, (261) 330.

²⁸⁴ Art. 706-135 t.e.m. 706-140 C. pr. Pén, 1994.

²⁸⁵ Art. 706-135 C. pr. Pén, 1994.

²⁸⁶ Art. L. 3222-1 Code de la Santé Publique, JO22 juni 2000.

gerechtelijke autoriteiten volgend op de beslissing tot strafrechtelijke onverantwoordelijkheid. Opdat deze opname kan worden opgelegd, is vereist dat uit psychiatrisch deskundigenonderzoek blijkt dat de betrokkene medische zorgen nodig heeft en dat de veiligheid van andere personen, dan wel de openbare veiligheid op een ernstige wijze wordt aangetast.²⁸⁷ Er dient hierbij nog te worden opgemerkt dat deze gedwongen opname *de facto* dezelfde is als de voorziene mogelijkheid tot administratieve opname overeenkomstig artikel 3213-1 Code de la Santé Publique²⁸⁸. Dit wordt expliciet vermeld in de betrokken wetsbepaling.²⁸⁹ Bij een administratieve opname is het ook mogelijk dat een geestesgestoorde dader in een psychiatrische instelling terecht komt, maar dit kan enkel en alleen worden bevolen door de administratieve overheid en niet door een rechterlijke instantie.²⁹⁰ Bijgevolg vallen geestesgestoorden die geen misdrijf hebben gepleegd, doch een potentieel gevaar kunnen betekenen voor zichzelf of de maatschappij, en geestesgestoorden die wel een misdrijf hebben gepleegd, onder één en dezelfde noemer.²⁹¹

134. Terwijl artikel 122-1 C.P. kan worden gelijkgeschakeld met het Belgische artikel 71 Sw., kan het spiegelbeeld van de interneringswet worden teruggevonden in de wet van 25 februari 2008 die het statuut van de geestesgestoorden naar Frans recht regelt. Toch dient deze spiegeling te worden genuanceerd, vermits van een echte internering geen sprake is. De rechterlijke en administratieve opname worden immers tot op vandaag de dag niet van elkaar gescheiden. Hoewel België ook een tijdlang deze praktijk van gedwongen opname of collocatie voor geestesgestoorde daders heeft gekend, werd deze idee met de interneringswet van 1930 reeds vrij vroeg verlaten. De internering voor geestesgestoorde delinquenten als maatregel op maat kan dan ook als één van de krachtlijnen en troeven van het Belgische systeem worden gezien, aangezien België met haar regeling een grote uitzondering op het Europese toneel vormt.²⁹²

135. Naast de mogelijkheid tot psychiatrische opname, voorziet de wet van 2008 in de mogelijkheid tot het opleggen van bijkomende veiligheidsmaatregelen. Artikel 706-136²⁹³ somt deze maatregelen op, waaronder bijvoorbeeld de schorsing of nietigverklaring van het rijbewijs kan worden begrepen. Ook het verbod om een bepaalde professionele activiteit uit te oefenen, een contactverbod met het slachtoffer, etc. behoren tot de

²⁸⁷ A. BEM, *Les troubles altérant le discernement cause d'atténuation de la responsabilité pénale*, 6 oktober 2015, <https://www.legavox.fr/blog/maitre-anthony-bem/troubles-alterant-discernement-cause-attenuation-18796.htm> (consultatie op 1 april 2021).

²⁸⁸ Art. L. 3213-1 Code de la Santé Publique, JO 22 juni 2000.

²⁸⁹ Art. 706-135 C. pr. Pén, 1994.

²⁹⁰ B. BOULOC, G. STEFANI en G. LEVASSEUR, *Droit pénal général*, Parijs, Dalloz, 2000, 351; Sénat, "L'irresponsabilité pénale des maladies mentales", februari 2004, www.senat.fr/lc/lc132/lc132_mono.html.

²⁹¹ S. VANKEERBERGHEN, "Het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip naar Belgisch recht: over de noodzaak aan herdefiniëring en oplossingen uit het buitenland", *Jura Falc.* 2013-14, afl. 2, (261) 330-331.

²⁹² M. VAN DE KERCHOVE, *Le droit sans peines: aspect de la dépenalisation en Belgique et aux Etats-Unis*, Bruxelles, Facultés universitaires Saint-Louis, 1987, 66-71; Sénat, "L'irresponsabilité pénale des maladies mentales", februari 2004, www.senat.fr/lc/lc132/lc132_mono.html.

²⁹³ Ar. 706-136 C. pr. Pén, 1994.

discretionaire bevoegdheid van de rechtbank. De duur van de maatregel wordt hoe dan ook steeds beperkt. Bovendien wordt in de wetsbepaling bepaald dat de opgelegde maatregelen op geen enkele wijze een belemmering mogen vormen voor de zorg die de betrokkene moet ontvangen. Ook naar Belgisch recht wordt in de interneringswet de mogelijkheid voorzien tot het opleggen van bijkomende veiligheidsmaatregelen. Deze zijn echter veel beperkter dan deze naar Frans recht, daar zij enkel kunnen worden bevolen ten aanzien van daders die feiten op minderjarigen hebben gepleegd, waardoor de maatregelen ook enkel betrekking kunnen hebben op minderjarigen. Zo bijvoorbeeld kan de geestesgestoorde een verbod worden opgelegd om deel uit te maken van een vereniging waarvan de activiteit in hoofdzaak is gericht op minderjarigen.²⁹⁴ In het Franse stelsel wordt meer de focus gelegd op de bescherming van de maatschappij in zijn geheel.

2.2. DE GEDEELTELIJK ONTOEREKENINGSVATBARE DADER

136. Hierboven werd reeds gepreciseerd dat gedeeltelijk geestesgestoorde misdrijfplegers principieel aan een strafvermindering van één derde worden onderworpen (*supra* 78, nr. 131). Maar kunnen zij ook een beschermingsmaatregel genieten? De wet van 2008 regelt immers enkel het lot van delinquenten die gevat worden door artikel 122-1, eerste lid C.P., zijnde de volledig ontoerekeningsvatbaren.

137. In de tekst van artikel 122-1, tweede lid C.P. wordt gepreciseerd dat wanneer de rechter na een medisch advies van oordeel is dat de aard van de aandoening zulks rechtvaardigt, hij erop toeziet dat de opgelegde straf de veroordeelde in staat stelt de verzorging te genieten die bij zijn toestand past. Er wordt echter niet gepreciseerd wat hiermee concreet wordt bedoeld en welke concrete maatregelen kunnen worden genomen. Niettemin bestond de praktijk er sinds de beginne in om aan deze groep van daders eveneens een psychiatrische behandeling op te leggen. Toch heeft de wet van 2014²⁹⁵ – zij het 20 jaar later – hierover duidelijkheid geschept door een nieuw artikel in te voeren in het Franse Wetboek van Strafvordering dat uitdrukkelijk betrekking heeft op de verminderd toerekeningsvatbaren van artikel 122-1, tweede lid C.P.:

“Lorsqu'une personne condamnée dans les circonstances mentionnées au second alinéa de [l'article 122-1 du code pénal](#) n'a pas été condamnée à un suivi socio-judiciaire, le juge de l'application des peines peut ordonner, à la libération de cette personne, si son état le justifie et après avis médical, une obligation de soins pendant une durée qu'il fixe et qui ne peut excéder cinq ans en matière correctionnelle ou dix ans si

²⁹⁴ Art. 17 wet van 5 mei 2014 betreffende de internering van personen, *BS* 9 juli 2014.

²⁹⁵ Loi n°2014-896 15 augustus 2014 relative à l'individualisation des peines et renforçant l'efficacité des sanctions pénales, *JO* 17 augustus 2014.

*les faits commis constituent un crime ou un délit puni de dix ans d'emprisonnement. Le dernier alinéa de l'article 706-136 du présent code est applicable.*²⁹⁶

De betrokkene kan vooreerst een sociaal-juridisch toezicht²⁹⁷ opgelegd krijgen, zijnde een voorwaardelijke invrijheidsstelling of een gerechtelijk toezicht. Wanneer dit niet het geval is, komt het er in de praktijk *de facto* op neer dat gedeeltelijk toerekeningsvatbaren naast hun strafvermindering eveneens in aanmerking komen voor een opgelegde behandeling bevolen door een rechterlijke instantie. Dit kan in de praktijk de vorm aannemen van een strafrechtelijke beperking met een zorg-of behandelingsverplichting, of een voorwaardelijke straf met proeftijd met inbegrip van een zorgverplichting.²⁹⁸ Wanneer een gedwongen opname wordt opgedragen, gebeurt dit eveneens volgens de Code de la Santé Publique.²⁹⁹ Niet onbelangrijk is de vaststelling dat deze maatregelen steeds aan een bepaalde duur zijn onderworpen, waarbij de rechter voor de vastlegging ervan over enige beoordelingsmarge beschikt. Bovendien kan ingevolge de wet van 2008 een '*rétenion de sûreté*' worden opgelegd aan een gedeeltelijk ontoerekeningsvatbare dader, hetgeen kan worden vergeleken met de Belgische terbeschikkingstelling.³⁰⁰ Deze strafaanvullende maatregel uit veiligheidsoverwegingen heeft niettemin een subsidiair karakter en kan enkel en alleen worden bevolen wanneer bovengenoemde beveiligingsmaatregelen niet volstaan.³⁰¹

138. Er kan hierbij nog een belangrijke kanttekening worden gemaakt. In 2009 werd immers een werkgroep opgericht '*sur la prise en charge des personnes atteintes de troubles mentaux ayant commis des infractions*'.³⁰² Hierbij werden een aantal potentiële wijzingen naar voren geschoven. Een interessant voorstel dat werd gedaan, betrof de koppeling van een probatie-uitstel aan de strafvermindering van gedeeltelijk

²⁹⁶ Art. 706-136-1 C. pr. Pén., 1994: "Wanneer een persoon die in de in artikel 122-1, tweede lid C.P. bedoelde omstandigheden is veroordeeld, geen sociaal-gerechtelijk toezicht is opgelegd, kan de rechter die met de tenuitvoerlegging van straffen is belast, bij de invrijheidsstelling van deze persoon, indien zijn toestand dit rechtvaardigt en na medisch advies, een behandeling opleggen voor een door hem te bepalen periode van ten hoogste vijf jaar in strafzaken of tien jaar indien de gepleegde feiten een misdrijf of overtreding vormen waarop tien jaar gevangenisstraf staat. Het laatste lid van artikel 706-136 van dit wetboek is van toepassing."

²⁹⁷ Art. 131-36-1 e.v. Code Pénal, 1994.

²⁹⁸ A. BEM, *Les troubles altérant le discernement cause d'atténuation de la responsabilité pénale*, 6 oktober 2015, <https://www.legavox.fr/blog/maitre-anthony-bem/troubles-alterant-discernement-cause-attenuation-18796.htm> (consultatie op 1 april 2021).

²⁹⁹ Art. 706-136-1, laatste lid, C. pr. Pén., 1994.

³⁰⁰ Art. 706-53-12 C. pr. Pén., 1994.

³⁰¹ S. VANKEERBERGHEN, "Het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip naar Belgisch recht: over de noodzaak aan herdefiniëring en oplossingen uit het buitenland", *Jura Falc.* 2013-14, afl. 2, (261) 340.

³⁰² Sénat, "Rapport d'information fait au nom de la commission des affaires sociales et de la commission des lois constitutionnelles, de législation, du suffrage universel, du Règlement et d'administration générale, par le groupe de travail sur la prise en charge des personnes atteintes de troubles mentaux ayant commis des infractions", 5 mei 2010, session ordinaire de 2009-2010, nr. 434, www.senat.fr/rap/r09-434/r09-4341.pdf, 75-81.

toerekeningsvatbaren. Dit uitstel kon vervolgens worden toegekend op voorwaarde dat een behandeling werd gevolgd. Deze idee werd in 2011 zelfs voorgedragen in een wetsvoorstel, echter is het daar ook bij gebleven.³⁰³

139. Samengevat is de regeling de volgende: een volledig geestesgestoorde dader zal ontoerekeningsvatbaar en dus strafrechtelijk onverantwoordelijk worden verklaard. Bijgevolg zal de betrokkene de vrijspraak genieten, waarna de rechter eventueel nog een beschermingsmaatregel kan bevelen overeenkomstig de wet van 2008. Één van de gebruikelijke maatregelen binnen het arsenaal van de rechter, betreft de mogelijkheid tot het opleggen van een gedwongen opname. Voor gedeeltelijk toerekeningsvatbaren dient voornamelijk te worden gekeken naar artikel 122-1, tweede lid C.P. zelf. Daarin wordt vooropgesteld dat een strafvermindering met één derde het uitgangspunt is, doch niet noodzakelijk toepassing dient te vinden, daar de rechter over een zekere discretionaire bevoegdheid beschikt. Bovendien kan een gepaste verzorgingsmaatregel worden opgelegd, waaronder eveneens een rechterlijke gedwongen opname kan vallen. Ook dit ressorteert onder de beoordelingsmarge van de zetelende rechter, waardoor een psychiatrische opname niet systematisch wordt verbonden aan de verminderde toerekeningsvatbaarheid.

³⁰³ *ibid.*, 75-81.

HOOFDSTUK 3: DE HUIDIGE REGELING MET DE FIGUUR VAN DE VERMINDERDE TOEREKENINGSVATBAARHEID

140. Zoals hierboven reeds uit de doeken gedaan, dient voor de oorsprong van het huidige artikel 71 Sw. te worden teruggekeerd naar artikel 64 C.P. (*supra* 37-38, nr. 69). Beide rechtsstelsels hebben echter een ander verloop gekend, waardoor op heden een wezenlijk verschillend systeem bestaat inzake toerekeningsvatbaarheid. Dit is voornamelijk te wijten aan het feit dat Frankrijk veel langer dan België is blijven vasthangen aan de principes van de klassieke leer. Het sociaal verweer en het positivisme hebben daar pas in de jaren '90 van de vorige eeuw aanleiding gegeven tot enkele interessante wetswijzigingen. Met het Strafwetboek van 1994 werd de figuur van de verminderde toerekeningsvatbaarheid dan ook wettelijk verankerd. Dit betekent dat het Franse stelsel gehoor heeft gegeven aan de juridische fictie van de binaire ontoerekeningsvatbaarheid en geopteerd heeft voor een meer genuanceerde benadering ten aanzien van de toerekeningsvatbaarheid. Een drastische ommezwaai lijkt dit evenwel niet te zijn, daar het *de facto* een uitwerking betekent van de voorheen fungerende praktijk. Het kernartikel 122-1 C.P. wordt sindsdien opgedeeld in twee leden. Het eerste lid handelt over de volledige schuldontbekwaamheid en betreft *in se* een vernieuwde en modernere invulling van het oude artikel 64 C.P. Het tweede lid is dan weer een wettelijke nieuwigheid, vermits een verankering van de verminderde toerekeningsvatbaarheid erin kan worden teruggevonden.³⁰⁴ Bij een verminderde toerekeningsvatbaarheid wordt de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de betrokkene immers slechts deels opgeheven. De strafrechtelijke verantwoordelijkheid zal dus niet verdwijnen, maar de rechter kan wel rekening houden met zijn toestand en kan ervoor opteren een aangepaste straf of modaliteit – en eventueel een beschermingsmaatregel – op te leggen.³⁰⁵

141. Uiteraard dringt de vraag naar de ontleding van de Franse ontoerekeningsvatbaarheid zich op. Bovendien rijst de vraag naar de werking en evaluatie van de verminderde toerekeningsvatbaarheid, daar de integrale incorporatie ervan een potentiële oplossing kan bieden voor de strikte dualiteit naar Belgisch recht. Om dit alles concreet te maken, zal vooreerst het toepassingsgebied van het kernartikel 122-1 C.P. worden belicht. Dit zal gebeuren aan de hand van een analyse van de verschillende componenten van de wetsbepaling. Wat volgt is een blik op zowel de voordelen als de schaduwzijde van de Franse regeling. Bij dit laatste zullen de voornaamste kritieken uit de rechtsleer aan bod komen, alsook enkele bedenkingen en opmerkingen waar ikzelf – en enkele van de respondenten – op gestoten zijn bij het onderzoek, respectievelijk de toelichting van het Franse stelsel.

³⁰⁴ D. BOULEY, C. MASSOUBRE, C. SERRE, F. LANG, L. CHAZOT en P. PELLET, "Les fondements historiques de la responsabilité pénale", *Annales Médico-Psychologiques* 2002, vol. 160, nr. 5-6, (396) 400.

³⁰⁵ A. MOOIJ, "Toerekeningsvatbaarheid en de vraag naar het kwaad", in B-F. KEULEN, G. KNIGGE en H-D. WOLSWIJK (eds.), *Pet af; liber amicorum D.H. de jong*, Nijmegen, Wolf Legal Publishers, 2007, (333) 349.

1. TOEPASSINGSGEBIED

142. Vooreerst wordt in de strafuitsluitingsgrond van artikel 122-1 C.P. gewag gemaakt van 'een psychische of neuropsychische stoornis' ter vervanging van het begrip 'krankzinnigheid' dat in het voormalige artikel 64 C.P. centraal stond. Deze omschrijving lijkt specifiek te zijn dan de naar Belgisch recht bepaalde notie van de 'geestesstoornis'. Niettemin dient de Franse zinsnede ruim te worden geïnterpreteerd, waardoor de 'psychische of neuropsychische stoornis' alle vormen van geestesstoornissen (*aliénation mentale*) omvat indien deze het oordeelsvermogen of de handelingscontrole tenietdoen of aantasten op het ogenblik van de feiten. Doch geeft het artikel weinig duidelijkheid over wat er concreet onder deze formulering dient te worden begrepen en wat de aard van de stoornis moet zijn, waardoor dit in grote mate wordt ingevuld en gekleurd door rechtspraak en rechtsleer.³⁰⁶ Ook het criterium van de 'geestesstoornis' naar Belgisch recht is onduidelijk, vermits er nergens een classificatie of opsomming wordt gegeven van de verschillende 'soorten' geestesstoornis die onder het begrip ressorteren. De situatie is in beide stelsels aldus dezelfde, daar er nergens duidelijkheid wordt geschapen over de concrete invulling en er bijgevolg een zekere mate van rechtsonzekerheid heerst. Dit dient echter niet als iets louter negatiefs te worden beschouwd, aangezien de begrippen hierdoor steeds kunnen worden aangepast aan de evoluerende medische realiteit en de huidige noden van de samenleving, waarbij telkens kan worden beslist om de meest actuele inzichten te laten ressorteren onder de respectievelijke noties.³⁰⁷ Het feit dat de bewoordingen – voornamelijk naar Belgisch recht – vaag zijn en tot rechtsonzekerheid kunnen leiden, weegt niet op tegen de reikwijdte ervan. Dit laatste is een werkelijke noodzaak in het licht van de medische context, waardoor dit ten koste van de rechtszekerheid dient te gebeuren.

143. Ten tweede wordt het beoordelingscriterium – net zoals in artikel 71 Sw. – getoetst op het ogenblik van de feiten.³⁰⁸ In België is er wel nog de interneringswetgeving die het moment van de beoordeling in aanmerking neemt. Naar Frans recht bestaat dit niet en wordt – volgens de letter van de wet – enkel en alleen het moment van de feiten als aanknopingspunt genomen. Wanneer een dader 'gezond' was op het moment van de feiten, doch 'ziek' op het moment van de beoordeling, zal deze niet onder het toepassingsgebied van de ontoerekeningsvatbaarheid vallen en bijgevolg toch aan een bestraffing worden onderworpen. De omgekeerde situatie geldt evenzeer: wanneer een geestesgestoorde 'ziek' is op het moment van de feiten, maar genezen is op

³⁰⁶ J. PRADEL, *Manuel Droit pénal général*, Parijs, Cujas, 2002, 381.

³⁰⁷ K. GOEMAN, *Toerekeningsvatbaarheid: een evoluerend begrip. Hebben we nood aan een visie die dichter aansluit bij de biologische realiteit?*, masterproef Rechten UGent, 2016-2017, https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/349/621/RUG01-002349621_2017_0001_AC.pdf, 41.

³⁰⁸ S. VANKEERBERGHEN, "Het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip naar Belgisch recht: over de noodzaak aan herdefiniëring en oplossingen uit het buitenland", *Jura Falc.* 2013-14, afl. 2, (261) 325.

het moment van de berechting, zal de vrijspraak worden verleend. Deze laatste situatie is eveneens denkbaar naar Belgisch recht. De Franse rechter kan in dat laatste geval evenwel een behandelingscomponent of een andere beschermingsmaatregelen toevoegen aan het vonnis. Het aanknopingspunt van het moment van de feiten lijkt hoe dan ook potentieel tot een onbillijk resultaat te kunnen leiden. Er dient hierbij echter nog een belangrijke kanttekening te worden gemaakt: in het Frans recht wordt immers toch rekening gehouden met de geestesstoornis die zich voordoet na het plegen van het misdrijf. In dat geval komt niet de kwestie van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid boven water, doch staat het strafproces *an sich* ter discussie. Het proces kan immers worden geschorst. Dit betreft een doctrinaire creatie, dewelke reeds in 2007 werd aanvaard door Franse rechtspraak³⁰⁹. Bovendien, wanneer de geestesstoornis optreedt na de veroordeling van de delinquent, staat deze stoornis enkel en alleen de uitvoering van de vrijheidsstraffen in de weg, waardoor de betrokkene als 'alternatief' kan worden opgenomen in een psychiatrische instelling.³¹⁰ Hoewel dergelijke regeling in België niet is uitgewerkt, bestaat wel de interneringswetgeving waarbij het moment van de beoordeling in aanmerking wordt genomen voor het opleggen van een interneringsmaatregel.³¹¹ Bovendien kan een gevangene – althans theoretisch gezien – steeds worden geïnterneerd wanneer zijn toestand dit zou vereisen.³¹² Dergelijke regeling zoals in Frankrijk is mijns inziens dan ook niet vereist.

144. Vervolgens kan de geestesstoornis als grond van niet-toerekeningsvatbaarheid, naar analogie met het Belgische recht, worden ingeroepen ten aanzien van overtredingen.³¹³ Hierdoor komen alle misdrijven potentieel in aanmerking voor een strafuitsluiting. Voor de bijkomende veiligheidsmaatregelen – en dus ook voor een eventuele opname – wordt eenzelfde toepassingsgebied gehanteerd, daar in de betrokken wetsbepalingen telkens wordt verwezen naar artikel 122-1 C.P. Evenwel mag niet uit het oog worden verloren dat er af en toe wel voorwaarden zijn verbonden aan het opleggen van een bepaalde maatregel, zoals bijvoorbeeld de vereiste van gevaar. Toch bestaat er naar Frans recht niet zoiets als een interneringsdrempel, waardoor de draagwijdte van de wetsbepalingen doorgaans als ruim kan worden aangestipt. Deze regeling staat in aanzienlijk contrast met het Belgische systeem, aangezien het toepassingsgebied van de strafwet enerzijds en de interneringswet anderzijds, verschillend is. Pijnpunten qua onderscheiden toepassingsgebied bestaan naar Frans recht derhalve niet, tenminste

³⁰⁹ *In casu* ging het over een beschuldigde verkrachter, die evenwel tijdens het proces een beroerte kreeg, waardoor hij niet meer in staat was zijn rechten van verdediging uit te oefenen. Het proces werd bijgevolg geschorst. Zie Crim. 11 juli 2007, nr. 07-83056, *Bull. Crim.* 2007, nr. 183.

³¹⁰ B. BOULOC, G. STEFANI en G. LEVASSEUR, *Droit pénal général*, Parijs, Dalloz, 2000, 363; S. VANKEERBERGHEN, "Het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip naar Belgisch recht: over de noodzaak aan herdefiniëring en oplossingen uit het buitenland", *Jura Falc.* 2013-14, afl. 2, (261) 325.

³¹¹ Art. 9 wet van 5 mei 2014 betreffende de internering van personen, *BS* 9 juli 2014.

³¹² Art. 77/1 wet van 5 mei 2014 betreffende de internering van personen, *BS* 9 juli 2014.

³¹³ B. BOULOC, G. STEFANI en G. LEVASSEUR, *Droit pénal général*, Parijs, Dalloz, 2000, 351.

niet in de mate zoals dit naar Belgisch recht het geval is. In onderstaande figuren 5 en 6 wordt nogmaals een overzicht geboden van de verschillende elementen die het Franse ontorekeningsvatbaarheidsconcept omvat, alsook de gelijkenissen en verschillen die het vertoont met het naar Belgisch recht geldende artikel 71 Sw. Figuur 7 geeft dan weer een inzicht in de verschillende uitkomstmogelijkheden die naar Frans recht bestaan, met alweer drie opties voor de rechter: een veroordeling, een strafvermindering, of de vrijspraak. De laatste twee genoemde mogelijkheden kunnen eventueel gepaard gaan met een beschermingsmaatregel.

Artikel 122-1 Code Pénal en artikel 71 Strafwetboek
Strafrechtelijke onverantwoordelijkheid
Moment van de feiten
Feitelijke beoordeling <i>in concreto</i>
Alle misdrijven

Figuur 5 – Gelijkenissen tussen de Franse en Belgische geestesstoornis als grond van strafuitsluiting

Artikel 122-1 Code Pénal	Artikel 71 Strafwetboek
Psychische of neuropsychische stoornis	Geestesstoornis
Verminderde toerekeningsvatbaarheid	Zwart-wit verhaal

Figuur 6 – Verschillen tussen de Franse en Belgische geestesstoornis als grond van strafuitsluiting

Moment van de feiten	Moment van de berechting	Beslissing
Toerekeningsvatbaar	Toerekeningsvatbaar	Veroordeling
(Verminderd) Ontoerekeningsvatbaar	Toerekeningsvatbaar	Strafvermindering of vrijspraak met eventueel beschermingsmaatregel
Ontoerekeningsvatbaar	Ontoerekeningsvatbaar	Vrijspraak met eventueel beschermingsmaatregel
Verminderd toerekeningsvatbaar	Verminderd toerekeningsvatbaar	Strafvermindering met eventueel beschermingsmaatregel
Ontoerekeningsvatbaar	Verminderd toerekeningsvatbaar	Vrijspraak met eventueel beschermingsmaatregel
Verminderd toerekeningsvatbaar	Ontoerekeningsvatbaar	Strafvermindering met eventueel beschermingsmaatregel
Toerekeningsvatbaar	(Verminderd) ontoerekeningsvatbaar	Veroordeling, maar eventueel schorsing proces

Figuur 7 – Schematisch overzicht van de verschillende uitkomstmogelijkheden in functie van de Franse wetgeving

2. ZONZIJDEN VAN DE FIGUUR VAN DE VERMINDERDE TOEREKENINGSVATBAARHEID

145. Wat de baten van de wettelijke verankering van de verminderde toerekeningsvatbaarheid betreft, kunnen mijns inziens twee zaken worden aangehaald. Vooreerst wordt vanzelfsprekend rekening gehouden met de biologische en wetenschappelijke realiteit. Zij die met psychiatrische problematieken te kampen hebben, doch niet volledig ontoerekeningsvatbaar worden geacht, komen dan ook niet in een juridisch vacuüm terecht. Deze wettelijke erkenning van een grijze zone op de schaal van de toerekeningsvatbaarheid, betreft zonder twijfel de sterkte van het Franse systeem, aangezien hiermee tegemoet wordt gekomen aan de noden van zowel de maatschappij en justitie, als deze van de gedeeltelijk ontoerekeningsvatbare delinquent.³¹⁴

146. Daarnaast lijkt deze regeling de rechter een ruime beoordelingsvrijheid toe te kennen om rekening te houden met de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de dader.³¹⁵ In de zin van strafindividualisering – waar de wet van 2014³¹⁶ nog meer de focus op tracht te leggen – kan dit als gunstig worden beschouwd. Deze wet van 2014 was dan ook een belangrijke stap vooruit, hetgeen eveneens wordt bevestigd in het Belgisch wetsvoorstel van de experts³¹⁷ dat de opgelegde behandeling vooropstelt. De rechter kan immers – theoretisch gezien – *in concreto* nagaan wie er voor hem staat en waar die het meest baat bij heeft, alsook welke maatregel de maatschappij het meest zal beschermen. Zo bijvoorbeeld kan de rechter, mits bijzondere motivering, beslissen om de strafvermindering niet toe te passen. Ook het arsenaal aan bijkomende beschermingsmaatregelen, waar de behandeling slechts één van is, geeft aan de rechter een middel om zo goed als mogelijk recht te spreken. In Frankrijk wordt de dader aldus minder ‘in hokjes’ geduwd. Er wordt niet aan strikte voorwaarden vastgehouden om een oordeel te vellen. Op die manier wordt de (gedeeltelijk) geestesgestoorde niet automatisch aan een echte internering voor onbepaalde duur onderworpen, maar kan de rechter alle elementen in zijn beoordeling meenemen om vervolgens een *in concreto* oordeel te vellen.

³¹⁴ K. HANOULLE en F. VERBRUGGEN, “Ivorentorenmentaliteit in de kerkers? Het problematisch begrip toerekeningsvatbaarheid” in F. DERUYCK en M. ROZIE, *Liber amicorum Alain De Nauw: het strafrecht bedreven*, Brugge, die Keure, 2011, (319) 332.

³¹⁵ B. BOULOC, G. STEFANI en G. LEVASSEUR, *Droit pénal général*, Parijs, Dalloz, 2000, 352-353.

³¹⁶ Loi n°2014-896 15 augustus 2014 relative à l'individualisation des peines et renforçant l'efficacité des sanctions pénales, J017 augustus 2014.

³¹⁷ Art. 24 wetsvoorstel 55- 1011/001.

3. KEERZIJD VAN DE MEDAILLE: KRITIEKEN EN MOEILIKHEDEN OMTRENT DE FIGUUR VAN DE VERMINDERDE TOEREKENINGSVATBAARHEID

“In het Franse systeem zijn ze ergens halverwege blijven steken.”

- RESPONDENTA

3.1. VANUIT DE FRANSE DOCTRINE

147. Alvorens het Franse systeem te veel te loven, dient een blik te worden geworpen op de kritieken en onvolmaaktheden die gepaard gaan met de figuur van de verminderde toerekeningsvatbaarheid. Hoewel dit concept op het eerste gezicht – en na de uiteenzetting van de voordelen – wellicht wordt gezien als de wenselijke oplossing voor het achterhaalde binaire systeem en de tekortkoming omtrent verminderd toerekeningsvatbaren naar Belgisch recht, dient deze stelling evenwel te worden genuanceerd. De limieten en gebreken ervan dienen immers eveneens met voldoende belang op de voorgrond te worden geplaatst.

148. Een eerste bedenking die door de Franse rechtsleer naar voren wordt geschoven, betreft de vaststelling dat sommige auteurs het artikel 122-1, tweede lid C.P. louter en alleen als een wettelijke inschrijving van de strafindividualisering zien, die de rechter verplicht rekening te houden met de concrete omstandigheden van het misdrijf en de persoonlijkheid van de dader bij de strafbepaling.³¹⁸ Dit werd eveneens bevestigd door het Frans Grondwettelijk Hof (*Conseil Constitutionnel*)³¹⁹ en door verschillende rechterlijke uitspraken³²⁰. In deze zienswijze wordt de wetsbepaling dus als een bevestiging van de strafindividualisering, en niet als een wettelijke grond van strafvermindering, beschouwd. Omwille van het feit dat dit fundamentele principe van strafindividualisering reeds wettelijk verankerd is in artikel 132-24 C.P.³²¹, lijkt deze strekking weinig meerwaarde te vinden in artikel 122-1 C.P. Toch is een uitdrukkelijke herhaling van het principe van de strafindividualisering bij de concrete toepassing van de verminderde toerekeningsvatbaarheid niet geheel overbodig.³²²

149. Vervolgens kan worden vastgesteld dat het in de praktijk vrij tot zeer moeilijk is om een onderscheid te maken tussen de loutere aantasting van het oordeelsvermogen of de handelingscontrole (de verminderde

³¹⁸ S. VANKEERBERGHEN, “Het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip naar Belgisch recht: over de noodzaak aan herdefiniëring en oplossingen uit het buitenland”, *Jura Falc.* 2013-14, afl. 2, (261) 338.

³¹⁹ Cons. Const. 9 augustus 2007, nr. 2007-554.

³²⁰ Crim. 28 januari 1998, *Bull. Crim.* 1998, nr. 34; Crim. 31 maart 1999 *Bull. Crim.* 1999, nr. 66; Crim. 18 februari 2004, *Bull. Crim.* 2004, nr. 46.

³²¹ Art. 132-24 Code Pénal, 1994.

³²² S. VANKEERBERGHEN, “Het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip naar Belgisch recht: over de noodzaak aan herdefiniëring en oplossingen uit het buitenland”, *Jura Falc.* 2013-14, afl. 2, (261) 338.

toerekeningsvatbaarheid) enerzijds en de volledige afwezigheid ervan (volledige ontoerekeningsvatbaarheid) anderzijds. Er ontstaan dan ook wel eens – omwille van 'keuzestress' – botsingen tussen psychiaters, daar de basis voor de beoordeling geen heldere en eenduidige begrippen kent. Bijgevolg creëert dit zogenaamde arbitraire regime potentieel heel wat rechtsonzekerheid, waardoor vanuit verschillende invalshoeken wordt gepleit voor een afschaffing van deze 'willekeurige criteria'.³²³ De inhoud van de noties 'afwezigheid' en 'vermindering' van het 'onderscheidingsvermogen' worden aldus als enorm bediscussieerbaar bevonden, waardoor vaak verschillende deskundigenverslagen worden afgeleverd omtrent één en dezelfde verdachte. Bovendien blijkt dat Franse rechters in de praktijk een verminderde schuldbequaamheid gaan toekennen in geval van twijfel over de situatie van de geestestoestand van de beschuldigde of beklagde op het ogenblik van de feiten.³²⁴ Geregeld wordt het Franse systeem dan ook in vraag gesteld, waarbij de noodzaak aan een hervorming van artikel 122-1 C.P. regelmatig op de voorgrond wordt geplaatst. Franse vonnissen en arresten worden frequent genoeg als 'vergiftigd' bestempeld, en de werkwijze wordt soms als een loterij gezien, met de nodige rechtsonzekerheid als gevolg.³²⁵ De vraag rijst mijns inziens of dit systeem dan wel tegemoetkomt aan de problematiek van de dichotomie van het ontoerekeningsvatbaarheidsconcept en meer nog, of dit niet net voor méér moeilijkheden zorgt. Sommigen pleiten voor objectieve criteria en uitdrukkelijke richtlijnen die de beoordeling zouden vergemakkelijken.³²⁶ Ook in België luidt reeds jaren deze noodkreet naar een algemene en uitdrukkelijke maatstaf om duidelijke grenzen te stellen en meer rechtszekerheid te bieden. Dat de loutere invoering van een glijdende schaal immers een wonderbaarlijk geneesmiddel zou zijn voor dergelijke diepgewortelde problematiek, lijkt misschien wel een tikkeltje naïef te zijn, vermits de problematiek dieper ligt dan dat. Hoe dan ook dient dit knelpunt mijns inziens te worden genuanceerd, daar deze zich eveneens manifesteert op Belgisch niveau en niet zomaar uit de wereld kan worden geholpen. De basis voor deze problematiek, zijnde de moeizame wisselwerking tussen recht en psychiatrie en de medische vertaling van de juridische notie van de toerekeningsvatbaarheid, blijft per slot van rekening bestaan. Merk bovendien nog op dat een nuancering er wel voor kan zorgen dat de rechter minder snel 'een fout oordeel' zal vellen, aangezien de mogelijke uitkomstmogelijkheden dichter bij elkaar aanleunen en niet bestaan uit een radicale '0-1 beoordeling'.

³²³ Sénat, "Rapport d'information fait au nom de la commission des affaires sociales et de la commission des lois constitutionnelles, de législation, du suffrage universel, du Règlement et d'administration générale, par le groupe de travail sur la prise en charge des personnes atteintes de troubles mentaux ayant commis des infractions", 5 mei 2010, session ordinaire de 2009-2010, nr. 434, www.senat.fr/rap/r09-434/r09-4341.pdf, 75.

³²⁴ J. PRADEL, *Manuel Droit pénal général*, Parijs, Cujas, 2002, 418.

³²⁵ P. BOUCHARD, *Irresponsabilité et responsabilité pénales: faut-il reformer l'article 122-1 du Code Pénal Français*, april 2018, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0003448718300726> (consultatie op 15 maart 2021).

³²⁶ S. VANKEERBERGHEN, "Het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip naar Belgisch recht: over de noodzaak aan herdefiniëring en oplossingen uit het buitenland", *Jura Falc.* 2013-14, afl. 2, (261) 333-337.

"Aan de discussie inzake de strafrechtelijke verantwoordelijkheid zal hoe dan ook niet kunnen worden ontsnapt, zelfs niet met de invoering van een glijdende schaal. De rechter zal nog steeds de vraag naar de toerekeningsvatbaarheid moeten beantwoorden. Het blijft ja of nee, met misschien een tussenzone. De vraag hoe het wetenschappelijke luik uiteindelijk juridisch moet worden vertaald, is zonder twijfel onvermijdbaar."

- T. VAN WYNSBERGE

150. In een advies dat kritiek geeft op de vaststelling dat de verminderde toerekeningsvatbaarheid in de praktijk slechts zelden wordt toegepast, wordt tevens opgemerkt dat de Franse psychiatrische wereld een crisis meemaakt op vlak van expertise. Dit zou onder meer te wijten zijn aan het ontoereikend aantal deskundigen met criminologische en strafrechtelijke vaardigheden en de toename van het aantal verzoeken om expertise. De combinatie van deze factoren zou ertoe leiden dat personen wiens geestelijke toestand een medische verzorging en behandeling vereist, in de praktijk vaak worden gedetineerd en dus in de gevangenis terecht komen. Een gelijkaardige vaststelling kan naar Belgisch recht worden gemaakt. Ook om deze reden wordt recentelijk vanuit verschillende invalshoeken gepleit voor een herziening van de Franse bepalingen inzake strafrechtelijke verantwoordelijkheid van personen wiens onderscheidingsvermogen is aangetast of opgeheven, teneinde de rechter in staat te stellen een beter inzicht te krijgen in de geestestoestand van een beschuldigde of beklaagde. Uit dit advies blijkt dan ook dat de praktijk – ondanks de ruimte voor schakering – zeker en vast niet zo efficiënt verloopt.³²⁷

151. Zoals reeds ter sprake kwam, wordt de strafvermindering bovendien in functie van de aantasting van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid toegepast, zonder expliciet rekening te houden met de sociale gevaarlijkheid van de delinquent en zonder hieraan automatisch een genezingscomponent te koppelen. De rechter kan uiteraard steeds beslissen om dergelijke factoren mee te nemen in zijn beoordeling, alsook om een behandeling op te leggen, doch is hij daar niet wettelijk toe verplicht. Hoewel naar Belgisch recht slechts een sterk verminderde toerekeningsvatbaarheid wordt erkend in artikel 9 van de interneringswet, wordt wel veel belang gehecht aan het gevaarscriterium en recidiverisico, alsook aan de genezings- en behandelingscomponent. Dit lijkt dan ook een belangrijke lacune te vormen binnen het Frans recht, waardoor kan worden gesteld dat België op haar beurt het Franse stelsel voor is op dit vlak.³²⁸

³²⁷ Avis 14 oktober 2019 relatif à la prise en charge des personnes détenues atteintes de troubles mentaux, JO 22 november 2019, www.legifrance.gouv.fr/download/pdf?id=3rE5MnUYeoagw2iPfnVKVfxK6n1pI9KoyJIV4aXmJck=; L. GUIGNARD en H. GUILLEMAIN, *Les fous en prison?*, 2 december 2008, https://laviedesidees.fr/IMG/pdf/20081202_fousenprison.pdf (consultatie op 26 februari 2021).

³²⁸ S. VANKEERBERGHEN, "Het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip naar Belgisch recht: over de noodzaak aan herdefiniëring en oplossingen uit het buitenland", *Jura Falc.* 2013-14, afl. 2, (261) 333-337.

152. Bovendien werd vroeger vaak geoordeeld dat de gedeeltelijk geestesgestoorden wel degelijk een gevaar kunnen betekenen voor de maatschappij, waardoor zij zwaardere straffen opgelegd kregen met het oog op de bescherming van de maatschappij en steeds meer geestesgestoorden in de gevangenis terecht kwamen. Dit werd eveneens vastgesteld in statistieken, die aantonen dat verminderd toerekeningsvatbaren *de facto* aan een strafverzwaring werden onderworpen. Deze paradox werd ook wel omschreven als *'demi-fou égale double peine'*.³²⁹ De wettelijke verankering van de verminderde toerekeningsvatbaarheid, die in beginsel een grond van strafvermindering had moeten vormen, werd in de praktijk dus omgezet in een verzwarende omstandigheid, waardoor de rechters vaak een zwaardere straf – en dus een hogere gevangenisstraf – oplegden. Bijgevolg steeg het aantal geesteszieken in de gevangenissen, wat volledig contradictorisch was met de oorspronkelijke inzet.³³⁰ Deze langdurige – of langere – opsluiting van geestesgestoorden kan een nefast effect hebben en kan de toestand van de betrokkene alleen maar naar beneden halen, daar deze enerzijds geen gepaste verzorging en behandeling krijgen, en een 'besmetting' van deze minder geestelijk bedeelden anderzijds niet uitgesloten is.³³¹ De redenen voor deze overbestrafing? Vooreerst de ruime beoordelingsmarge die artikel 122-1 C.P. creëerde door te stellen dat 'de rechter hoe dan ook rekening houdt met deze omstandigheid bij het opleggen van de straf en de modaliteiten'. Ten tweede leek deze paradoxale stelling zijn ingang te hebben gevonden door het menselijk instinct dat tracht zichzelf – en dus ook de samenleving – te beschermen tegen het kwade. Daders die verantwoordelijk worden geacht maar toch aan een geestesstoornis lijden, worden als extra gevaarlijk beschouwd, vermits zij sneller het risico lopen om opnieuw in de fout te gaan. Zij beschikken immers niet over een volledig ontwikkeld denkvermogen. In 2014³³² werd echter een nieuwe zinsnede toegevoegd, met name de wettelijke inschrijving van de strafvermindering met één derde, waardoor de beoordelingsmarge van de rechter gedeeltelijk werd beperkt en hiermee gedeeltelijk tegemoet werd gekomen aan de kritieken van overpenalisering en willekeur.³³³ De rechter dient op vandaag de dag dan ook principieel de objectieve maatstaf van een strafvermindering met één derde te hanteren, tenzij hij op grond van een bijzondere motivering anders beslist. Hij beschikt dus nog steeds over een beoordelingsmarge, zij het in mindere mate. Er kan immers nog steeds worden beslist om een straf van twee derde of hoger op te leggen, bijvoorbeeld omdat de gevaarlijkheid van de dader te hoog wordt geacht of omdat de geestesziekte niet als een (aanzienlijke) oorzaak van de daad wordt gezien, waardoor er met andere woorden geen of onvoldoende causaal

³²⁹ J. PARIS, *Le traitement juridique du trouble mental. Essai sur les rapports entre Droit et Psychiatrie*, Doctoraatsthesis Université Grenoble Alpes, 13 mei 2019, 439.

³³⁰ J-L. SENON, en C. MANZANERA, "Réflexion sur les fondements du débat et des critiques actuels sur l'expertise psychiatrique pénale", *Annales Médico-Psychologiques* 2006, Vol. 164, nr. 10, (818) 819.

³³¹ Sénat, "La responsabilité pénale des personnes atteintes de trouble mentaux", [http://prison.eu.org/IMG/pdf/Synthese - Rapport du Senat_r09-434 - Prison et troubles mentaux Comment remedier aux derives du systeme francais.pdf](http://prison.eu.org/IMG/pdf/Synthese_-_Rapport_du_Senat_r09-434_-_Prison_et_troubles_mentaux_Comment_remedier_aux_derives_du_systeme_francais.pdf).

³³² Loi n°2014-896 15 augustus 2014 relative à l'individualisation des peines et renforçant l'efficacité des sanctions pénales, J017 augustus 2014.

³³³ J. PARIS, *Le traitement juridique du trouble mental. Essai sur les rapports entre Droit et Psychiatrie*, Doctoraatsthesis Université Grenoble Alpes, 13 mei 2019, 443.

verband bestaat tussen de ziekte en het misdrijf. Ook een lagere straf is steeds mogelijk. In dergelijke gevallen dient de rechter zijn beslissing wel te motiveren met een bijzondere beschikking.³³⁴ Deze problematiek leek één van de meest fundamentele te zijn als het gaat over de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van geestesgestoorde delinquenten naar Frans recht.³³⁵ Dit is dan ook een belangrijke reden geweest voor België om snel afstand te doen van een eventuele analoge invoering naar Frans recht.³³⁶ De wetswijziging van 2014 en de daarmee gepaard gaande uitdrukkelijke inschrijving van de strafvermindering, was niettemin een grote stap voorwaarts in deze problematiek van overpenalisering.

153. BOULOUC, STEFANI EN LEVASSEUR vatten het Franse systeem samen als 'een ongelukkig apparaat'. Zij merken eveneens op dat de oorspronkelijke inzet, zijnde een strafvermindering en dus een onderwerping aan verkorte gevangenisstraffen, evenmin een geschikte piste is. Een verkorte gevangenisstraf beslaat immers noch een ontmoedigingsfactor, noch een curatieve factor, en kan zelfs een vorm van gevaar betekenen voor de betrokkene. Het beoogt immers allesbehalve de genezing van de dader en kan deze zelfs 'besmetten' om strafbare gedragingen te stellen door invloeden van andere delinquenten. Zij kunnen per slot van rekening als een 'zwakker slachtoffer' worden aanzien voor recidive, daar hun toestand in een mum van tijd kan veranderen.³³⁷ Dit is volgens hen volstrekt contradictorisch. Bovendien merkt BEKAERT in zijn werk van 1965 reeds op dat deze gehele werkwijze *de facto* paradoxaal is: hoe minder de mens zich namelijk kan bedwingen, hoe gevaarlijker voor de maatschappij, doch hoe lager de straf.³³⁸

³³⁴ L. BUSSY, *L'altération du discernement: modification de l'article 122-1 du Code Pénal*, 12 november 2014, <https://www.village-justice.com/articles/alteration-discernement,18276.html> (consultatie op 20 maart 2021).

³³⁵ J-L. SENON, *Troubles psychiques et réponses pénales*, 2008, <https://journals.openedition.org/champpenal/77> (consultatie op 18 maart 2021)

³³⁶ S. VANKEERBERGHEN, "Het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip naar Belgisch recht: over de noodzaak aan herdefiniëring en oplossingen uit het buitenland", *Jura Falc.* 2013-14, afl. 2, (261) 335-336.

³³⁷ B. BOULOUC, G. STEFANI en G. LEVASSEUR, *Droit pénal général*, Parijs, Dalloz, 2000, 353.

³³⁸ H. BEKAERT, *Handboek voor studie en praktijk van het Belgisch strafrecht*, Antwerpen, Uitgeverij Ontwikkeling, 1965, 283.

3.2. VANUIT HET STANDPUNT VAN DE ONDERZOEKER

154. Een eerste bedenking die ik mij maak bij het analyseren van het Franse stelsel, betreft de strafvermindering van één derde zoals ingeschreven in artikel 122-1 C.P. Waarom één derde? De grijze schaal is naar mijn mening beperkt, daar elke verminderd toerekeningsvatbare zich automatisch op 'dezelfde' grijze schaal bevindt en dus slechts onder één mogelijkheid valt. Dit dient echter te worden genuanceerd, omdat de rechter wel anders kan beslissen mits bijzondere motivering.

155. Daarnaast kan nog een technische opmerkingen worden gemaakt omtrent de principiële strafvermindering van één derde. Aangezien een straf van dertig jaar principieel zal worden gereduceerd tot twintig jaar, worden de gedeeltelijk toerekeningsvatbaren *de facto* geacht meer bij de verantwoordelijkheid aan te leunen dan bij de onverantwoordelijkheid. Om het naar het Belgische stelsel te vertalen: 'licht verminderd toerekeningsvatbaren'. Toch volgt uit de parlementaire debatten dat de strafvermindering tot doel heeft daders te vatten die quasi-ontoerekeningsvatbaar zijn (*supra* 78, nr. 131), waardoor de geest en uitvoering van de wet op gespannen voet staan. De rechter heeft zeer eenvoudig gesteld dus drie mogelijkheden: toerekeningsvatbaar en bestraffing, ontoerekeningsvatbaarheid en de vrijspraak en gedeeltelijke toerekeningsvatbaarheid en een strafvermindering van één derde. Hoewel het Franse stelsel aldus als genuanceerd kan worden beschouwd – en alleszins meer dan het Belgische stelsel – lijkt er bij nader inzien toch weinig ruimte te zijn voor nuance.

156. Bovendien kan hieraan nog een belangrijke bemerking worden toegevoegd. De meerderheid van de geïnterviewde respondenten profileerde bij de discussie over het Belgische stelsel steeds de noodzaak aan een behandeling. Dit is huns inziens fundamenteel en dient in België meer aandacht te krijgen met het oog op strafindividualisering van een geestesgestoorde die feiten pleegt. Dit kan bijgevolg worden omgezet naar een kritiek op het Franse systeem, vermits daar vanuit een andere premisse wordt vertrokken. Hoewel er reeds een aantal belangrijke stappen vooruit zijn gezet, krijgt de betrokkene nog steeds geen principiële behandeling en verzorging. Het kan, maar het is niet de regel. De nadruk wordt wezenlijk gelegd op de verminderde strafrechtelijke verantwoordelijkheid en dus ook op een vermindering van de straf. De vraag of het Franse uitgangspunt wel het correcte is, kan mijns inziens inderdaad terecht worden gesteld.

“Mijn grootste zorg bij systemen met een glijdende schaal, en dit kan ik niet genoeg benadrukken, is dat er bij de invoering van dergelijke systemen zeer repressief wordt opgetreden en dat er dan terzijde nog een stukje behandeling wordt bijgeplakt. Dan kan de vraag worden gesteld hoe de persoon in kwestie zijn of haar behandeling doormaakt, hoe gemotiveerd die is om die behandeling te volgen. Want dat laatste is wel heel belangrijk met het oog op genezing en behandeling.”

- T. VAN WYNSBERGE

“Heel het systeem legt onvoldoende de focus op de zorg, en dat is net het grootste pijnpunt.”

- K. AUDENAERT

157. Er dient vervolgens nog te worden aangehaald dat in Frankrijk sinds de Code Pénal van 1994 enkel wordt gewerkt met maximumstraffen. Bijgevolg beschikken de rechters hoe dan ook over een ruime beoordelingsbevoegdheid, daar hun toemetingsvrijheid enkel wettelijk wordt begrensd door de op het misdrijf gestelde maximumstraf, en in bepaalde gevallen door een absoluut minimum. Het is zodoende aan de rechter om een gepast oordeel te vellen, waarbij bijvoorbeeld rekening kan worden gehouden met verzachtende omstandigheden en strafverminderende gronden zoals de geestesstoornis.³³⁹ Naar mijn mening zorgt ook dit voor een bedenking bij het Franse systeem. Het is immers denkbaar dat de rechter de verminderd toerekeningsvatbare dader sowieso een lagere straf wou opleggen, doch met inachtneming van de strafvermindering van één derde op dezelfde strafmaat uitkomt. Op die manier wordt er op fictieve wijze rekening gehouden met de verminderde toerekeningsvatbaarheid. Toch mag er mijns inziens niet te streng en wantrouwig worden gekeken naar de Franse rechtspraktijk. Rechters zijn immers hoogopgeleide, gekwalificeerde juristen, die weten wat ze doen en die steeds trachten recht te spreken op maat. In die optiek mag dan ook niet te veel belang worden gehecht aan dit punt van kritiek.

158. *“Rechtsonzekerheid lijkt hier zeker niet mis. Dan wordt het bijna het pleidooi van een advocaat om er toch maar een ziekte in te krijgen. Er kan dan maar niet lang genoeg worden gezocht en diegene die het meest geld heeft, kan de meeste experts vragen om uiteindelijk aan te tonen dat de betrokkene toch een beetje gek was op het moment van de feiten, om vervolgens die strafvermindering opgelegd te krijgen. Dat is compleet absurd.”*

- K. AUDENAERT

³³⁹ I. VERDUYN, “Het culpa-in-causabeginsel in rechtsvergelijkend perspectief met Nederland en Frankrijk”, *MC*2018, (80) 107.

Een terechte opmerking van Professor Audenaert. Door de verminderde toerekeningsvatbaarheid automatisch te koppelen aan een strafvermindering, is het inderdaad niet ondenkbaar dat geestestoestanden voortdurend worden ingeroepen met als doel de strafvermindering toegekend te krijgen. De vraag is dan natuurlijk waar de rechter de grens trekt, wat zal worden aanvaard, en wat niet.

159. Overigens kunnen de Franse beschermingsmaatregelen slechts voor bepaalde duur worden opgelegd, inclusief de opname (*supra* 82-83, nr. 135 en 83-84, nr. 137). Dit doet bij mij vraagtekens rijzen, want hoe kan nu op voorhand worden bepaald wanneer een behandeling zijn nut heeft bewezen, en een verbetering voor zowel de betrokkene als voor de maatschappij betekent? Dat de Belgische interneringsmaatregel van onbepaalde duur is, is mijns inziens veel logischer en effectiever. Tot slot kan nogmaals worden beklemtoond dat er geen sprake is van een interneringswet, maar dat een dispaaraat geheel van wetten het statuut van de (gedeeltelijk) geestesgestoorde dader vorm heeft gegeven. Bijgevolg worden daders met een psychiatrische problematiek die feiten hebben gepleegd, *de facto* op dezelfde wijze behandeld als personen met een psychiatrische problematiek die geen feiten hebben gepleegd. Zij hebben op dit ogenblik nog geen volledig autonoom statuut weten te verwerven, een praktijk die in België werd verlaten met de interneringswet van 1930. De afwezigheid van een afzonderlijke en gepaste beschermingsmaatregel kan mijns inziens dan ook worden gezien als een zwakte van het Franse systeem, hetgeen kan worden omgezet naar een pluspunt van het Belgische stelsel. Zo verwijst PRADEL, een Franse gezaghebbende auteur, in zijn werk naar de Belgische interneringswetgeving als schoolvoorbeeld.³⁴⁰

“Forensische zorg is ook responsabiliseren en kijken naar de schuld. Het zorgcircuit forensisch is helemaal anders dan het zorgcircuit klinisch. Daar moet echt wel een onderscheid worden gemaakt en Frankrijk is dan ook achtergesteld op dit punt.”

- K. AUDENAERT

³⁴⁰ J. PRADEL, *Manuel Droit pénal général*, Parijs, Cujas, 2002, 312.

DEEL 3: EINDBALANS

160. In dit laatste deel van deze scriptie wordt, zoals de titel reeds aangeeft, een eindbalans opgemaakt. Zodoende wordt een eindoordeel geveld door het Frans en Belgische systeem naast elkaar te leggen (**hoofdstuk 1**), om vervolgens een aantal geschikte en valabele aanbevelingen te doen in de richting van een systeem dat op minder limieten en gebreken botst (**hoofdstuk 2**). In dit laatste hoofdstuk worden vooreerst de reeds gangbare alternatieven en voorstellen kort toegelicht, om vervolgens vanuit het standpunt van de onderzoeker een aanzet te geven richting een aanpak die op minder problemen stuit.

HOOFDSTUK 1: EEN BOCHT VAN 180 GRADEN RICHTING DE VERMINDERDE TOEREKENINGSVATBAARHEID

161. Nu beide rechtssystemen aan een grondige analyse werden onderworpen, dringt een uiteindelijke beoordeling zich op. Dat het tijd is voor meer gradatie en nuance in de wetgeving teneinde tegemoet te komen aan de realiteit van het menselijk brein, valt niet tegen te spreken. De vraag rijst of Frankrijk hier als schoolvoorbeeld kan dienen voor België. Is een bocht van 180 graden richting de figuur van de verminderde toerekeningsvatbaar een potentiële mogelijkheid om te evolueren naar een systeem met meer nuance, of niet?

162. Het is duidelijk dat het Franse systeem de vraag naar de tweedeling van de ontoerekeningsvatbaarheid beantwoordt, doch een aantal nieuwe vragen oproept. Een les die mijns inziens ongetwijfeld kan worden getrokken uit de uiteenzetting van het Franse systeem, betreft het feit dat de loutere invoering van een wettelijk onderscheid tussen volledige ontoerekeningsvatbaarheid enerzijds en verminderde toerekeningsvatbaarheid anderzijds onvoldoende is. Zo bijvoorbeeld klinkt de noodkreet naar objectieve en expliciete richtlijnen voor de beoordeling van de vraag naar schuldbequaamheid luider en luider.³⁴¹ Bovendien lijkt een aangepast bestraffingskader een centrale rol te vervullen binnen deze problematiek, aangezien dit fundamenteel is vanuit het grondbeginsel van het schuldstrafrecht. Het gaat niet zozeer om het theoretische onderscheid dat moet worden gemaakt, maar wel om de praktische weerslag ervan. Wat gebeurt er met een misdrijfpleger *in concreto*? Krijgt hij een bestraffing of maatregel volgens zijn noden en deze van de samenleving? Zowel het Franse als Belgische stelsel lijken, zoals de mankementen en kritieken weergeven, op dit punt te kort te schieten.

³⁴¹ H. BEKAERT, *Handboek voor studie en praktijk van het Belgisch strafrecht*, Antwerpen, Uitgeverij Ontwikkeling, 1965, 347.

163. Na deze analyse lijkt een blinde overname van het Franse systeem mijns inziens dan ook niet opportuun. Het zou bovendien voor een groot deel een loutere terugkeer inhouden naar de voormalige – en bovendien verworpen – praetoriaanse rechtspraktijk van de toepassing van verzachtende omstandigheden op de partieel toerekeningsvatbaren (*supra* 41-42, nrs. 77-79). Zoals vermeld, was België sneller onder invloed van de principes van het sociaal verweer, waardoor er sneller komaf werd gemaakt met het toepassen van verzachtende omstandigheden op gedeeltelijke geestesgestoorden. Dit leek immers allesbehalve te stroken met de realiteit – en bijgevolg moeilijk te operationaliseren in de praktijk – aangezien het *de facto* neerkomt op een strafvermindering voor daders die niettemin een gevaar kunnen betekenen voor de maatschappij en voor zichzelf.³⁴² Daarenboven kent het Belgische systeem een belangrijk pluspunt in vergelijking met het Franse stelsel, met name het bestaan van een afzonderlijke interneringswetgeving, waardoor ontoerekeningsvatbaren een autonome en transparante rechtspositie hebben weten te verwerven. In Frankrijk is de situatie minder ontwikkeld en bovendien gecompliceerder. Niet alleen dienen verschillende artikelen naast elkaar te worden gelegd om de rechtspositie van ontoerekeningsvatbaren te weten te komen, ook een spreiding over verschillende wetten heen is aan de orde, waardoor het soms aanvoelt als een puzzel die moeilijk kan worden gelegd.

“Ik zie geen voordeel in het Franse recht met die kleine schakering, want het is eigenlijk de verouderde techniek van de verzachtende omstandigheden die daar wordt geïntroduceerd.”

- K. AUDENAERT

164. Hier dient nog een essentiële kanttekening bij te worden gemaakt: terwijl de theorie tussen Frankrijk en België ongetwijfeld ver van elkaar verwijderd ligt, is het praktische verschil genuanceerder. De Belgische praktijk lijkt per slot van rekening een oplossing te hebben gezocht voor het zwart-wit verhaal van de toerekeningsvatbaarheid en de daarmee gepaard gaande lacune waar gedeeltelijk of verminderd toerekeningsvatbaren in terecht komen (*supra* 64-65, nr. 111). In dat opzicht kunnen er wel argumenten worden gevonden om deze praktijk, analoog met het Franse stelsel, wettelijk te verankeren. Vandaag is het immers een louter rechtsgeleerde creatie, waardoor praktijkjuristen bij de toepassing ervan geen enkele steun kunnen vinden in een juridische grondslag, hetgeen de rechtszekerheid en coherentie absoluut niet bevordert.

“Een wettelijke verankering van de verminderde toerekeningsvatbaarheid, zou de thans geldende praktijk hoe dan ook makkelijker afdwingbaar maken en zou voor meer rechtszekerheid en consistentie zorgen.”

- N. VAN EECKHAUT

³⁴² S. VANKEERBERGHEN, “Het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip naar Belgisch recht: over de noodzaak aan herdefiniëring en oplossingen uit het buitenland”, *Jura Falc.* 2013-14, afl. 2, (261) 344-345.

HOOFDSTUK 2: ALTERNATIEVEN EN AANBEVELINGEN

1. VANUIT DE LITERATUUR

165. Noch de Franse, noch de Belgische aanpak (zowel theorie als praktijk), lijken – gelet op de reeds uiteengezette gebreken en knelpunten – het prototype te omvatten van hoe een systeem inzake toerekeningsvatbaarheid eruit moet zien. Er lijken betere alternatieven voorhanden. De vraag stelt zich wat dan wel kan worden gezien als een wenselijk alternatief, rekening houdend met de aandachtspunten waarop werd gestoten doorheen dit onderzoek. Hoe dan ook dient te worden begrepen dat de ontoerekeningsvatbaarheid onvermijdelijk gepaard gaat met moeilijkheden, zodat enige rechtsonzekerheid nooit volledig uit te sluiten valt. Niettegenstaande kan er worden getracht een regeling uit te werken die op minder problematieken stoot.³⁴³

“Er moet worden begrepen dat er niet één waarheid zit in al deze systemen. Elk systeem heeft zijn voor- en nadelen.”

- T. VAN WYNSBERGE

1.1. HET PLEIDOOI VAN DE GERECHTSPSYCHIATER

“We moeten in het juridische zeker voor een stuk tegemoetkomen aan dat wat het wetenschappelijke naar voren schuift”

- T. VAN WYNSBERGE

166. Het uitwerken van een algemene en uitdrukkelijke maatstaf, waardoor zowel medici als juristen aan de hand van criteria een oordeel kunnen vellen, is volgens gerechtspychiaters³⁴⁴ een eerste cruciale stap om het spanningsveld tussen recht en psychiatrie aan te pakken. Op vandaag de dag is het immers zo dat iedere gerechtsdeskundige bij het toerekeningsvatbaarheidsoordeel een eigen set aan criteria uitwerkt en toepast. Hierdoor zal de ene gerechtspychiater in bepaalde gevallen steeds tot de ontoerekeningsvatbaarheid besluiten, terwijl dit voor zijn collega anders kan zijn. De keuze van een specifiek forensisch psychiater kan aldus bepalend zijn voor de uitspraak van het proces.³⁴⁵ Ook het Franse stelsel stoot op deze problematiek (*supra* 93, nr. 143). Mochten er eenvormige en objectieve medische maatstaven zijn die zoveel als mogelijk kunnen worden vertaald

³⁴³ K. HANOULLE, *Internering en toerekeningsvatbaarheid*, Antwerpen, Intersentia, 2018, 510.

³⁴⁴ O.a. VRT NIEUWS, “Dossier-internering: waar staat België? Inge, hoofdarts van FPC Antwerpen: we denken nog te vaak in hokjes”, 27 april 2018, www.vrt.be/vrtnews/nl/2018/04/25/inge--hoofdarts-van-fpc-antwerpen--we-denken-nog-te-vaak-in-hok/.

³⁴⁵ S. CASTERMAN, *Internering van geestestoede delinquenten*, masterproef Rechten UGent, 2011-2012, https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/891/901/RUG01-001891901_2012_0001_AC.pdf, 182 p.

naar het juridische, dan zou het voor de psychiatrische wereld eenvoudiger zijn om een beslissing te nemen en een beschuldigde of beklagde op de schaal tussen zwart en wit te plaatsen. Makkelijk gezegd natuurlijk. Want hoe kan het netelige menselijk brein nu worden omgezet in een beoordelingsmaatstaf? Volgens gerechtspsychiater Audenaert is dit ongetwijfeld mogelijk, maar gebeurt het gewoon niet. De nodige wetenschappelijke kennis en moderne methodes om via intelligente systemen tot een adequate oplossing te komen zijn er, zo meent hij. Criteria en maatstaven zouden ongetwijfeld een belangrijk hulpmiddel bieden bij de beoordeling van de toerekeningsvatbaarheid, waardoor dit gehele concept meer werkbaar kan worden gemaakt en de ouderwetse praktijk achterwege kan worden gelaten.³⁴⁶ Op die manier zou gemakkelijker – en meer consistent – tot een sluitend oordeel over de toerekeningsvatbaarheid kunnen worden gekomen, en zou deels tegemoet worden gekomen aan de basis van de problematiek, zijnde de stroeve wisselwerking tussen recht en wetenschap. Bij een gebrek hieraan, blijft een beoordeling over de toerekeningsvatbaarheid een zware opgave, gradaties of niet. Mijns inziens zou dergelijke regeling stellig de consistentie en rechtszekerheid van het strafrechtstelsel ten goede komen, doch mag niet worden vergeten dat de invoering hiervan hoogstwaarschijnlijk aanleiding zal geven tot nieuwe discussies en onenigheden. Bovendien zou dit een uitgebreid wetenschappelijk onderzoek vereisen, waardoor enige politieke moed een noodzakelijke vereiste is om dergelijk systeem op poten te zetten.

“Het zou enorm helpen als er meer nuance wordt ingevoerd in de wetgeving. Er zou daarbij moeten worden gewerkt met subvragen aan de hand van criteria, waarbij via een algoritme wordt uitgekomen op een bepaald percentage van toerekeningsvatbaarheid dat vervolgens kan worden voorgelegd aan de rechter. Op die manier zouden geestesgestoorden aan de hand van duidelijke criteria kunnen worden ingedeeld in duidelijke categorieën. Als ik kijk naar mijn praktijk en de problematieken waar wij op stuiten, dan is dit de ideale oplossing die heel wat problemen uit de praktijk weg zou werken.”

- K. AUDENAERT

167. Door de internering te beschouwen als een strafaanvullende maatregel of sanctie die onafhankelijk van de uitgesproken straf wordt opgelegd, kan volgens sommigen een gepaste bestraffing worden gekoppeld aan de verminderde toerekeningsvatbaarheid. Niettegenstaande de combinatie van een straf en een beveiligingsmaatregel mogelijk is voor twee verschillende feiten, is dit niet mogelijk voor eenzelfde feit. Hoewel Belgische rechtsgeleerden niet happig lijken te zijn op dergelijk alternatief³⁴⁷, zijn gerechtspsychiaters hier helemaal voor te vinden. Op die manier kan een nuancering worden vertaald naar een celstraf voor het toerekeningsvatbare deel en een internering voor het ontoerekeningsvatbare deel, hetgeen evenzeer conform het

³⁴⁶ D. LEESTMANS, “Men geeft ons meer expertise dan we hebben”, *Juristenkrant* 2013, nr. 270, (8) 8.

³⁴⁷ P. COSYNS, S. KOECK en R. VERELLEN, “De justitiabele met een psychische stoornis in Vlaanderen”, *Tijdschrift voor Psychiatrie* 2008, Jubileumnummer 1959-2008, (13) 63.

beginsel van het schuldstrafrecht is. Hierdoor zouden de genuanceerde en gedetailleerde medische verslagen uitmonden in een correcter juridisch oordeel en niet in een of-of uitspraak.³⁴⁸

“Geef iemand eerst een behandeling. Als die niet werkt of als de betrokkene herhaaldelijk afhaakt, kan de behandeling worden omgezet in een strafmaatregel. Begin dus eerst met een geïnterneerd statuut en enkel in nood moet worden gekozen voor een gevangenisstraf. Op die manier zal de discussie van de ontoerekeningsvatbaarheid en de gerechtspychiaters veel minder relevant worden. Dan zullen wij ons als psychiater kunnen focussen op datgene waar we echt goed in zijn, datgene waar we voor opgeleid zijn, namelijk het uitwerken van een zorgplan. Bovendien is dergelijke werkwijze veel objectiever dan het maken van die zwart-wit beoordeling. Het zou ook gewoon veel beter kaderen binnen het toekomstige strafrecht en het overlegmodel waarnaar het strafrechtelijk systeem aan het evolueren is.”

- K. AUDENAERT

“Het lijkt mij niet opportuun om naar een systeem te gaan met enerzijds een bestraffing en anderzijds een internering. Men moet kiezen voor het een of het ander.”

- T. VAN WYNSBERGE

168. Tot slot stelt forensisch psychiater Inge Jeandarme in een interview aan de VRT dat behandeling echt werkt en dat het risico op recidive hierdoor wordt verkleind. Ze haalt hierbij aan dat de vraag naar toerekeningsvatbaarheid over een oneigenlijke discussie gaat, en dat de zwart-wit kwestie veel te arbitrair is. Wanneer helt de grijze zone meer over naar het een of het andere? Het systeem vertrekt volgens haar vanuit de verkeerde premisse. Er moet worden gekeken naar de persoon *in concreto*, om vervolgens te beslissen waar de maatschappij en de beklagde of beschuldigde het meeste baat bij heeft.³⁴⁹ De focus zou aldus meer moeten worden gelegd op strafindividualisering. Op die manier kan de rechter rechtspreken op maat en de psychische problemen van de betrokkene telkens *in concreto* aftoetsen. Respondent A kan zich in dergelijke visie vinden en stelt voor om in eerste instantie te kijken welke feiten gepleegd zijn en welke kwalificatie daaraan wordt gegeven. Vervolgens kan de vraag worden gesteld hoe de samenleving er in dat concrete geval dient mee om te gaan. Het is immers niet logisch dat mensen met psychologische problematieken vaak schuldbequaam worden geacht en zwaar worden gestraft, maar toch niet worden behandeld. Deze opvattingen stellen aldus de strafindividualisering als uitgangspunt voorop.

³⁴⁸ DE STANDAARD, “Toerekeningsvatbaarheid is geen zwart-witverhaal”, 18 juli 2019, www.standaard.be/cnt/dmf20190717_04514918.

³⁴⁹ VRT NIEUWS, “Dossier-internerig: waar staat België? Inge, hoofdarts van FPC Antwerpen: we denken nog te vaak in hokjes”, 27 april 2018, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2018/04/25/inge--hoofdarts-van-fpc-antwerpen---we-denken-nog-te-vaak-in-hok/>.

“De mogelijkheid moet worden gegeven aan justitie, aan de rechters, om de juiste maatregel te nemen ten aanzien van de persoon die het misdrijf heeft gepleegd. Waarom zou de juistheid van de maatregel afhankelijk zijn van het statuut waarin je de persoon steekt? Wat is daar nu de logica achter?”

“Als je mij vraagt welke straf ik zou opleggen aan verminderd toerekeningsvatbaren, dan kan ik daar niet op antwoorden. Dat is afhankelijk van zoveel individuele factoren die voor elke zaak anders zijn. Dus geef de mogelijkheid aan rechters om meer strafindividualisering toe te passen en maak daar conform het legaliteitsbeginsel een aantal wettelijke criteria aan vast, zoals de zwaarte van het misdrijf. Dit zou voor mij als rechter het ideale systeem vormen.”

- RESPONDENT A

1.2. VOORSTELLEN VAN ENKELE JURISTEN

169. Volgens VANKEERBERGHEN is de introductie van de Franse figuur van de verminderde toerekeningsvatbaarheid een mogelijke piste, mits een andere weg qua bestraffing wordt gevolgd. De auteur stelt voor om de strafvermindering te vervangen door een – al dan niet gedeeltelijk – probatie-uitstel, met als voorwaarde dat de betrokkene een intensieve psychiatrische behandeling volgt.³⁵⁰ Op die manier zou de focus meer komen te liggen op de behandelingscomponent en veel minder op de strafrechtelijke verantwoordelijkheid en dus de bestraffing van gedeeltelijk geestesgestoorden. Dit voorstel ligt in lijn met het Franse wetsvoorstel dat echter nooit wet is geworden (*supra* 84-85, nr. 138).

170. HANOULLE EN VERBRUGGEN stellen dan weer voor om elke dader van een als misdrijf omschreven gepleegd feit, op initieel dezelfde wijze te bestraffen, waardoor de aanvankelijk complexe vraag naar de toerekeningsvatbaarheid van de betrokkene wordt 'genegeerd'. Nadien zou de strafuitvoeringsrechtbank de sanctie kunnen moduleren in functie van de noden van de individuele delinquent. Het is dus pas later dat de vraag naar strafrechtelijke verantwoordelijkheid op de voorgrond zou komen. Op die manier kan achteraf de nodige tijd worden genomen om de geestestoestand van de misdrijfpleger te beoordelen, waardoor de rechter dus niet van meet af aan een definitieve keuze moet maken tussen het een of het ander, zijnde internering of gevangenisstraf. Een keuze die in de praktijk vaak moeilijk te maken is. Dat de rechters op vandaag vaak een oordeel vellen op basis van een zeer beperkt inzicht in de geestestoestand van de betrokkene en de behandelbaarheid ervan, is immers realiteit.³⁵¹

³⁵⁰ S. VANKEERBERGHEN, "Het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip naar Belgisch recht: over de noodzaak aan herdefiniëring en oplossingen uit het buitenland", *Jura Falc.* 2013-14, afl. 2, (261) 344-345.

³⁵¹ K. HANOULLE en F. VERBRUGGEN, "Ivorentorenmentaliteit in de kerkers? Het problematisch begrip toerekeningsvatbaarheid" in F. DERUYCK en M. ROZIE, *Liber amicorum Alain De Nauw: het strafrecht bedreven*, Brugge, die Keure, 2011, (319) 330 en 333.

2. VAN DE ONDERZOEKER

2.1. AUTONOME PROBATIESTRAF

171. Dat het huidige strafrecht al veel kan, valt niet te betwisten. In het voorstel om te werken aan de hand van probatie-uitstel voor zij die niet onder de internering vallen (*supra* 105, nr. 168), wordt gebruik gemaakt van het vigerende bestraffingskader dat de rechter ter beschikking heeft. Een autonome probatiestraf, die mogelijk is gemaakt met een wet van 2014³⁵² die op 1 mei 2016 in werking is getreden, is mijns inziens een nog meer geschikt alternatief voor verminderd toerekeningsvatbaren. Concreet legt de autonome probatiestraf de focus op de sociale re-integratie van de betrokkene, de bestrijding van recidive, en de aanpak van het psychosociaal probleem dat aan het misdrijf ten gronde ligt.³⁵³ Hoewel dergelijke regeling in wezen een straf betreft, kan deze derhalve worden ingevuld door een geïndividualiseerde behandeling op te leggen, waardoor de bestraffing *sensu stricto* naar de achtergrond verdwijnt. De betrokkene wordt aldus geresponsabiliseerd door het opleggen van een straf. Niettemin wordt de aard van de problematiek aangepakt door een behandeling naar voren te schuiven, waardoor de weg naar de zorg wordt geopend en de opsluiting in de gevangenis wordt vermeden. Op die manier wordt tegemoet gekomen aan de noodkreten van de gerechtspychiaters en de zorgwereld, die pleiten voor meer focus op de verzorgings- en behandelingscomponent, ook voor zij die niet onder de internering vallen en zij die slechts verminderd toerekeningsvatbaar zijn. Wanneer de betrokkene weigert een behandeling te volgen, dan wel niet of slecht meewerkt, kan de probatie evenwel worden herroepen en kan nog steeds een gevangenisstraf worden opgelegd. Dat een verminderd toerekeningsvatbare een probatiestraf – ingevuld als een behandeling – opgelegd krijgt, is reeds denkbaar in de praktijk. Praktijkjuristen zoeken immers naar een oplossing voor zij die in een juridische leemte terechtkomen (*supra* 64-65, nr. 111), waarbij de probatie-maatregel reeds tot het huidige straffenarsenaal van de rechter behoort. Door dit wettelijk in te schrijven voor hen die gedeeltelijk toerekeningsvatbaar zijn, kan rechtszekerheid en rechtvaardigheid worden nagestreefd.

“Met het huidige arsenaal dat op vandaag de dag bestaat, kunnen we al een heel eind verder. Door probatie kan er bijvoorbeeld perfect een combinatie van een behandeling en straf worden opgelegd.”

- K. AUDENAERT

172. Bij het op tafel leggen van een alternatief in de zoektocht naar een meer geschikte en rechtvaardige regeling, dient echter steeds in het achterhoofd te worden gehouden dat er voldoende middelen en mensen ter

³⁵² Wet van 10 april 2014 tot invoering van de probatie als autonome straf in het Strafwetboek en tot wijziging van het Wetboek van strafvordering en de wet van 29 juni 1964 betreffende de opschorting, het uitstel en de probatie, *BS* 19 juni 2014.

³⁵³ Verslag namens de commissie voor de justitie van 4 maart 2014, *Parl.St.* Kamer 2013-14, nr. 3274/005.

beschikking moeten zijn om het alternatief werkbaar te maken. Ook in deze zienswijze is enig realisme dus op zijn plaats, want wie zal die zorg garanderen? Waar zal die zorg worden aangeboden? En hoe zal dit allemaal worden gefinancierd? Er is nu al een serieus tekort aan behandelingsplaatsen, werkrachten, en middelen binnen de zorgwereld. Als hier nog eens een hoop daders met een psychiatrische problematiek aan wordt toegevoegd (lees: de gedeeltelijk toerekeningsvatbaren), door de focus volledig op de probatie te leggen, wordt de uitdaging om alles in goede banen te leiden mijns inziens te groot. Uit de huidige praktijk blijkt immers dat de toegang tot de geestelijke gezondheidszorg voor forensische patiënten die dergelijke maatregel krijgen opgelegd, reeds zeer problematisch is. Het zorgaanbod is te gering.³⁵⁴ Op papier is dergelijk alternatief dus mooi, doch rijst de vraag of de praktijk toelaat dit effectief om te zetten naar realiteit.

“Als we de behandeling werkelijk zo naar voren willen schuiven en dit prioriteit maken bij de verminderd toerekeningsvatbaren, dan moet er een fundamentele wijziging komen in het gezondheidsbeleid. Het is nu al een ramp. Er is nu al te weinig plaats in psychiatrische instellingen, in het FPC enzovoort. Daar nog eens een hele categorie aan misdadigers bijsteken, dat gaat niet.

- N. VAN EECKHAUT

“Men moet veel meer investeren in geestelijke zorg. Ook ten aanzien van delinquenten en ten aanzien van zij die in de gevangenis terechtkomen.”

- T. VAN WYNSBERGE

2.2. ANALOGIE MET JEUGDSTRAFRECHT: POSITIEF PROJECT

173. Misschien moet er eens worden teruggekeerd naar de basis van de ontoerekeningsvatbaarheid. Reeds sinds de Romeinse periode wordt immers erkend dat zowel geestesgestoorden als minderjarigen aan het strafrecht dienen te worden onttrokken (*supra* 35, nr. 64). Zij krijgen reeds eeuwenlang een andere bejegening dan delinquenten die wel over volledige controle beschikken, en wel het onderscheid tussen goed en kwaad vatten. Dat de huidige wijze van omgang met (gedeeltelijk) geestesgestoorde daders niet voldoet aan de noden van justitie, en evenmin aan de realiteit, is reeds duidelijk gebleken uit dit werkstuk. Kan de manier waarop wordt omgesprongen met minderjarige criminelen dan geen oplossing bieden voor de gebrekkige realiteit omtrent de bejegening van verminderd toerekeningsvatbaren?

³⁵⁴ H. HEIMANS, “Zal een beperking van de internering een betere zorg garanderen?”, *Orde van de dag* 2016, afl. 74, (12) 17.

174. Sinds 1 september 2019 vormt een Vlaams decreet³⁵⁵ de basis voor de reactie op een delict dat wordt gepleegd door minderjarigen, waarbij de strafrechtelijke verantwoordelijkheid en responsabilisering van de minderjarige een centrale rol krijgt toebedeeld.³⁵⁶ Die responsabilisering wordt vertaald naar maatregelen die kunnen worden genomen als 'reactie' op de gepleegde feiten. Het 'positief project' is in dit kader fundamenteel. De minderjarige wordt hierbij aangemoedigd en uitgedaagd om verantwoordelijkheid op te nemen door zelf een nuttig en adequaat voorstel aan te reiken als oplossing voor het begane onrecht. De idee is dat het initiatief van de minderjarige dient te komen, waarbij verschillende vormen van maatregelen kunnen worden voorgedragen. Zo bijvoorbeeld kan een taak worden uitgevoerd, of kan de minderjarige deelnemen aan een programma of leerproject. Andere mogelijke maatregelen zijn het schrijven van een brief aan het slachtoffer, een gemeenschapsdienst, of het volgen van een opleiding. Het is telkens een reactie die gericht is op het herstel van de door de minderjarige berokkende schade, alsook op de bevordering van de re-integratie in de maatschappij. Wanneer de voorwaarden worden nageleefd, is de reactie op het onrecht voldaan en wordt de straf als het ware opgeschort. Deze werkwijze zorgt voor een gepaste sanctionering van deze kwetsbare groep van delinquenten. Zij worden geresponsabiliseerd, maar worden tegelijkertijd 'zachter' behandeld door een maatregel te koppelen aan de gepleegde feiten. Dit zou – zoals de naam zelf al aangeeft – een positief effect moeten hebben op jeugddelinquenten.

“Wanneer we worden geconfronteerd met verminderd toerekeningsvatbaren, moeten die ook nog steeds worden geresponsabiliseerd, want het is en blijft iemand die wel voor een stuk weet waar hij mee bezig is, en dat moet ook in rekening worden genomen.”

- N. VAN EEKCHAUT

175. In dergelijke zienswijze wordt de behandelingscomponent *sensu stricto* volledig terzijde geschoven, waardoor deze aanbeveling mijns inziens op niet veel bijstand van gerechtspsychiaters zal kunnen rekenen. Ook ik ben de mening toegedaan dat een behandeling prioriteit moet zijn, zelfs bij de gedeeltelijk toerekeningsvatbaren. Toch moet dit haalbaar zijn, hetgeen met de huidige situatie in België niet echt het geval lijkt te zijn. Er zijn nog steeds geïnterneerden die zich in gevangnissen bevinden, omdat er nu eenmaal geen plaats is in psychiatrische instellingen. Met dit in het achterhoofd, lijkt deze laatste aanbeveling een potentieel werkbaar alternatief. Toch dient ook in deze zienswijze gewag te worden gemaakt van de noodzaak aan voldoende middelen. Zij die aan dergelijke maatregel worden onderworpen verdienen immers evenzeer een volwaardige opvolging. Bovendien

³⁵⁵ Decreet van 15 februari 2019 betreffende het Jeugddelinquentierecht, *BS*26 april 2019.

³⁵⁶ E. GOEDSEELS en I. RAVIER, “Recente ontwikkelingen in het Belgische jeugdrecht”, *Justitie en veiligheid* 2020, afl. 15, (1) 12.

moeten zij ergens terecht kunnen om hun maatregel uit te voeren. Hoe dan ook lijkt het mij beter dan een loutere strafvermindering, zoals naar Frans recht het geval is, daar bij deze werkwijze veel meer de focus wordt gelegd op de dader en de gepleegde feiten *in concreto*, en een juiste balans met de strafrechtelijke verantwoordelijkheid kan worden gezocht.

176. Hoewel dit uitgangspunt een potentiële bron van inspiratie kan bieden om het statuut van de verminderd toerekeningsvatbaren te regelen, dient men er zich – naar mijn mening – toch van te behoeden dat er nog steeds een onderscheid moet worden gemaakt tussen maatregelen van opvoeding voor minderjarigen, en maatregelen van genezing en behandeling voor geestesgestoorden. Terwijl beide groepen *de facto* onder dezelfde noemer worden gecatalogeerd (gronden van ontoerekeningsvatbaarheid), is hun toestand hoe dan ook verschillend en kunnen zij mijns inziens niet volledig worden gelijkgeschakeld.

BESLUIT

177. Deze masterproef werd geschreven vanuit het onbegrip en de nieuwsgierigheid naar de vele discussies en moeilijkheden die tot op heden bestaan omtrent geestesgestoorde delinquenten. De centrale vraag doorheen dit onderzoek luidde welke cruciale knelpunten zich situeren op het niveau van het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip. Aansluitend daarbij werd onderzocht of de huidige Belgische wetgeving zijn maximale evolutie heeft doorstaan en de actuele regeling de meest wenselijke is, of dat een aanpassing wenselijk is met het oog op een meer praktijk-realistische invulling en of Frankrijk hier als schoolvoorbeeld kan dienen om gehoor te geven aan de alsmaar stijgende aandacht voor een glijdende schaal van toerekeningsvatbaarheid. Het vraagstuk naar de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van een geestesgestoorde misdrijfpleger lijkt hoe dan ook complexer te zijn dan de huidige regeling doet uitschijnen.

178. Reeds bij de oriëntering van de geestesstoornis binnen de misdrijfstructuur duiken de eerste moeilijkheden op. Ook een reis doorheen de geschiedenis toont aan dat de geestesstoornis nooit een eenvoudige materie is geweest. Dat de ontoerekeningsvatbaarheid een concept is dat rechtsonzekerheid met zich meebrengt, werd zodoende meermaals bewezen doorheen deze masterproef. De gerechtspychiaters dienen nu eenmaal een juridisch concept te beoordelen op grond van medische verslagen. Hoewel zij aangeven dit niet te kunnen, doen ze het toch, want dat wordt nu eenmaal van hen verwacht. Een groot deel van deze discussie en moeilijkheden, is te wijten aan het dichotome karakter van het toerekeningsvatbaarheidsconcept, zoals het tot op heden naar Belgisch recht wordt ingevuld. Hoewel de ambitieuze beleidsplannen van Koen Geens een aantal jaar geleden hier en daar lieten weergalmen dat een mogelijke revolutie in de lift zat en een aanpassing van het toerekeningsvatbaarheidsbegrip hoog op de agenda stond, werden deze verwachtingen intussen niet volledig ingevuld. Terwijl in artikel 71 Sw. nog steeds een strikte dualiteit wordt gehanteerd, is in artikel 9 interneringswet sinds de reparatiewet wel een soort van graduele benadering binnengeslopen, vermits geestesgestoorden met een 'ernstige aantasting van het oordeelsvermogen' eveneens aan een internering kunnen worden onderworpen. Of deze wijziging in de praktijk veel effect heeft, valt echter te betwijfelen, daar het *de facto* gaat over zij die 'quasi'-ontoerekeningsvatbaar of 'sterk verminderd' toerekeningsvatbaar zijn. Bovendien blijft hun behandeling identiek aan die van de volledig ontoerekeningsvatbaren, waardoor zij vanuit punitief oogpunt principieel worden gelijkgeschakeld, en de dichotomie op dat vlak dus behouden blijft. Bijgevolg blijft het zwart-wit verhaal, spijs deze poging tot erkenning van verminderd toerekeningsvatbaren, in grote mate behouden.

179. Het valt mijns inziens te betreuren dat de Belgische wetgever nog steeds de kans niet heeft gegrepen om het dichotome ontoerekeningsvatbaarheidsconcept – na al die jaren – te verlaten, en een meer sluitende regeling in voege te brengen. Door de huidige regeling komen per slot van rekening heel wat misdrijfplegers – en dan voornamelijk de gedeeltelijk geestesgestoorden – in een juridische lacune terecht. Hoewel dergelijke invoering zowel tijd en inzet alsook middelen zal kosten, is het zeker niet onhaalbaar. Het bestaande systeem is nu eenmaal achterhaald, en te rigide. Het strookt niet met de realiteit en het moderne strafrecht dat meer aandacht wenst te schenken aan strafindividualisering. Het lijkt duidelijk: een meer doorgevoerde nuancering van het systeem omtrent de geestesstoornis is echt aan de orde, hetgeen eveneens werd bevestigd door de respondenten. Van een afgebakend onderscheid tussen volledig en gedeeltelijk ontoerekeningsvatbaren is immers geen sprake, van een op hun toestand aangepaste bestraffing evenmin. Dit onderscheid is in Frankrijk wel wettelijk verankerd door expliciet de figuur van de verminderde toerekeningsvatbaarheid te introduceren in het Strafwetboek. Het gezichtsveld verruimen door een blik te werpen op de werking van deze figuur, leek dan ook opportuun met het oog op een eventuele analoge implementatie naar Belgisch recht.

180. Niettegenstaande dat ik aanvankelijk streng was voor het Belgische binaire systeem en uitgelaten over het Franse systeem, diende dit laatste enthousiasme bij nader onderzoek te worden gereduceerd, met de nodige teleurstelling van dien. Ook het Franse systeem is immers, hoewel de figuur van de verminderde toerekeningsvatbaarheid reeds enkele jaren zijn ingang heeft gevonden, allesbehalve onfeilbaar. Ondanks de vaststelling dat deze rechtsfiguur beter aansluit bij de (medische) realiteit, waardoor principieel een geschikter oordeel kan worden geveld over de toerekeningsvatbaarheid, is deze absoluut niet vrij van kritieken en gebreken. Er wordt namelijk niet voorzien in een aangepaste bestraffing, daar een strafvermindering bij deze categorie van verminderd toerekeningsvatbare daders het uitgangspunt vormt. Mijns inziens gaan beiden hand in hand, en kan onmogelijk een goed systeem tot stand komen indien wel het onderscheid tussen volledig en gedeeltelijk ontoerekeningsvatbaren wordt erkend, doch niet in een aangepaste bestraffing wordt voorzien. Toch is enige ruimte voor nuance vereist: een behandeling – of andere maatregelen – kunnen steeds door de rechter worden opgelegd, waarbij de behandelingscomponent de laatste jaren meer en meer aandacht kreeg. Desondanks blijft de Franse regeling op te veel moeilijkheden stuiten om tot een blinde overname naar Belgisch recht over te gaan.

181. Na dit onderzoek lijkt de ideale invulling van het toerekeningsvatbaarheidsbegrip, dat alle problemen en knelpunten wegwerkt, meer en meer een utopie te zijn. Toch mag de hoop niet worden opgegeven, en werden enkele valabele aanbevelingen gedaan richting een beter systeem. Vooreerst werd aangegeven dat vanuit psychiatrische invalshoek wordt gepleit om een nieuw systeem op poten te zetten, waarbij aan de hand van criteria tot een bepaald percentage van toerekeningsvatbaarheid zou worden gekomen. Op die manier kan het onderscheid

tussen verschillende gradaties van toerekeningsvatbaarheid op een wetenschappelijk onderbouwde manier worden geïncorporeerd in de wetgeving. Ook het Franse stelsel toont aan dat dergelijk pleidooi terecht is. Het debat omtrent de indeling in de ene of de andere categorie kan immers niet worden weggewerkt door een louter wettelijke verankering, aangezien de problematiek ruimer is dan dat. Het vergt echter een moedige ziel om een beleid uit te stippelen waarvan de vruchten niet geplukt zullen worden binnen de lopende legislatuur, doch een lange termijnvisie met een grondig juridisch en wetenschappelijk onderzoek aan de basis legt.

182. Wat de bejegening van de verminderd toerekeningsvatbare daders betreft, werden vanuit de doctrine reeds een aantal voorstellen op tafel gelegd. Hoewel elk van de aanbevelingen verschillend is, valt er min of meer een lijn te trekken binnen de verschillende gedachtegedangen: strafindividualisering, waarbij de verzorgings- en behandelingscomponent te allen tijde moet worden vooropgesteld. De 'opgelegde behandeling' in het wetsvoorstel van de experts lijkt eveneens deze zienswijze te volgen. Dergelijke visie is inderdaad terecht, doch mag de responsabiliseringscomponent evenmin uit het oog worden verloren. Een autonome probatiestraf, waarbij de betrokkene tegelijk wordt gestraft én behandeld, is derhalve wenselijk. Toch dient realistisch te worden gebleven, en lijkt een volledige inzet op de behandeling voor zij die gedeeltelijk toerekeningsvatbaar zijn niet haalbaar in het huidige zorglandschap van België, vermits er nu reeds een chronisch tekort aan plaatsen, werkkrachten, en middelen blijkt te zijn. Maar misschien moet het niet zo ver worden gezocht, en kan er eenvoudigweg worden teruggekoppeld naar de andere component van de ontoerekeningsvatbaarheid die het begrip tweeledig maakt, zijnde de minderjarigheid, en kan daar inspiratie worden opgedaan om een analoog voorstel uit te werken voor geestesgestoorden. Aan de hand van 'het positief project' worden minderjarigen aangezet om zelf verantwoordelijkheid op te nemen voor hun daden. Zij worden bijgevolg geresponsabiliseerd, maar tegelijk op een geïndividualiseerde en zachte manier behandeld door de onderwerping aan alternatieve maatregelen. Bij het uitwerken van dergelijk alternatief dient er naar mijn mening steeds in het achterhoofd te worden gehouden dat er *in se* wel een onderscheid moet worden gemaakt tussen minderjarigen, die een maatregel van opvoeding vereisen, en geestesgestoorden, die een maatregel van zorg en behandeling behoeven.

183. De kwestie van de (on)toerekeningsvatbaarheid blijft hoe dan ook een moeilijk vraagstuk, en zoals reeds gezegd: een perfecte regeling is volgens mij niet haalbaar. Iedere aanbeveling lijkt tot nog toe vatbaar voor enige vorm van kritiek. Toch moet de problematiek hoog op de agenda komen, want het huidige systeem is allesbehalve verzadigd en er is meer dan voldoende ruimte voor verbetering, waarbij niettemin toegevingen zullen moeten worden gedaan. Om af te sluiten met de woorden van Professor Audenaert: *"Het is zó een fundamentele vraag, want er wordt beslist over de toekomst van niet alleen de patiënt, maar ook van de samenleving. En toch wordt er te weinig aandacht aan besteed. Dat is zo immens jammer."*

BIBLIOGRAFIE

WETGEVING

BELGIË

Wet van 18 juni 1850 op de behandeling van de krankzinnigen, *BS*21 juni 1850.

Wet van 4 oktober 1867 op de verzachtende omstandigheden, *BS*5 oktober 1867.

Strafwetboek, *BS*15 oktober 1867.

Wet van 9 april 1930 tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen, gewoontemisdadigers en plegers van bepaalde seksuele strafbare feiten, *BS*1 januari 1931.

Wet van 1 juli 1964 tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen, gewoontemisdadigers en plegers van bepaalde seksuele strafbare feiten, *BS*17 juli 1964.

Wet van 8 april 1965 betreffende de jeugdbescherming, het ten laste nemen van minderjarigen die een als misdrijf omschreven feit hebben gepleegd en het herstel van de door dit feit veroorzaakte schade, *BS*1 januari 1966.

Wet van 28 december 1973 op de behandeling van geesteszieken, *BS*31 december 1973.

Wet van 26 juni 1990 betreffende de bescherming van de persoon met een geestesziekte, *BS*27 juni 1990.

Wet van 17 mei 2006 betreffende de externe positie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, *BS*1 september 2007.

Wet van 21 april 2007 betreffende de internering van personen met een geestesstoornis, *BS*13 juli 2007.

Wet van 10 april 2014 tot invoering van de probatie als autonome straf in het Strafwetboek en tot wijziging van het Wetboek van strafvordering en de wet van 29 juni 1964 betreffende de opschorting, het uitstel en de probatie, *BS* 19 juni 2014.

Wet van 5 mei 2014 betreffende de internering van personen, *BS*9 juli 2014.

Wet van 19 december 2014 houdende diverse bepalingen betreffende Justitie, *BS*29 december 2014.

Wet van 4 mei 2016 houdende internering en diverse bepalingen inzake Justitie (Potpourri III), *BS*13 mei 2016.

Decreet van 15 februari 2019 betreffende het Jeugddelinquentierecht, *BS*26 april 2019.

FRANKRIJK

Code Pénal, *J023* februari 1810.

Code Pénal, *J01* maart 1994.

Code de Procédure Pénale, *J01* maart 1994.

Code de la Santé Publique, *J022* juni 2000.

Loi 25 juni 1824 contenant diverses modifications au Code Pénal.

Loi 28 april 1832 contenant des modifications au Code Pénal et au Code d'instruction Criminelle.

Loi n°7443 30 juni 1838 sur les aliénés, *J030* juni 1938.

Loi n° 90-527 27 juni 1990 relative aux droits et à la protection des personnes hospitalisées en raison de troubles mentaux et à leurs conditions d'hospitalisation, *J030* juni 1990.

Loi n° 2008- 174 25 februari 2008 relative à la rétention de sûreté et à la déclaration d'irresponsabilité pénale pour cause de trouble mental, *J026* februari 2008.

Loi n°2014-896 15 augustus 2014 relative à l'individualisation des peines et renforçant l'efficacité des sanctions pénales, *J017* augustus 2014.

Circulaire du Garde des Sceaux Chaumié van 12 december 1905.

VOORBEREIDENDE DOCUMENTEN

BELGIË

Wetsontwerp betreffende de internering van personen die lijden aan een geestesstoornis, *Parl.St.* Kamer 2006 – 07, nr. 2841/1.

Verslag namens de commissie voor de justitie van 4 maart 2014, *Parl.St.* Kamer 2013-14, nr. 3274/005.

Beleidsverklaring 3 december 2014, *Parl.St.* Kamer 2014-15, nr. 54- 0020/018 (K. GEENS).

Vr. en Antw. Senaat 2014-15, Vr. nr. 6-298, 5 december 2014 (B. ANCIAUX).

Wetsontwerp houdende internering en diverse bepalingen betreffende justitie, *Parl.St.* Kamer 2015 – 16, nr. 1590/001.

VERBRUGGEN, F. en HANOULLE, K., Nota bij het wetsontwerp houdende wijzigingen van de wet van 5 mei 2014 inzake internering: beperking toepassingsgebied internering, 2016.

Verslag over het wetsontwerp van 18 januari 2016 houdende internering en diverse bepalingen inzake justitie, *Parl.St.* Kamer 2015-16, nr. 1590/006.

Adv.RvS, nr. 60.893/3 bij het voorontwerp van Strafwetboek – Boek I, *BS27* maart 2017.

Wetsvoorstel tot invoering van een nieuw Strafwetboek - Boek 1 en 2, *Parl.St.* Kamer 2018-19, nr. 54- 3651/001.

Wetsvoorstel tot invoering van een nieuw Strafwetboek – Boek 1 en 2, *Parl.St.* Kamer 2019, nr. 55-0417/001.

Wetsvoorstel tot instelling van een nieuw Strafwetboek - Boek 1 en Boek 2 , *Parl.St.* Kamer, 2019-2020, nr. 55-1011/001.

FRANKRIJK

Sénat, “L’irresponsabilité pénale des maladies mentaux”, februari 2004, www.senat.fr/lc/lc132/lc132_mono.html.

Sénat, “Rapport d’information fait au nom de la commission des affaires sociales et de la commission des lois constitutionnelles, de législation, du suffrage universel, du Règlement et d’administration générale, par le groupe de travail sur la prise en charge des personnes atteintes de troubles mentaux ayant commis des infractions”, 5 mei 2010, session ordinaire de 2009-2010, nr. 434, www.senat.fr/rap/r09-434/r09-4341.pdf, 120.

Sénat, “L’irresponsabilité pénale: débat organisé à la demande du groupe Union Centriste”, 18 februari 2020, www.senat.fr/basile/visio.do?id=s20200218_13&idtable=s20200218_13&c=L%27irresponsabilit%E9+p%E9nale+de+s+malades+mentaux&rch=qs&de=20200218&au=20210218&dp=1+an&radio=dp&affect=sep&tri=p&off=0&afd=ppr&afd=ppl&afd=pjl&afd=cvn&isFirst=true.

Avis 14 oktober 2019 relatif à la prise en charge des personnes détenues atteintes de troubles mentaux, *JO* 22 november 2019, www.legifrance.gouv.fr/download/pdf?id=3rE5MnUYeoagw2iPfnVKVfxK6n1pI9KoyJlV4aXmJck=.

RECHTSPRAAK

EUROPEES HOF VOOR DE RECHTEN VAN DE MENS

EHRM 7 oktober 1988, nr. 10519/83, Salabiaku/Frankrijk.

EHRM 20 januari 2009, nr. 75909/01, Sud Fondi Srl *et al*/Italië.

EHRM 22 oktober 2012, nr. 2281/08, L.B./België.

EHRM 10 januari 2013, nr. 43418/09, Claes/België.

EHRM 10 januari 2013, nr. 43653/09, Dufoort/België.

EHRM 10 januari 2013, nr. 53448/10, Swennen/België.

EHRM 9 januari 2014, nr. 50658/09, Saadouni/België.

BELGIË

Cass. 10 december 1941, *Arr. Cass.* 1941, 252, noot HOEBRECHTS.

Cass. 14 september 1983, *Arr.Cass.* 1983-84, 35.

Cass. 8 november 1983, *Arr.Cass.* 1983-84, 282.

Cass. 12 mei 1987, *Arr.Cass.* 1986-87, 1194.

Cass. 21 maart 2002, *T.Verz.* 2002, afl. 4, 878.

Cass. 12 februari 2008, AR. P.07.1185.N.

Cass. 26 juni 2018, AR. P.18.0433.N.

Cass. 12 maart 1987, *RW*1987-88, 538, Concl. J. DU JARDIN.

Hof van Beroep Antwerpen 20 januari 1978, *RW*1977-78, 2070, noot L. DUPONT.

Hof van Beroep Gent (6e kamer) 18 december 2017, *RW*2019-20, nr. 5, 190, noot.

Hof van Beroep Antwerpen (10e kamer) 21 februari 1995, *AJT*1995-98, 108, noot. P. CASIER.

KI Brussel 24 juni 1944, *JT*1944-45, 259.

KI Bergen 15 juni 1999, *Rev.dr.pén.* 2000, 742.

FRANKRIJK

Cons. Const. 9 augustus 2007, nr. 2007-554.

Crim. 28 januari 1998, *Bull. Crim.* 1998, nr. 34.

Crim. 31 maart 1999, *Bull. Crim.* 1999, nr. 66.

Crim. 18 februari 2004, *Bull. Crim.* 2004, nr. 46.

Crim. 11 juli 2007, *Bull. Crim.* 2007, nr. 183.

Crim. 6 november 2012, *Bull. Crim.* 2012, nr. 240.

RECHTSLEER

BOEKEN

BELGIË

BEEK, H-H., *Waaanzin in de middeleeuwen. Beeld van de gestoorde en bemoeienis met de zieke*, Haarlem, De Toorts, 1969, 327 p.

BEKAERT, H., *Handboek voor studie en praktijk van het Belgisch strafrecht*, Antwerpen, Uitgeverij Ontwikkeling, 1965, 359 p.

CASSELMAN, J-M., HEIMANS, H., VERPOORTEN, P. en DE RYCKE, R., *Internering. Het nieuwe beleid in België: een metamorfose?*, Brugge, die Keure, 2017, 140 p.

COLLIN, F., *Strafrecht*, Brussel, Larcier, 1948, 305 p.

DE CLERCK, D., *Beginselen van strafrecht en van strafvordering. 1: Strafrecht*, Leuven, Acco, 1996, 234 p.

DE HOON, H., *Grondbeginselen van het Belgisch strafrecht*, Aalst, De Seyn-Verhougstraete, 1896, 276 p.

DE NAUW, A. en DERUYCK, F., *Overzicht van het Belgisch algemeen strafrecht*, Brugge, die Keure, 2015, 213 p.

DE NAUW, A., *Inleiding tot het algemeen strafrecht*, Brugge, die Keure, 2008, 221 p.

DECORTE, T. en ZAITCH, D., *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie*, Leuven, Acco, 2016, 217 p.

DERUYCK, F. en VAN LANDEGHEM, Y., *Overzicht van het Belgisch algemeen strafrecht*, Brugge, die Keure, 2021, 464 p.

DUPONT, L. en VERSTRAETEN, R., *Handboek Belgisch Strafrecht*, Leuven, Acco, 1990, 913 p.

GOETHALS, J., *Abnormaal en delinkwent: de geschiedenis en het actueel functioneren van de wet bescherming van de maatschappij*, Antwerpen, Kluwer, 1991, 332 p.

GORLÉ, F., BOURGEOIS, G., BOCKEN, H., REYNTJES, W., DE BONDT, W. en LEMMENS K., *Rechtsvergelijking*, Mechelen, Kluwer, 2007, 359 p.

HAFFMANS, K., *De berechting van de psychisch gestoorde delinquent: handleiding voor juristen bij vraagstukken op het raakvlak van strafrecht en psychiatrie*, Amsterdam, Arnhem Gouda Quint, 1989, 196 p.

HANOULLE, K., *Internering en toerekeningsvatbaarheid*, Antwerpen, Intersentia, 2018, 569 p.

HARDYNS, W., *Onderzoeksmethoden: niet gepubliceerde syllabus*, Gent, Institute for International Research on Criminal Policy Ugent, 2018, 153 p.

HAUS J-J., *Principes généraux du droit pénal belge*, Gent, Hoste, 1874, 819 p.

MONBALLYU, J., *Zes eeuwen strafrecht: de geschiedenis van het Belgische strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 382 p.

MORTELMANS, D., *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden*, Leuven, Acco, 2013, 225 p.

NYPELS, J-S-G. en SERVAIS, J., *Le Code pénal belge interprété principalement au point de vue de la pratique*, Brussel, Bruylant, 1938, 486 p.

ROSSEAUX, X., LE CLERCQ, G., en DUPONT-BOUCHAT, M-S., *La Belgique Criminelle. Droit, justice, société (XIVe-Xxe siècles)*, Louvain-la-Neuve, Academia-Bruylant Presses, 2006, 536 p.

ROZIE J., VANDERMEERSCH, D., DE HERDT J., DEBAUCHE, M. en TAEYMANS, M., *Commissie voor de hervorming van het strafrecht. Voorstel van voorontwerp van boek I van het strafwetboek*, Brugge, die Keure, 2017, 216 p.

TULKENS, F. en VAN DE KERCHOVE, M., *Introduction au droit pénal, aspects juridiques et criminologiques*, Brussel, Kluwer Story-Scientia, 1993, 572 p.

VAN DE KERCHOVE, M., *Le droit sans peines: aspects de la dépenalisation en Belgique et aux Etats-unis*, Bruxelles, Facultés universitaires Saint-Louis, 1987, 557 p.

VAN DEN WYNGAERT, C. en VANDROMME, S., *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, II dln., Antwerpen, Maklu, 2014, 1406 p.

VAN DEN WYNGAERT, C., *Strafrecht, strafprocesrecht & internationaal strafrecht*, I, Antwerpen, Maklu, 2006, 1314 p.

VAN DEN WYNGAERT, C., TRAEST, P. en VANDROMME, S., *Strafrecht en Strafprocesrecht*, Antwerpen, Maklu, 2017, 1406 p.

VANDERMEERSCH, D., ROZIE, J. en DE HERDT J., *Naar een nieuw Strafwetboek? Het voorstel van de Commissie tot Hervorming van het Strafrecht*, Brugge, die Keure, 2019, 610 p.

VERBRUGGEN, F. en VERSTRAETEN, R., *Strafrecht en strafprocesrecht voor bachelors*, I, Antwerpen, Maklu, 2006, 529 p.

WAELEKENS, L., *Civium causa. Handboek Romeins recht*, Leuven, Acco, 2003, 307 p.

FRANKRIJK

BOULOC, B., STEFANI, G. en LEVASSEUR G., *Droit pénal général*, Parijs, Dalloz, 2000, 680 p.

CARBASSE, J-M., *Histoire du droit pénal et de la justice criminelle*, Parijs, Presses universitaires de France, 2000, 443 p.

DESSPORTES, F. en LE GUNÉHEC, F., *Le nouveau droit pénal. 1: Droit pénal général*, Parijs, Economica, 1998, 914 p.

FOUCAULT, M., *Histoire de la folie à l'âge classique*, Parijs, Gallimard, 1992, 583 p.

GARRAUD, R., *Précis de droit criminel*, Parijs, Sirey, 1912, 1068 p.

GUIGNARD, L., *Juger la Folie: la folie criminelle devant les Assises au XIXe siècle*, Parijs, Presses universitaires de France, 2010, 296 p.

LEVASSEUR, G. en ANCEL, M., *Les délinquants anormaux mentaux*, Parijs, Cujas, 1959, 194 p.

MAYAUD, Y., *Code Pénal*, Parijs, Dalloz, 2004, 2381 p.

MAYAUD, Y., *Droit Pénal général*, Parijs, Presses universitaires de France, 2007, 800 p.

PRADEL, J., *Manuel Droit pénal général*, Parijs, Cujas, 2002, 749 p.

VÉRON, M., *Droit pénal spécial*, Parijs, Dalloz, 2006, 470 p.

BIJDRAGEN IN TIJDSCHRIFTEN

BELGIË

COSYNS, P., "De forensische geestelijke gezondheidszorg in Vlaanderen op een keerpunt", *Tijdschrift voor psychiatrie* 2008, afl. 48, 511-513.

COSYNS, P., KOECK, S. en VERELLEN, R., "De justitiabele met een psychiatrische stoornis in Vlaanderen", *Tijdschrift voor psychiatrie* 2008, afl. 50, 63-68.

DE CLERCK, A. en VAN STEENBRUGGE, W., "Het wetsontwerp internering, het lijden eindelijk verlicht?", *Fatik* 2007, nr. 114, 16-24.

DEKKER, J. en VAN MARLE, H., "Ziekte en verminderde verantwoordelijkheid", *Ethiek & Maatschappij* 2009, afl. 4, 3-16.

GOEDSEELS, E. en RAVIER, I., "Recente ontwikkelingen in het Belgische jeugdrecht", *Justitie en veiligheid* 2020, afl. 15, 1-28.

GOETHALS, J. en ROBERT, L., "Een nieuwe interneringswet", *Fatik* 2007, nr. 114, 4-9.

GOOSSENS, E., "Psychopaten zijn ontoerekeningsvatbaar", *Jura Falc.* 2010-11, nr. 1, 3-59.

GORLÉ, F., "Nogmaals over het morele bestanddeel van het misdrijf", *RW* 1980-81, 90-101.

HANOULLE, K., "Potpourri III als sluitstuk van de nieuwe interneringswetgeving", *NC* 2016, volume 11, nr. 5, 385-405.

HANTSON, J., "De gedwongen opname als ultimum remedium", *TGZ* 2017, nr. 2, 157-160.

HEIMANS, H., "Is er opnieuw hoop voor de geïnterneerden?", *Fatik* 2007, nr. 114, 10-15.

HEIMANS, H., "Zal een beperking van de internering een betere zorg garanderen?", *Orde van de dag* 2016, afl. 74, 12-20.

JEURISSEN, A., "Het morele element in hoofde van de geestesgestoorde delinquent", *NC* 2011, Volume 6, nr. 2, 127-178.

LEESTMANS, D., "Men geeft ons meer expertise dan we hebben", *Juristenkrant* 2013, nr. 270, 8-9.

MATTHIJS, J., "Eb en vloed om de wet tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen", *RW* 1964-65, nr. 3, 129-159.

VANDENBROUCKE, M., "De nieuwe interneringswet: enkele kanttekeningen", *Fatik* 2007, nr. 114, 21-25.

VANDENBROUCKE, M., "De psychiatrische expertise in strafzaken: vaak vergeten, maar niet altijd onbelangrijk", *RW* 1994-95, nr. 40, 1353-1384.

VANDER BEKEN T., HEIMANS, H. en SCHIPAANBOORD, E., "Eindelijk een echte nieuwe en goede wet op de internering? Deel 1: gerechtelijke fase", *RW* 2016-17, nr. 16, 1043-1064.

VANDER BEKEN, T., HEIMANS, H. en SCHIPAANBOORD, E. "Eindelijk een echte nieuwe en goede wet op de internering? Deel 3: reparatie", *RW* 2016-17, nr. 16, 603-619.

VANKEERBERGHEN, S., "Het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip naar Belgisch recht: over de noodzaak aan herdefiniëring en oplossingen uit het buitenland", *Jura Falc.* 2013-14, afl. 2, 261-348.

VERDUYN, I., "Het culpa-in-causabeginsel in rechtsvergelijkend perspectief met Nederland en Frankrijk", *NC* 2018, 80-110.

FRANKRIJK

BÉNÉZECH, M., "Folie où est tu?: Libre dissertation critique sur la responsabilité des psychotiques", *Annales Médico-Psychologiques* 2010, vol. 168, nr. 1, 48-56.

BOULEY, D., MASSOUBRE, C., SERRE, C., LANG, F., CHAZOT, L. en PELLET, P., "Les fondements historiques de la responsabilité pénale", *Annales Médico-Psychologiques* 2002, vol. 160, nr. 5-6, 396-405.

SENON, J-L. en MANZANERA, C., "Réflexion sur les fondements du débat et des critiques actuels sur l'expertise psychiatrique pénale", *Annales Médico-Psychologiques* 2006, Vol. 164, nr. 10, 818-827.

ZAGURY, D. en SENON J-L., "L'expertise psychiatrique pénale en France, un système à la dérive", *L'information Psychiatrique* 2014, Vol. 90, 627-629.

BIJDRAGEN IN HANDBOEKEN EN VERZAMELWERKEN

ANCI AUX, B., "Barensweeën. De genese van de wet op de internering van personen van 2014" in CASSELMAN, J., ANCI AUX, B. en GEENS, K. (eds.), *Interneringswet. Nieuwe interneringswet en organisatie van de zorg*, Brugge, die Keure, 2015, 27-48.

CASSELMAN, J., "De interneringswetgeving in historisch perspectief. Komt er nooit een einde aan de syfusarbeid?" in CASSELMAN, J., ANCI AUX, B. en GEENS, K., (eds.), *Interneringswet. Nieuwe interneringswet en organisatie van de zorg*, Brugge, die Keure, 2015, 5-26.

CASSELMAN, J. "Wat is Gerechtelijke psychiatrie" in COSYNS, P. en CASSELMAN, J. (eds.), *Gerechtelijke psychiatrie*, Leuven, Garant, 1995, 9-19.

COSYNS P., "Psychiatrisch deskundigenonderzoek in strafzaken" in COSYNS, P. en CASSELMAN, J. (eds.), *Gerechtelijke psychiatrie*, Leuven, Garant, 1995, 39-72.

DE NAUW, A., "De niet-toerekeningsvatbaarheid sluit niet noodzakelijkerwijze het opzet uit" in DERUYCK F., DE SWAEF, M., ROZIE, J., ROZIE, M., TRAEST, P., VERSTRAETEN, R. en HUYBRECHTS, L. (eds.), *De wet voorbij. Liber amicorum Luc Huybrechts*, Antwerpen, Intersentia, 2010, 65-74.

DE RUYVER, B. en VANDER BEKEN, T., "Te gek om op te sluiten" in DUPONT, L. en VERBRUGGEN, F., *Strafrecht als roeping: Liber amicorum Lieven Dupont*, Leuven, Universitaire pers, 2005, 345-358.

DILLEN, C., "De psychiaters-deskundigen in strafzaken: de apen van justitie?" in BRUGGEMAN, W., DE WREE, E., GOETHALS, J., PONSAERS, P., VAN CASTER, P., VANDER BEKEN, T., VERMEULEN, G. (eds.), *Van pionier naar onmisbaar. Over 30 jaar Panopticon*, Antwerpen, Maklu, 2009, 202-207.

DUPONT, L., "De constitutieve elementen van het misdrijf" in ARNOU, P. en VANDEPLAS, A. (eds.), *Om deze redenen. Liber Amicorum Armand Vandeplas*, Gent, Mys en Breesch, 1994, 201-228.

HANOULLE, K. en VERBRUGGEN, F., "Ivorentorenmentaliteit in de kerkers? Het problematisch begrip toerekeningsvatbaarheid" in DERUYCK, F. en ROZIE, M., *Liber amicorum Alain De Nauw: het strafrecht bedreven*, Brugge, die Keure, 2011, 319-335.

HANOULLE, K., "Te gek om los te lopen of net niet? De vergeten groep van de verminderde toerekeningsvatbare daders in het Belgische strafrecht" in BRUGGEMAN, W., DE WREE, E., GOETHALS, J., PONSAERS, P., VAN CASTER, P., VANDER BEKEN, T., VERMEULEN, G. (eds.), *Van pionier naar onmisbaar. Over 30 jaar Panopticon*, Antwerpen, Maklu, 2009, 370-384.

HEIMANS, H. en VANDER BEKEN, T., "De nieuwe interneringswet van 5 mei 2014", in CASSELMAN, J., ANCIAUX, B. en GEENS, K. (eds.), *Internering. Nieuwe interneringswet en organisatie van de zorg*, Brugge, die Keure, 2015, 49-111.

MOOIJ, A., "Toerekeningsvatbaarheid en de vraag naar het kwaad" in KEULEN, B-F., KNIGGE, G. en WOLSWIJK, H-D. (eds.), *Pet af; liber amicorum D.H. de Jong*, Nijmegen, Wolf Legal Publishers, 2007, 333-352.

ROZIE, J., "De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de geestesgestoorde delinquent" in ADAMS, M., BARBAIX, R., BRAECKMANS, H. *et al* (eds.), *Verantwoordelijkheid en recht*, Mechelen, Kluwer, 2008, 217-238.

SCHIPAANBOORD, A-E. en VANDER BEKEN, T., "De interneringswet van 2014" in WITTOUCK, C., AUDENAERT, K. en VANDER LAENEN, F. (eds.), *Handboek forensische gedragswetenschappen*, Antwerpen, Maklu, 2015, 53-80.

SCHIPAANBOORD, A-E., "Een juridisch kader voor wetsovertreders met een psychische stoornis" in VANDER BEKEN, T., BROEKAERT, E. en AUDENAERT, K. (eds.), *Sterktes van mensen. Sterktegerichte strategieën voor het ondersteunen van mensen met een psychiatrische problematiek die strafbare feiten pleegden*, Antwerpen, Maklu, 2016, 75-93.

VANDER BEKEN, T., "De nieuwe interneringswetgeving" in P. TRAEST, A. VERHAGE, VERMEULEN, G. (eds.), *Strafrechtelijk en strafprocesrecht: doel of middel in een veranderde samenleving? Postuniversitaire Cyclus Willy*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2017, 341-404.

VANDER BEKEN, T., "Strafrechtsbedeling en wetsovertreders met een psychiatrische stoornis" in WITTOUCK, C., AUDENAERT, K. en VANDER LAENEN, F. (eds.), *Handboek forensische gedragswetenschappen*, Antwerpen, Maklu, 2015, 31-51.

MASTERPROEVEN

BELGIË

CARLIER, N., *Ontoerekeningsvatbaarheid en de publieke opinie*, masterproef Criminologische Wetenschappen, UGent, 2014-2015, https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/213/203/RUG01-002213203_2015_0001_AC.pdf, 101 p.

CASTERMAN, S., *Internering van geestesgestoorde delinquenten*, masterproef Rechten UGent, 2011-2012, https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/891/901/RUG01-001891901_2012_0001_AC.pdf, 182 p.

DE MAERTELAERE, L., *Het gebruik van hersenscans als bewijs in strafzaken*, masterproef Rechten UGent, 2019-2020, https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/862/865/RUG01-002862865_2020_0001_AC.pdf, 150 p.

DE POORTERE, N., *Ontoerekeningsvatbaarheid*, masterproef Rechten UGent, 2011-2012, https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/349/446/RUG01-002349446_2017_0001_AC.pdf, 108 p.

DECROO, A., *Artikel 71 Sw. behouden of afschaffen? Is artikel 71 Sw. een wenselijk artikel? Hebben wij nood aan de schulditsluitingsgrond 'dwang'?*, masterproef Rechten UGent, 2014-2015, https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/213/507/RUG01-002213507_2015_0001_AC.pdf, 109 p.

DERAEVE, S., *De ontoerekeningsvatbaarheid: vraagtekens op het kruispunt van justitie en psychiatrie*, masterproef Criminologische Wetenschappen UGent, 2001-2002, https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/049/595/RUG01-002049595_2013_0001_AC.pdf, 130 p.

FRANCO, F., *Psychiatrie binnen de strafrechtpleging: de eeuwige vraag naar (on)toerekeningsvatbaarheid. Pijnpunten binnen de forensische psychiatrie en een blik op de Belgische wetgeving*, masterproef Rechten UGent, 2015-2016, https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/272/108/RUG01-002272108_2016_0001_AC.pdf, 127 p.

GOEMAN, K., *Toerekeningsvatbaarheid: een evoluerend begrip. Hebben we nood aan een visie die dichter aansluit bij de biologische realiteit?*, masterproef Rechten UGent, 2016-2017, https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/349/621/RUG01-002349621_2017_0001_AC.pdf, 123 p.

LAUWEREYS, L., *De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van natuurlijke personen en rechtspersonen*, masterproef Rechten UGent, 2008-2009, https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/391/535/RUG01-001391535_2010_0001_AC.pdf, 165 p.

SAPIJN, J., *De ontoerekeningsvatbaarheid na de nieuwe interneringswet van 5 mei 2014: een kritische en rechtsvergelijkende studie naar het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip*, masterproef Rechten UGent, 2015-2016, https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/272/120/RUG01-002272120_2016_0001_AC.pdf, 183 p.

VAN HYFTE, B., *Een analyse van het toerekeningsvatbaarheidsconcept in het Belgisch Strafrecht*, masterproef Rechten UGent, 2016-2017, https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/349/446/RUG01-002349446_2017_0001_AC.pdf, 141 p.

FRANKRIJK

LOPEZ MORA, L., *Abolition, altération du discernement: destin penal et medical des mise en cause*, masterproef Strafrecht en Strafrechtelijke Wetenschappen Universiteit Panthéon-Assas, 2010, <https://docassas.u-paris2.fr/nuxeo/site/esupversions/a930e664-a6c6-4252-be10-b464a6109def?inline>, 140 p.

DOCTORATEN

FRANKRIJK

PARIS, J., *Le traitement juridique du trouble mental. Essai sur les rapports entre Droit et Psychiatrie*, Doctoraatsthesis Université Grenoble Alpes, 13 mei 2019, 623 p.

ONLINE BRONNEN

BELGIË

DE METS, J., *Samenvatting rechtsvergelijking*, 2018-2019, https://vrg-gent.be/media/bestanden/13_rechtsvergelijking_-_inleiding.pdf (consultatie op 6 april en 20 oktober 2020).

GEENS, K., *Justitieplan*, www.koengeens.be/policy/beleidsverklaringen/justitieplan (consultatie op 26 november 2020 en 8 maart 2021).

GEENS, K., *Het justitieplan. Een efficiëntere justitie voor meer rechtvaardigheid*, 18 maart 2015, www.koengeens.be/news/2015/03/18/het-justitieplan-voor-een-snellere-efficiënte-en-rechtvaardige-justitie (consultatie op 23 februari 2021).

VAN DOOREN, J., *Samenvatting rechtsvergelijking*, 2013, https://vrg-gent.be/media/bestanden/5_samenvattingjvd-rechtsvergelijking.pdf (consultatie op 6 april en 20 oktober 2020).

FRANKRIJK

BEM, A., *Les troubles altérant le discernement cause d'atténuation de la responsabilité pénale*, 6 oktober 2015, www.legavox.fr/blog/maitre-anthony-bem/troubles-altérant-discernement-cause-attenuation-18796.htm (consultatie op 1 april 2021).

BOUCHARD, P., *Irresponsabilité et responsabilité pénales: faut-il reformer l'article 122-1 du Code Pénal Français?*, april 2018, www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0003448718300726 (consultatie op 15 maart 2021).

BUSSY, L., *L'altération du discernement: modification de l'article 122-1 du Code Pénal*, 12 november 2014, www.village-justice.com/articles/alteration-discernement,18276.html (consultatie op 20 maart 2021).

COURS DROIT, *L'infraction: définition et éléments constitutifs*, 25 april 2019, <https://cours-de-droit.net/l-infraction-definition-et-elements-constitutifs-a121604320/> (consultatie op 17 februari 2021).

DANET, J. en SAAS, C., *De l'usage des notions de délinquants anormaux et délinquants d'habitude dans les législations allemande, belge, française et suisse*, Champ pénal 2010, Vol. 7, 16, <https://journals.openedition.org/champpenal/7955> (consultatie op 26 februarari 2021).

DAUDÉ, J., *Les causes d'irresponsabilité et d'atténuation de la responsabilité pénale*, 20 december 2013, www.village-justice.com/articles/causes-irresponsabilite-attenuation,15841.html (consultatie op 18 februari 2021).

GAUTRON, V., *Les mesures de sûreté et la question de la dangerosité: la place des soins pénalement*, <https://journals.openedition.org/criminocorpus/3195> (consultatie op 20 maart 2021).

GUIGNARD, L. en GUILLEMAIN, H., *Les fous en prison?*, 2 december 2008, https://lavedesidees.fr/IMG/pdf/20081202_fousenprison.pdf (consultatie op 26 februari 2021).

GUIGNARD, L., *La genèse de l'article 64 du Code Pénal*, 22 april 2016, <https://journals.openedition.org/criminocorpus/3215> (consultatie op 18 februari 2021).

MAHÉ, V., *Auteurs d'infractions dont le discernement était altéré ou aboli au sens de l'article 122-1 du Code Pénal: étude descriptive sur 180 sujet*, 2015, www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1878652915000085 (consultatie op 17 maart 2021).

SALVAGE, P., *La responsabilité pénale du malade mental: les principes de base*, 2014, <https://journals.openedition.org/crdf/1940> (consultatie op 20 maart 2021).

SENON, J-L., *Troubles psychiques et réponses pénales*, 2008, <https://journals.openedition.org/champpenal/77> (consultatie op 18 maart 2021).

X, *Promulgation du Code Pénal*, www.gouvernement.fr/partage/10893-promulgation-du-code-penal (consultatie op 1 maart 2021).

KRANTENARTIKELEN

BELGIË

DE MORGEN, "Experts zijn het oneens over ziektebeeld Storme", 14 oktober 2010, www.demorgen.be/nieuws/experts-zijn-het-oneens-over-ziektebeeld-storme~bc93028f/.

DE MORGEN, "Drievoudig moordenaar Léopold Storme heeft de gevangenis verlaten", 28 februari 2017, www.demorgen.be/nieuws/drievoudig-moordenaar-leopold-storme-heeft-de-gevangenis-verlaten~b3a87adc/.

DE STANDAARD, "Interview met gerechtspychiater Chris Dillen: vechten tegen de bierkaai-een mens is zelden volledig normaal", 31 maart 2012, www.standaard.be/cnt/7s3o7cp2.

DE STANDAARD, "Toerekeningsvatbaar of toch niet? Een bocht van 180 graden", 21 januari 2019, www.standaard.be/cnt/dmf20190120_04116800.

DE STANDAARD, "Toerekeningsvatbaarheid is geen zwart-witverhaal", 18 juli 2019, www.standaard.be/cnt/dmf20190717_04514918.

DE STANDAARD, "Kim De Gelder wordt geïnterneerd in Turnhout of Merkplas", 1 oktober 2019, www.standaard.be/cnt/dmf20191001_04638672.

GAZET VAN ANTWERPEN, "Hij vermoordde zijn zus en ouders op gruwelijke wijze: 9 jaar later is hij weer vrij", 24 februari 2017, www.qva.be/cnt/dmf20170224_02748900.

HET NIEUWSBLAD, "Te weinig gradaties om toerekeningsvatbaarheid De Gelder te omschrijven", 15 maart 2013, www.nieuwsblad.be.

HET NIEUWSBLAD, "Kim De Gelder wordt geïnterneerd: hij moet permanent onder toezicht worden geplaatst", 24 mei 2019, www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20190524_04421428.

LA LIBRE, "C'est pas lui, M. le juge, c'est son cerveau", 24 juni 2014, www.lalibre.be/planete/sciences-espace/c-est-pas-lui-m-le-juge-c-est-son-cerveau-53a84a0c3570c0e74340d55c.

LA LIBRE, "L'irresponsabilité pénale en cas de troubles mentaux", Paris 27 december 2016, www.lalibre.be/dernieres-depeches/afp/l-irresponsabilite-penale-en-cas-de-troubles-mentaux-586279d4cd70138bd42565c2.

VRT NIEUWS, "Waarom zijn conclusies van psychiaters uiteenlopend?", 15 maart 2013, www.vrt.be/vrtnws/nl/2013/03/15/waarom-zijn-conclusiesvanpsychiatersuiteenlopend-1-883423/.

VRT NIEUWS, "Geens wil af van zwart-witbeoordeling ontoerekeningsvatbaarheid", 18 november 2014, www.vrt.be/vrtnws/nl/2014/11/18/geens-wil-af-vanzwart-witbeoordelingontoerekeningsvatbaarheid-1-2152034/.

VRT NIEUWS, "Schuldig of ontoerekeningsvatbaar? Systeem is veel te zwart wit!", 8 maart 2018, www.vrt.be/vrtnws/nl/2018/03/08/-schuldig-of-ontoerekeningsvatbaar--systeem-is-veel-te-zwart-wit/.

VRT NIEUWS, "Dossier-internerig: waar staat België? Inge, hoofdarts van FPC Antwerpen: we denken nog te vaak in hokjes", 27 april 2018, www.vrt.be/vrtnws/nl/2018/04/25/inge--hoofdarts-van-fpc-antwerpen---we-denken-nog-te-vaak-in-hok/.

VRT NIEUWS, "Analyse: waarom zat Kim De Gelder eerst 10 jaar in de gevangenis en wordt hij nu pas geïnterneerd?", 24 mei 2019, www.vrt.be/vrtnws/nl/2019/05/24/waarom-zat-kim-de-gelder-eerst-10-jaar-in-de-gevangenis-en-wordt/.

VRT NIEUWS, "Podvis: Ronny is al 16 jaar geïnterneerd voor relatief kleine feiten, hoe kan dat? Ik heb lotje getikt", 27 mei 2020, www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/05/19/ik-heb-lotje-getikt/.

VRT NIEUWS, "Van Quickenborne belooft verbetering na bezoek aan geïnterneerden Merksplas: dit is voorhistorisch", 20 april 2021, www.vrt.be/vrtnws/nl/2021/04/20/bekijk-justitieminister-van-quickenborne-belooft-verbetering-na/.